Gianina Joldescu - Stan

Patrimoniul cultural

Între tradiție și dezvoltare durabilă

Presa Universitară Clujeană

Gianina Joldescu-Stan

Patrimoniul cultural

Între tradiție și dezvoltare durabilă

Gianina Joldescu-Stan

Patrimoniul cultural

Între tradiție și dezvoltare durabilă

Presa Universitară Clujeană

2024

Referenţi ştiinţifici:

Conf. univ. dr. habil. Adrian-Gabriel Corpădean

Conf. univ. dr. Antoanela-Paula Mureșan

ISBN 978-606-37-2114-4

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Cuprins

Prefață 10

Introducere 11

Revendicări metodologice 14

1. Perspective teoretice asupra patrimoniului cultural 17
    1.1. Conceptul de „patrimoniu cultural” 18
        1.1.1. Ce este patrimoniul cultural? 20
        1.1.2. Rolul patrimoniului în societatea modernă 22
    1.2. Etica patrimoniului cultural – o analiză socioculturală 25
        1.2.1. Considerații etice asociate patrimoniului cultural imaterial: aspecte privind proprietatea culturală 32
        1.2.2. Considerații etice asociate patrimoniului cultural material: aspecte privind moștenirea culturală 36
    1.3. Teoretizarea patrimoniului cultural 39
        1.3.1. Funcționalismul 42
        1.3.2. Antropologia simbolică/ interpretativă 46
        1.3.3. Interacționism simbolic 52
        1.3.4. Discursul patrimonial autorizat vs. Studii critice de patrimoniu 56
        1.3.5. Teoria Memoriei Culturale 61
        1.3.6. Teoria Autenticității 63

2. Rolul patrimoniului cultural în procesul de dezvoltare durabilă 66
2.1. Perspectivele socială, economică și politică ale relației dintre patrimoniul cultural și procesul de dezvoltare durabilă 68
2.1.1. Perspectiva socială și rolul patrimoniului cultural în identitatea colectivă 79
2.1.2. Perspectiva economică și rolul tehnologiilor inovatoare în promovarea patrimoniului cultural 86
2.1.3. Perspectiva politică și rolul patrimoniului în politicile de dezvoltare a turismului durabil 98
2.2. Modele de management al patrimoniului cultural 106
2.2.1. Modele teoretice de management al patrimoniului cultural 108
2.2.2. Modele de bune practici ale țărilor din Europa 124

3. Studiu de caz. Perspectiva actorilor implicați în gestionarea și protejarea patrimoniului cultural 137
3.1. Analiza cadrului conceptual al studiului de caz 140
3.1.1. Designul cercetării 140
3.1.2. Instrumentele de cercetare 141
3.2. Interviurile semistructurate 152
3.2.1. Relevanța actorilor intervievați 153
3.2.2. Interpretarea datelor calitative – interviurile semistructurate 158
3.3. Interviurile nestructurate și observația participativă 167
3.3.1. Relevanța actorilor intervievați 168
3.3.2. Interpretarea datelor calitative – interviurile nestructurate și observația participativă 171
3.4. Recomandări pentru o politică publică a patrimoniului cultural în România 179
3.4.1. Definirea problemei 179

3.4.2. Cauze și efecte 180
3.4.3. Scopul și obiectivele 183
3.4.4. Descrierea recomandărilor 186

Concluzii 201

Bibliografie 205

Lista figurilor

Figura 1. Direcții majore în antropologia simbolică și interpretativă.........
Figura 2. Modelul de interconectivitate dintre eficacitate
și sustenabilitate al Curții Europene de Conturi...........................
Figura 3. Harta Muzeelor și Galeriilor virtuale
din Google Arts&Culture ....
Figura 4. Cele trei componente ale competenței, conform UNESCO ....
Figura 5. Modelul ANZECC
pentru Managementul Resurselor Culturale ....
Figura 6. Indicele vitalității culturale din România (2016) ....
Figura 7. Lanțul cauzal dintre indivizi, patrimoniu și mediu.....................

Lista abrevierilor

AFCN – Administrarea Fondului Cultural Național
ANZECC – Consiliul pentru Mediu și Conservare din Australia și Noua Zeelandă
BSEC – Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră
CE – Consiliul Europei
DPCU – Direcția Patrimoniului Cultural Universitar
FEDR – Fondul European de Dezvoltare Regională
ICCROM – Centrul Internațional de Studiu al Conservării și Restaurării Bunurilor Culturale
ICOMOS – Consiliul Internațional pentru Monumente și Situri Arheologice
INCFC – Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală
INP – Institutul Național de Patrimoniu
INS – Institutul Național de Statistică
MET – Muzeul Etnografic al Transilvaniei
MIT – Massachusetts Institute of Technology
PNRR – Planul Național de Redresare și Reziliență
UMP – Unitatea de Management a Proiectului
UNESCO – Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură
UE – Uniunea Europeană
ADR – Agenția de Dezvoltare Regională
MC – Ministerul Culturii
DJC – Direcțiile Județene pentru Cultură

Prefață

Volumul de față reprezintă varianta ușor revizuită a tezei mele de doctorat „Rolul patrimoniului cultural în procesul de dezvoltare durabilă. Recomandări pentru o politică publică a patrimoniului cultural în România”, susținută în cadrul Școlii Doctorale „Relații Internaționale și Studii Europene”, sub coordonarea domnului Conf. univ. dr. habil. Adrian-Gabriel Corpădean.

Patrimoniul cultural a fost un subiect care m-a intrigat dintotdeauna. Complexitatea sa, măreția și, în același timp, apropierea de indivizi m-au fascinat mereu și mi-am dorit să cunosc mai bine domeniul, să înțeleg de ce și în ce măsură contribuie patrimoniul cultural la dezvoltarea societății. Perspectiva dezvoltării durabile a venit ca o aliniere firească la nevoile societății actuale, iar de aici am început cercetarea care a durat patru ani, și pe parcursul căreia m-am descoperit ca cercetător și m-am regăsit ca om.

Dedic acest volum, primul din multele (sper), soțului meu, Ionuț Joldescu, fără a cărui înțelegere și iubire infinită nu aș fi reușit să petrec atâtea zile și nopți cercetând, familiei mele, care e un izvor nesfârșit de inspirație pentru mine și colegilor mei de la Facultatea de Studii Europene, care mi-au fost alături din punctul zero și până acum. Vă prețuiesc pe toți.

Gianina Joldescu-Stan

All at once, heritage is everywere – in the news, in the movies,
in the marketplace – in everything from galaxies to genes.
It is the chief focus of patriotism and a prime lure of tourism.
One can barely move without bumping into a heritage site.
Every legacy is cherished. From ethnic roots to history theme parks,
Hollywood to the Holocaust, the whole world is busy launding
– or lamenting – some past be in fact or fiction.[1]

Introducere

De ce contează pentru români cine au fost dacii și romanii? De ce învățăm istorie în școli? De ce vrem să mergem în Franța, să vedem Luvrul, sau în Italia, Colosseumul? De ce avem tradiții de Crăciun și Paști și de ce bisericile noastre sunt orientate către răsărit? Cine suntem și de ce suntem într-un anume fel? Deși aceste întrebări nu sunt întrebările noastre de cercetare, ele sunt relevante pentru că toate își găsesc răspunsul sub un element comun: patrimoniul cultural. Complexitatea domeniului nu poate fi cuprinsă într-o singură lucrare, de aceea, pe parcursul lucrării ne concentrăm atenția asupra acelor părți ale patrimoniului cultural care pot fi teoretizate, explicate, interpretate și care își găsesc utilitate în practică: protejarea și promovarea patrimoniului cultural.

De multe ori, când ne gândim la patrimoniul cultural, ne gândim la ceva ce are legătură cu trecutul, ceva static. Prin această lucrare, ne propunem să dovedim că patrimoniul este mai conectat cu viitorul decât

[1] David Lowenthal, *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge University Press, New York, 1998, p. 8.

cu trecutul, că acesta poate fi un catalizator pentru inovare, creativitate și dezvoltare sustenabilă.

Teoretizarea patrimoniului cultural și a conceptului de management de patrimoniu este încă la început în România. Cele mai relevante lucrări în acest domeniu pot fi numărate pe degete, majoritatea pornind de la cercetări de doctorat, care au fost transformate ulterior în cărți, așa cum este cazul lucrării „Pentru o antropologie a patrimoniului și patrimonializării", a Andreei Lazea[2], care a reprezentant un punct de pornire al prezentei cercetări, oferind o imagine de ansamblu asupra fenomenului patrimonializării și realizând o sinteză utilă a schimbărilor legislative care s-au petrecut în ultimul secol, de natură să afecteze procesul de protejare și promovare a patrimoniului cultural în România.

Tocmai pentru că observăm o lipsă în ceea ce privește bibliografia care să acopere imaginea de ansamblu asupra fenomenelor ce țin de patrimoniul cultural, lucrarea de față își propune să sintetizeze acele informații-cheie care construiesc și afectează managementul patrimoniului cultural, fără a se dori a fi atotcuprinzătoare. Aceasta nu urmărește să analizeze în profunzime fiecare aspect ce ține de patrimoniul cultural, un astfel de demers putându-se extinde pe perioade de zeci de ani. Aspectul de noutate pe care îl aducem este reprezentat de capitolul patru, care urmărește să creeze bazele unei propuneri de politică publică în domeniul patrimoniului cultural, oferind, ca urmare a cercetării realizate și prezentate până la acest punct, recomandări pentru preluarea modelelor de bune practici internaționale și europene și includerea acestora în administrarea patrimoniului cultural din România.

Ideea cercetării managementului patrimoniului cultural în România a izvorât din dorința cercetătorului de a înțelege și analiza mai în profunzime scena socioculturală românească și prerogativele acesteia în ceea ce privește dezvoltarea durabilă. Contextul academic și experiența profesională a cercetătorului în cadrul domeniului relații internaționale și studii europene, cu aplicație în sfera managementului proiectelor

[2] Andreea Lazea, *Pentru o antropologie a patrimoniului și patrimonializării*, Lumen, 2012.

europene, constituie temelia pentru formularea primei întrebări de cercetare: Care sunt măsurile ce se pot lua în vederea optimizării managementului patrimoniului cultural în România, pentru a spori contribuția acestuia la procesul de dezvoltare durabilă a țării, în concordanță cu dimensiunea și valoarea sa pentru comunitate?

Pornim, așadar, de la ipoteza că patrimoniul cultural este un proces important pentru dezvoltarea durabilă în România și ne propunem să identificăm acele măsuri care se pot lua pentru a evidenția valoarea patrimoniului și pentru a contribui la procesul de protejare și promovare a acestuia. Pentru a testa și valida această ipoteză, se impune abordarea unor noi interogații de cercetare, care reprezintă pilonii metodologiei de cercetare și care sunt folosite ca instrumente pentru a fundamenta, teoretic și practic, răspunsul la principala întrebare de cercetare, oferit în capitolul final al lucrării.

A. Ce este patrimoniul cultural și cum este acesta înțeles în societate?
B. Care este rolul patrimoniului cultural în procesul de dezvoltare durabilă?
C. Care sunt modelele de bună practică în ceea ce privește managementul patrimoniului cultural și în ce măsură pot fi acestea replicate/ adaptate de o țară cu specificul socio-cultural al României?

În cadrul următoarelor capitole ale lucrării, avem în vedere furnizarea uneia sau mai multor abordări analitice al căror scop este oferirea unor răspunsuri adecvate la întrebările de cercetare menționate.

Revendicări metodologice

Metodologia de cercetare a fost gândită tridimensional, atât în ceea ce privește fundamentele teoretice, când și în procesul de analiză empirică. Fundamentarea teoretică a fost realizată prin intermediul clasicei metode bibliografice de cercetare[1], în vreme ce analiza empirică se bazează pe metodologia cercetării calitative de culegere a datelor[2], utilizând instrumente precum interviul nestructurat, interviul semi-structurat și observația participativă.

Pentru a înțelege relevanța patrimoniului cultural și rolul pe care acesta îl joacă atât în general, la nivel societal, cât și în particular, când vine vorba de procesul de dezvoltare durabilă, prin intermediul metodei bibliografice de cercetare (*literature review)*, trei tipuri de teoretizări s-au dovedit a fi relevante: **funcționalismul, constructivismul** și **teoriile critice**. Cele trei teoretizări au sfere de aplicabilitate diferite și analizează diverse aspecte ale culturii și patrimoniului cultural.

Funcționalismul oferă o perspectivă macro asupra rolului pe care patrimoniul cultural îl are în formarea sistemelor sociale și în crearea ordinii la nivel social. În scopul prezentei lucrări, abordarea funcționalistă asupra patrimoniului cultural explică modul în care acesta

---

[1] Yolvi Ocaña-Fernández, „The bibliographical review as a research methodology", în *Revista Tempos e Espaços em Educação*, vol. 14, nr. 33, 2021, https://www.redalyc.org/journal/5702/570272348038/570272348038.pdf, accesat la 22 septembrie 2022.

[2] Steven Tenny, Janelle M. Brannan, Grace D. Brannan, *Qualitative Study,* StatPearls Publishing, 2023, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK470395/, accesat la 22 februarie 2023.

contribuie la conturarea identității colective, la dezvoltarea solidarității în rândul membrilor unei comunități și la menținerea continuității culturale în tranziția de la societățile tradiționale la cele moderne.

Constructivismul, prin teorii precum antropologia interpretativă, interacționism simbolic și teoria memoriei culturale, oferă o perspectivă micro asupra relației dintre patrimoniu cultural și comunitate. Aceste teorii prezintă patrimoniul cultural drept un construct social, rezultat al interacțiunilor și interpretărilor oamenilor cu mediul care îi înconjoară. Prin lentila constructivistă, patrimoniul cultural poate fi valorificat în măsura în care membrii comunității decid unilateral sau individual să îi atribuie o anumită semnificație. Teoriile constructiviste oferă o perspectivă complexă asupra relației dintre patrimoniul cultural, identitatea culturală și dezvoltarea socială a unei comunități sau a unei țări. Aceste teorii explică, printr-o analiză multidisciplinară, modul în care identitatea culturală a unui individ și a grupului/ grupurilor din care acesta face parte este formată și modelată de contextul social în care aceștia trăiesc. Mai mult decât atât, teorii precum interacționismul simbolic explorează felul în care identitatea culturală, odată formată, influențează și contribuie la procesele de dezvoltare socială.

Dacă funcționalismul și constructivismul analizează și explică mai degrabă din punct de vedere social, antropologic, politic și psihologic relevanța patrimoniului cultural în societatea modernă, perspectivele critice asupra patrimoniului cultural creează bazele teoretice care explică utilizarea patrimoniului cultural ca instrument politic și economic de dominare și control. Raportându-se la patrimoniul cultural ca la un proces mai degrabă decât ca la un obiect de sine stătător, teoriile critice precum discursul patrimonial autorizat și studiile critice de patrimoniu pornesc de la „perspectiva conflictului" pentru a explica și critica fenomene sociologice precum: utilizarea economică a patrimoniului cultural, utilizarea culturii ca instrument de dominare politică a unei societăți și concentrarea pe „estetica" patrimoniului cultural.

Cele trei perspective analizate oferă un cadru teoretic comprehensiv, care plasează patrimoniul cultural în centrul proceselor sociale,

economice și politice care au loc într-o societate, în raportul dintre indivizi, dintre indivizi și stat și dintre două sau mai multe state.

Referindu-ne la tridimensionalitatea menționată anterior, aceasta se regăsește și în analiza empirică realizată asupra patrimoniului cultural. Utilizând metode calitative de culegere a datelor, am fundamentat analiza empirică pe analiza documentelor naționale și europene în domeniul patrimoniului cultural, precum și pe interviuri semistructurate, interviuri nestructurate și observație participativă aplicate unui număr restrâns de gestionari și cercetători de patrimoniu. Studiul de caz, căci despre el este vorba, urmărește gestionarii patrimoniului cultural și procesele de management întreprinse de aceștia, în scopul protejării și promovării patrimoniului în contextul dezvoltării durabile. Cele trei perspective urmărite sunt: a) perspectiva locală: cea a managerilor de instituții culturale din Cluj-Napoca; b) perspectiva națională: cea a reprezentanților Ministerului Culturii din România; c) perspectiva europeană: cea a cercetătorilor de patrimoniu din mai multe țări europene considerate a fi model de bună practică pentru România.

1.
Perspective teoretice asupra patrimoniului cultural

Patrimoniul cultural însumează lucrurilor materiale și imateriale valorificate de un popor, o societate sau o națiune. Este vorba despre ceea ce acceptăm drept daruri primite de la strămoșii noștri și pe care ne asumăm să le protejăm și să le îngrijim pentru a le lăsa mai departe moștenire urmașilor noștri. Este tot ceea ce ne creează identitatea culturală comună și puntea dintre istorie (trecut) și perspectivă (viitor). În lucrarea *US Cultural Diplomacy and Archaeology: Soft Power, Hard Heritage*, autorii Christina Luke și Morag M. Kersel descriu patrimoniul cultural drept „ceva pe care cineva, sau un întreg colectiv, îl consideră demn de a fi valorizat, conservat, catalogat, expus, restaurat și admirat."[1]

Impactul pe care patrimoniul cultural îl are asupra evoluție unui individ ca parte dintr-o societate este incomensurabil, de la modul în care acesta se îmbracă, la muzica pe care o ascultă și până la ceea ce consideră ca fiind corect sau greșit (principii și valori morale preluate din familie sau din societatea din care face parte). Mai mult decât atât, patrimoniul este moștenirea culturală care ne diferențiază și ne aduce mai aproape în același timp. Patrimoniul transcende domeniul cultural, putând, prin extensie, să includă aproape tot ce ne înconjoară, însă în lucrarea de față

[1] Christina Luke și Morgan M. Kersel, *US Cultural Diplomacy and Archaeology: Soft Power, Hard Heritage*, Routledge, New York, 2013, p. 71.

se va face referire doar la domeniile de patrimoniu care au o valoare culturală și care pot contribui, într-o manieră sau alta, la dezvoltarea regiunii în care se află și pe care o reprezintă.

1.1. Conceptul de „patrimoniu cultural"

După specificul termenilor, patrimoniul a avut semnificații diferite în timp și spațiu, iar evoluția acestui concept a fost în strânsă legătură cu izvorul său. În antichitate, patrimoniul, termen provenit din limba latină (*patrimonium*), se referea strict la moștenirea primită de copii de la părinții lor, fie aceasta fizică (bunuri, proprietăți etc.), intelectuală sau spirituală.[2] Acest termen și-a păstrat semnificația până la sfârșitul secolului XVIII - începutul secolului XIX, când, în lupta pentru a-și câștiga independența, statele-națiuni au creat conceptul de *patrimoniu național* care cuprindea elementele culturale, politice și istorice comune membrilor acestora, contribuind la crearea unei identități naționale. Astfel, patrimoniul a căpătat un nou sens, acela de factor identitar. Doar în ultima jumătate de secol al XX-lea patrimoniul cultural a dobândit sensul cunoscut și înțeles de astăzi, acela de moștenire culturală mondială care trebuie protejată și valorizată (*World Heritage*, *World Memory*).[3] Astfel, a fost deschisă calea spre o înțelegere mai generalistă, mai holistică a termenului de patrimoniu și dezvoltarea studiilor contemporane de patrimoniu fapt ce a dus ca astăzi, în secolul al XXI-lea, patrimoniul să fie analizat într-un spectru foarte larg multidisciplinar, atât în domeniul științelor sociale, socio-umane, cât și de mediu, iar managementul acestuia nu se poate realiza fără o strânsă colaborare între aceste domenii.[4]

---

[2] Graeme Davison, „The meanings of heritage" în (ed.) Graeme Davison și Chris McConville, *A Heritage Handbook*, North Sydney, Allen & Unwin, 1991, p. 12.

[3] *Ibidem*, p. 12.

[4] Departamentul de Studii Medievale al *Central European University,* „The Concept and History of Cultural Heritage", https://medievalstudies.ceu.edu/concept-and-history-cultural-heritage, accesat la 31 august 2020.

Conform Programului pentru Studiul Patrimoniului Cultural al *Central European University*, conceptul de patrimoniu cultural se referă astăzi la moștenirea din trecut a artefactelor fizice (proprietate culturală) și a atribuțiilor intangibile ale unui grup sau a unei societăți.[5] Astfel, patrimoniul cultural devine o punte între trecut, prezent și viitor, dezvoltată pe baza unor procese istorice și a unei evoluții constante a umanității și a sistemului nostru de valori. Istoria nu a fost întotdeauna blândă cu oamenii, dar în scurtele momente de repaus dintre conflicte și dezastre, ea le-a permis să-și focalizeze energia asupra culturii, creând astfel simboluri ale identităților lor, fie ele individuale sau colective. Patrimoniul este unul dintre aceste simboluri, mai degrabă colective, decât individuale, care reprezintă legătura oamenilor cu ceea ce îi înconjoară. De aceea avem patrimoniul natural, material sau imaterial. Istoric vorbind, oamenii au atribuit valoarea de patrimoniul prima dată clădirilor, monumentelor, artefactelor și obiectelor de artă. Însă, evenimentele care au avut loc de-a lungul vremurilor (războaie, conflicte, dezastre naturale etc.), au făcut ca ei să-și dea seama că au nevoie să-și transmită moștenirea mai departe și prin alte forme de cultură: cea intangibilă, care, indiferent de intemperiile vremii, poate să persiste atât timp cât omenirea supraviețuiește.[6]

Patrimoniul cultural are impact asupra identității indivizilor, asupra aprecierii lor de sine, dar și asupra relațiilor acestora cu alții. Am putea afirma că patrimoniul cultural are un rol formativ în ceea ce privește dezvoltarea grupurilor sociale. Aceasta se datorează faptului că patrimoniul cultural oferă un sentiment de apartenență la un grup social, dincolo de rememorarea trecutului și aprecierea celor făcute de strămoși pentru perpetuarea culturii.

Misiunea de păstrare a patrimoniului cultural le revine *instituțiilor de memorie,* precum arhive, biblioteci, muzee, site-uri arheologice și altele care au rolul de a prezerva modul în care societatea înțelege trecutul, de

---

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

a conferi un sens al apartenenței dar și de a reprezenta un model de cultură din care noii artiști să se poată inspira, ca prin modernizarea celor vechi, să creeze obiecte de artă noi, care să ducă mai departe cultura.

1.1.1. Ce este patrimoniul cultural?

Pentru a înțelege cu adevărat conceptul de patrimoniu cultural, este important să analizăm termenii care se află în strânsă legătura cu acesta, precum și conexiunea dintre ei. Atunci când vorbim despre patrimoniul cultural, nu putem să nu facem referire la:

Identitate, termenul psihologic care determină ceea ce știm noi despre noi, la nivel individual și de grup. Identitatea este ceea ce ne face să fim diferiți unii față de ceilalți, dar și ceea ce ne apropie de unii, mai mult decât de alții.

Timpul este factorul fără de care conceptul de patrimoniul cultural nu poate exista. Rădăcinile noastre provin din trecut, însă trecutul nu este așa cum spune Lowenthal: *o țară străină*[7], pentru că e greu de imaginat că am putea vizita România anilor 1920, așa cum am putea vizita Italia contemporană. Lowenthal avea, totuși, dreptate într-o privință: dacă am călători în timp în România anilor 1920 am găsi, cel mai probabil, o țară cu care ne-ar fi foarte greu să rezonăm ca fiind țara noastră, un loc cultural totalmente diferit de ceea ce ne așteptăm. Asta pentru că timpul are acest efect asupra tuturor lucrurilor - de a le schimba. Si pentru că, asemenea modului nostru de viață, „cultura are un caracter dinamic, nu static"[8]. Limba, valorile, atitudinile în ceea ce privește arta, chiar și percepțiile, toate se schimbă și evoluează în timp.

Cultura materială și patrimoniul cultural sunt adesea confundate. De fapt cultura materială este doar o parte a patrimoniului cultural, partea

---

[7] David Lowenthal, *The past is a foreign country*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.

[8] Michael Buckland, „Cultural Heritage (Patrimony): An Introduction" în Mirna Willer, Anne J. Gilliland and Marijana Tomić. *Records, Archives and Memory: Selected Papers from the Conference and School on Records, Archives and Memory Studies*, Universitatea din Zadar, Zadar, Croația, 2015, pp. 11-25.

cea mai apreciată, se poate spune. Aceasta cuprinde obiectele fizice care sunt regăsite în muzee și lăcașe de cult, care sunt aduse laolaltă cu scopul (conștient sau inconștient) de a conferi o imagine de ansamblu cu privire la model de exprimare al unui grup social sau altul. În multe cazuri, obiectele regăsite într-un muzeu, cum e cazul unui muzeu etnografic, sunt reminiscențe ale supraviețuirii de-a lungul istoriei a unui popor sau grup cultural etnic.

Autenticitatea se referă la „originea și forma obiectelor și a comportamentelor”[9]. Acest termen este important în analiza patrimoniului cultural, un obiect autentic, fiind mai ușor asimilat la cultura proprie, decât unul „străin”. Totuși problema apare în momentul în care originea unui obiect sau comportament este necunoscută sau nu poate fi determinată cu exactitate.

Legislația din România face o distincție clară între patrimoniul cultural mobil și cel imobil, cele două fiind tratate în cadrul unor articole legislative diferite. Legea 182/2000 definește patrimoniul cultural drept „totalitatea bunurilor care reprezintă o mărturie și o expresie a valorilor, credințelor, cunoștințelor și tradițiilor naționale, indiferent de regimul de proprietate al acestora”[10]. Conform articolului 3, patrimoniul cultural mobil este constituit din: bunuri arheologice și istoric-documentare, cu semnificație artistică, etnografică, de importanță științifică sau tehnică, cu valoare deosebită sau excepțională.[11] Toate aceste bunuri pot face parte din unul dintre cele două fonduri de patrimoniu existente la nivel național: fondul patrimoniului cultural național și tezaurului patrimoniului cultural național. Diferența dintre cele două este că primul include bunuri de patrimoniu de valoare *deosebită*, în vreme ce cel de-al doilea include bunuri de patrimoniu de valoare *excepțională*. Clasarea ca „deosebit” sau „excepțional” se face de către o comisie de experți pe baza

---

[9] *Ibidem*, p. 12.

[10] Parlamentul României, *LEGE nr. 182 din 25 octombrie 2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil*, art. 1, al. 2, https://en.unesco.org/sites/default/files/rom_lege_182_romorof.pdf, accesat la 16 aprilie 2023.

[11] *Ibidem*, art. 3.

unei grile pre-stabilite, însă nu există o distincție la nivel de definiție a celor două concepte. Mai mult decât atât, Dicționarul Explicativ al Limbii Române le definește pe cele două ca fiind sinonime.[12]

Patrimoniul cultural imobil este reglementat prin Legea 422/2001 și este denumit din punct de vedere legislativ drept „totalitatea bunurilor imobile, construcții și terenuri situate pe teritoriul României, semnificative pentru istoria, cultura și civilizația națională și universală”[13]. Aceeași lege reglementează conceptul de protecție a patrimoniului și a monumentelor istorice.

Conform Convenției privind Valoarea Patrimoniului Cultural pentru Societate, (Convenția Faro a Consiliului Europei), articolul 2: „patrimoniul cultural reprezintă un grup de resurse moștenit din trecut, pe care oamenii îl asemuiesc, independent de proprietar, drept o reflecție și o expresie a valorilor, credințelor, cunoașterii și tradițiilor lor, în continuă transformare. Include toate aspectele rezultate din interacțiunea oamenilor cu mediul de-a lungul timpului”[14].

1.1.2. Rolul patrimoniului în societatea modernă

1. **Rol de liant între tradiție și inovare.** [15]

Patrimoniul cultural este percept drept ceva de ordinul istoricului, ceva vechi ce trebuie protejat și transmis mai departe generațiilor viitoare, ca dovadă a trecutului și ca model de perpetuare a unor aspecte ce țin de specificul național, regional sau local și care diferențiază anumite culturi

[12] Dicționarul Explicativ al Limbii Române online, https://dexonline.ro/definitie/excep%C8%9Bional, accesat la 16 aprilie 2023.

[13] Parlamentul României, *LEGE nr. 422 din 18 iulie 2001, privind protejarea monumentelor istorice (republicată în MONITORUL OFICIAL nr. 938 din 20 noiembrie 2006)*, https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/29761, accesat la 16 aprilie 2023.

[14] Council of Europe, *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, Faro, 27.10.2005, https://rm.coe.int/1680083746#:~:text=Article%202%20%E2%80%93%20Definitions&text=a%20heritage%20community%20consists%20of,and%20transmit%20to%20future%20generations, accesat la 21 iulie 2023.

[15] Wan Malini Wan Isa, Nor Azan Mat Zin, Fadhilah Rosdi, Hafiz Mohd Sarim, „Digital Preservation of Intangible Cultural Heritage”, în *Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science,*vol. 12, nr. 3, 2018, pp. 1373-1379.

de altele. Doar că patrimoniul cultural este mult mai mult de atât și nu trebuie perceput doar drept ceva vechi, strămoșesc, moștenit, „tradițional". La nivel conceptual există o accepțiune general valabilă cu privire la relația dintre cultură și tradiție, drept o relație interdependentă: tradiția afectează cultura în aceeași măsură în care cultura afectează tradiția. Owe Ronström vorbește despre dihotomia tradiție/patrimoniul cultural și afirmă că trecerea de la conceptul de „tradiție" la cel de „patrimoniul" s-a făcut la sfârșitul secolului al XX-lea, ca răspuns la o criză a reprezentativității în anii 1970 și 1980.[16] Barbara Kirshenblatt-Gimblett descrie patrimoniul drept un „mod de producție culturală care recurge la trecut cu scopul de a crea ceva nou"[17]. În această accepțiune, patrimoniul adaugă valoare elementelor vechi, expunându-le. Ce aduce nou această lucrare este noțiunea că patrimoniul este creat prin operațiuni „meta culturale care extind valorile și metodele muzeologice (colecție, documentare, conservare, prezentare, evaluare și interpretare)"[18] la persoane în carne și oase. Profesioniștii în domeniul patrimoniului folosesc concepte, standarde și reglementări pentru a aduce fenomene culturale și practicieni în sfera patrimoniului, unde devin artefacte meta culturale, fie că sunt „Comori naționale vii" sau „Capodopere ale patrimoniului imaterial al umanității"[19].

2. **Rol de catalizator al dezvoltării durabile și al strategiilor de dezvoltare socioeconomice.** [20]

Patrimoniul cultural stă, în cazul multor țări europene și nu numai, la baza dezvoltării turismului. State europene precum Grecia, Franța sau

[16] Owe Ronström, „Memories, tradition, heritage" în (ed.) Owe Ronström și Ulf Palmenfelt, *Memories and Visions Studies in Folk Culture,* vol. IV, Departamentul de Folclor Eston și Comparat și Departamentul de Etnologie, Universitatea din Tartu, 2005, pag. 6.

[17] Barbara, Kirshenblatt-Gimblett, „From Ethnology to Heritage: The Role of the Museum", 2005, https://www.researchgate.net/publication/238714489_From_Ethnology_to_Heritage_The_Role_of_the_Museum#fullTextFileContent, accesat la 16 aprilie 2023.

[18] *Ibidem*, pag. 1.

[19] *Ibidem.*

[20] Dmitry Vorontsov, Anatoly Shikhalev, Ksenia Semushina, „Using of Cultural Heritage in the Socio-economic Development Strategy of the EU Regions", în *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol, 188, 2015, pp. 163-169.

Italia depind din punct de vedere economic de turismul de patrimoniu (fapt ce s-a putut observa și în contextul pandemiei de COVID-19, când Produsul Intern Brut al acestor țări a scăzut dramatic drept consecință a restricțiilor de călătorie și închiderea muzeelor și a siturilor de patrimoniu).[21] De aceea, patrimoniul joacă un rol important nu doar în crearea și implementarea strategiilor de dezvoltare socioeconomică, dar și când vine vorba de dezvoltare sustenabilă. Problemele de mediu cu care societatea se confruntă sunt un punct de interes central al tuturor politicile de tip *soft-power* din ultimii 30 de ani, iar integrarea acestora în toate aspectele socioeconomice nu mai este o noutate. Uniunea Europeană își concentrează tot mai mult atenția asupra impactului pe care patrimoniul cultural îl are asupra unei dezvoltări sustenabile, inițiind o serie de proiecte de finanțare în domeniul cultural, care vizează un obiectiv cheie: „primul continent neutru din punct de vedere climatic"[22]. Modalitățile prin care patrimoniul cultural contribuie la acest obiectiv al UE sunt: dezvoltarea turismului cultural sustenabil, prin intermediul tehnologiilor inovative de tip AR/VR (realitate artificială și augmentată); inițiative de eficientizare energetică a clădirilor de patrimoniu; crearea de programe educaționale de gestionare sustenabilă a patrimoniului.

3. Rol în procesul de menținere/ destabilizare a păcii.

Este bine cunoscut faptul că una dintre principalele modalități de destabilizare etnică, emoțională și culturală a unei societăți, în contextul unui conflict militar sau non-convențional, se realizează prin distrugerea siturilor culturale și a patrimoniului cultural material fix și mobil. UNESCO definește pentru prima dată distrugerea patrimoniului cultural în mod

---

[21] Sursa : *Organizația Mondială a Turismului*, https://www.unwto.org/cultural-tourism-covid-19, accesat la 9 iunie 2023.

[22] Comisia Europeană*, Sustainability and cultural heritage*, https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/cultural-heritage-in-eu-policies/sustainability-and-cultural-heritage, accesat la 9 iunie 2033.

intenționat drept o *crimă de război* prin intermediul Rezoluției nr. 2347/ 2017.[23]

Într-un interviu acordat Comisiei Europene în cadrul unui proiect *Horizon*, dr. Margarete van Ess, membră a Comitetului Internațional pentru salvgardarea patrimoniului cultural în Irak, declară că războiului și conflictul, în general, au capacitatea de a distruge patrimoniul cultural de două ori: prima dată în timpul conflictului și, a doua oară, în procesul de reconstrucție națională.[24] De aceea, principala preocupare post-conflict, ar trebui să fie reconstrucția culturală, care poate să contribuie la ridicarea moralului colectiv cu scopul reconstrucției identității naționale. Totuși, importanța culturii în procesul de regenerare post-conflict nu a fost un subiect tratat exhaustiv în literatura de specialitate și nici nu a fost integrat în programe și metode de consolidate a păcii, deși au existat propuneri în acest sens din partea specialiștilor– cazul Siria.[25]

1.2. Etica patrimoniului cultural – o analiză socioculturală

Problematizarea patrimoniului cultural este una multidisciplinară, cu implicații culturale, economice, politice, istorice, arheologice, juridice și chiar psihologice, drept pentru care acesta poate fi analizat din tot atâtea perspective diferite, iar rezultatele pot arăta atât valențe pozitive,

---

[23] Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite, Rezoluția nr. 2347 din 2017, Adoptată de Consiliul de Securitate în cadrul celei de-a 7907-a întâlnire, la 24 martie 2017, disponibilă online, https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/079/04/PDF/N1707904.pdf?OpenElement, accesată la 27 februarie 2023.

[24] Aisling Irwin, *War can destroy cultural heritage twice – in conflict and in clean-up,* interviu cu dr. Margarete van Ess, pentru Comisia Europeană, martie 2018, https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/horizon-magazine/war-can-destroy-cultural-heritage-twice-conflict-and-clean, accesat la 27 februarie 2023.

[25] Marina Lostal, Emma Cunliffe, „Cultural heritage that heals: factoring in cultural heritage discourses in the Syrian peacebuilding process", în *The Historic Environment: Policy & Practice. Critical Perspectives on the Management of World Heritage Properties,* vol. 7, nr. 2-3, Taylor and Francis, 2016, pp. 248-259

cât și valențe negative ale patrimoniului cultural. Pentru că este vorba despre moștenirea culturală, când vorbim despre etica patrimoniului cultural ne referim la mai multe aspecte, printre care: rolul patrimoniului cultural; istoricul patrimoniului cultural național, regional și internațional; și, poate cel mai important aspect, managementul și protecția patrimoniului cultural. Una dintre cele mai importante lucrări în domeniul eticii patrimoniului cultural, și fundamentul teoretic al prezentului capitol, este cea a lui Erich Hatala Matthes, *The Ethics of Cultural Heritage*[26], care sintetizează cele mai importante aspecte ce țin de etica patrimoniului cultural, de la proprietate culturală, la repatriere, apropriere culturală, prezervare culturală și sustenabilitate.

Conform lui Matthes, etica patrimoniului cultural suscită o serie de întrebări, precum: Care este legătura dintre patrimoniul cultural și identitatea de grup? Cine deține drepturile de a gestiona patrimoniul cultural și de ce? Cât de important este fenomenul de „însușire/apropriere culturală"?[27] Probabil una dintre cele mai interesate întrebări este: Ce este considerat a fi patrimoniu cultural și de ce? Această întrebare devine problematică mai ales în momentul în care este adresată în contextul dezvoltării durabile, cu precădere în domeniul turismului.

Pentru a vinde ceva, oamenii au tendința de a-i atribui caracteristici pe care le înfrumusețează, astfel încât să facă acel lucru mai atrăgător. Un exemplu clar în acest sens îl reprezintă imaginea Contelui Dracula, care este folosită pentru a promova nu doar Castelele Bran și Peleș din România, în care se presupune că acesta ar fi locuit în cărțile lui Bram Stoker, ci este răspândită la nivel național prin felurite suveniruri care aduc profit, dar fără plus-valoare. De ce a ajuns un personaj dintr-o carte irlandeză simbol al turismului românesc din Transilvania și nu numai? De ce autoritățile susțin și încurajează astfel de practici care nu au vreo legătura cu patrimoniul cultural românesc autentic și cum anume este

---

[26] Erich Hatala Matthes, „The Ethics of Cultural Heritage", (ed.) Edward N. Zalta, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2018, https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/ethics-cultural-heritage, accesat la 5 iunie 2023.

[27] *Ibidem.*

afectată etica patrimoniului cultural în contextul globalizării și al turismului comercial? Acestea sunt câteva dintre întrebările la care vom caută răspunsuri în cadrul acestui capitol.

Practicile de promovare a turismului prin comercializarea patrimoniului sunt vechi și răspândite în întreaga lume și au dus în timp la o separare a culturii din acest punct de vedere în două mari categorii: *cultura superioară* și *cultura inferioară* sau, în termeni mai puțin derogatorii, *cultura populară*. Cultura superioară se consideră a include un set de produse, în special din sfera artelor, care sunt puse pe un piedestal al istoriei și care beneficiază de un statut privilegiat.[28] Astfel de obiecte culturale sunt picturile sau sculpturile vechi, muzica clasică, orice se consideră a avea o valoare culturală inestimabilă pentru umanitate (sau estimabila în sume cu multe zerouri). La polul opus se află cultura inferioară, pe care o vom denumi în continuare cultură populară și care este definită drept acea formă de artă creată pentru mase[29], după cum se poate observa în muzica pop, show-urile de televiziune, arta stradală etc. Practic, tot ce este produs într-un cadru favorizat de capitalism poate intra în sfera culturii populare.[30]

În care din aceste două categorii se include patrimoniul cultural? Patrimoniul cultural este constituit în mare parte din obiecte cu valoare culturală incomensurabilă, care se păstrează de veacuri și care nu își pierd valoarea, ci și-o sporesc în timp. Totuși, patrimoniul cultural este și ceea ce vedem la televizor, spectacolele stradale, festivalurile de muzică *deep-house*, electric, pop, rock, alternativ etc., fotografia, filmele. Putem afirma, așadar, că patrimoniul cultural este o îmbinare între cultura superioară și cea populară? Considerăm că da, mai ales în epoca modernă, când această contopire transcende patrimoniul, când cultura superioară nu mai este accesibilă doar elitelor, ci poate fi admirată de oricine care are o conexiune bună la internet.

---

[28] Johan Flybring, „2019-11/ High/ Low Culture”, articol online, https://johanflybringessays.wordpress.com/2011/10/07/2009-11-highlow-culture/, accesat la 31 august 2020.

[29] *Ibidem.*

[30] Theodore Adorno, „The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture”, Routledge Classics, Londra, 2001, p. 2.

Problematica eticii culturale este, astăzi, mai mult ca oricând, discutată la nivel global. De la fenomenul *cultural appropriation* la trecerile de la cultura inferioară la cultura superioară și invers și până la modul prin care diferențele culturale influențează deciziile economice și politice ale statelor, etica patrimoniului cultural scoate la suprafață importanța gestionării corecte a patrimoniului, pentru ca ceea ce se păstrează în cultura unui stat sau a unei societăți să fie cât mai potrivit pentru statul sau cultura respectivă (din punct de vedere istoric, cultural, economic și politic).[31] Istoricul David Lowenthal realizează, într-un articol pentru *History Today*, o caracterizare a patrimoniului cultural pe care mulți oameni de știință care i-au urmat au apreciat-o ca fiind fie cea mai bună descriere a patrimoniului, fie cea mai nedreaptă și nejustificată:

> *Patrimoniul manifestă interes pentru o varietate de tipologii de moșteniri – istoria familiei, repere familiare, clădiri istorice, artă și antichități, plante și animale. O preocupare atât de răspândită și în creștere vertiginoasă, încât patrimoniul sfidează definiția.*
>
> *Eterogen, schimbător, uneori rizibil, patrimoniul este, înainte de toate, șovin. Majoritatea patrimoniului reflectă interesul personal sau colectiv, lucruri apreciate ca fiind ale mele sau ale noastre. S-ar putea să fim modești în ceea ce suntem, dar rareori în ceea ce am fost. Sărbătorind simbolurile identității lor, societățile se închină cu adevărat la ele înseși.*
>
> *Prin urmare, patrimoniul este incomparabil. Moștenirea pe care o lăudăm este a noastră; cea a altora ne este străină. De la începutul secolului al XIX-lea, identitatea națională a necesitat să aibă un patrimoniu pentru a crede despre sine că este unică. Patrimoniul se diferențiază; prețuim cel mai mult ceea ce ne diferențiază. Unicitatea sa ne laudă virtuțile. Admiratorii pot adopta cu succes trăsăturile sale, dar faptul că am fost primii ne oferă drepturi primordiale; astfel, engleza rămâne pentru englezi limba lor, puțin pătată de răspândirea în străinătate. Numai carnea și sângele nostru hrănesc moștenirea; nou-veniți, colonialii, străinii îl erodează sau înjosesc.*[32]

---

[31] Constantine Sandis (ed.), *Cultural Heritage Ethics. Between Theory and Practice,* Open Book Publisher, Cambridge, UK, 2010, p. 22.

[32] David Lowenthal, „Heritage and the English Landscape”, publicat în *History Today*, Volumul 41, nr. 9, 1991, https://www.historytoday.com/archive/heritage-and-english-landscape, accesat la 17 ianuarie 2023.

Studiile patrimoniului cultural sunt un domeniu multidisciplinar care explorează semnificația patrimoniului cultural în societate. Acestea se bazează pe o serie de discipline, precum arheologia, istoria, antropologia, sociologia, istoria artei și studii muzeale, pentru a înțelege rolul moștenirii culturale în modelarea identității umane, a comunității și a diversității culturale.

Domeniile cheie din cadrul studiilor de patrimoniu cultural includ:

Conservarea patrimoniului: Aceasta implică examinarea diferitelor moduri în care moștenirea culturală poate fi conservată și protejată pentru generațiile viitoare. Ea poate include conservarea fizică, conservarea digitală și protecția juridică. Conform UNESCO „Conservarea patrimoniului cultural se referă la măsurile luate pentru a prelungi durata de viață a moștenirii culturale, consolidând în același timp transmiterea mesajelor și valorilor semnificative ale patrimoniului său. În domeniul proprietății culturale, scopul conservării este de a menține caracteristicile fizice și culturale ale obiectului pentru a se asigura că valoarea acestuia nu este diminuată și că va supraviețui intervalului nostru limitat de timp."[33]

Turismul de patrimoniu: Acesta explorează modalitățile în care moștenirea culturală poate fi utilizată pentru a atrage turiști și pentru a genera venituri pentru comunitățile locale. El include examinarea impactului turismului asupra siturilor de patrimoniu cultural și dezvoltarea practicilor de turism durabil. Conform UNESCO, „Turismul este una dintre industriile cu cea mai rapidă creștere din lume și este o sursă majoră de venit pentru multe țări. Fiind o industrie orientată spre oameni,

---

[33] UNESCO Institute for Statistics, 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistics and International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM), Risk Preparedness: A Management Manual for World Cultural Heritage, 1998 și; UNESCO, Traditional Restoration Techniques: A RAMP Study, 1988, http://uis.unesco.org/en/glossary-term/conservation-cultural-heritage, accesat la 26 aprilie 2023.

turismul oferă, de asemenea, multe locuri de muncă, care au contribuit la revitalizarea economiilor locale."[34]

Moștenirea și identitatea culturală: Aceasta explorează rolul moștenirii culturale în formarea identităților individuale și de grup și modul în care moștenirea culturală poate fi utilizată pentru a promova coeziunea socială și reziliența comunității. Identitatea culturală este cea mai înaltă expresie a calității fundamentale a națiunilor și a grupurilor care coexistă în interiorul concepției – nu înțeleg. Este o căutare permanentă a bazelor culturale ale popoarelor. Este dreptul oamenilor să-și dezvolte propria cultură pornind de la valorile lor tradiționale, specifice.[35]

Patrimoniul indigen: Se concentrează asupra conservării și revitalizării moștenirii culturale indigene, incluzând aici cunoștințele și practicile tradiționale. Pentru popoarele indigene, moștenirea culturală se referă la idei, experiențe, obiecte, expresii artistice, practici, cunoștințe și locuri care sunt apreciate pentru că sunt semnificative din punct de vedere cultural, sunt conectate la memoria comună sau sunt legate de identitatea colectivă. Moștenirea culturală indigenă nu poate fi separată nici de identitatea indigenă, nici de viața indigenă. Patrimoniul cultural indigen poate fi moștenit de la strămoși sau poate fi creat de oamenii de astăzi ca moștenire pentru generațiile viitoare.[36]

Muzee și instituții de patrimoniu: Examinează rolul muzeelor și al altor instituții de patrimoniu în conservarea și interpretarea patrimoniului cultural și explorează provocările și oportunitățile cu care se confruntă aceste instituții în secolul al XXI-lea. Muzeele și instituțiile de patrimoniu au un rol important în conectarea siturilor din Patrimoniul Mondial la diferite audiențe, ca centre educaționale și sociale. Sunt agenți activi

---

[34] UNESCO Institute for Statistics, 2009, https://en.unesco.org/fieldoffice/almaty/silkroads/cultural-heritage, accesat la 26 aprilie 2023.

[35] Mamadou Kane, „Cultural Identity: A Historical Perspective", în *Educafrica*, Bulletin of the UNESCO Regional Office for Education in Africa, nr. 8, 1982, p. 122, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000053835, accesat la 26 aprilie 2023.

[36] Indigenous Heritage Circle, https://indigenousheritage.ca/what-is-indigenous-cultural-heritage/, accesat la 26 aprilie 2023.

pentru conservarea patrimoniului, cercetare științifică și educație. Reunind catalizatorii dezvoltării durabile, această sinergie între siturile Patrimoniului Mondial și muzee are potențialul de a implica în mod activ comunitățile locale și de a contribui la dezvoltarea cunoștințelor și abilităților pentru a promova bunurile culturale locale și pentru a consolida ocuparea forței de muncă, sporind astfel bunăstarea acestora.[37]

În contextul contemporan al unei lumi pline de provocări la adresa patrimoniului cultural și nu numai, o problemă de etică este și aceea a impactului pe care reproducerea sau recreerea digitală a artei, prin intermediul tehnologiilor de realitate virtuală sau augmentată, și prin intermediul tehnologiilor 3D de reconstrucție fizică, îl au asupra elementelor de originalitate a culturii. Erin Thompson vorbește în 2017, în , „Legal and Ethical Considerations for Digital Recreations of Cultural Heritage"[38], despre considerațiile etice, juridice și morale ale reproducerii patrimoniului cultural. Principala problemă, spune ea, este că cea mai mare parte a acestor reproduceri digitale vine din partea țărilor vestice, preponderent „albe", în care contactul din punct de vedere cultural cu zona sau cultura reproduse este redus la minimum. Acest lucru poate duce la reinterpretări culturale tendențioase, sau cu implicații politice părtinitoare. Din punct de vedere juridic, principala problemă în acest caz este proprietatea intelectuală. Dacă în cazul elementelor originale care sunt reproduse în mediul digital nu se poate pune problema proprietății intelectuale sau drepturilor de autor, aceste situri sau elemente culturale fiind în spațiul public, cu acces deschis și existând de sute sau mii de ani, când vine vorba despre reproducerile digitale, lucrurile stau diferit. Sub aspect legal, organizațiile care reproduc elemente culturale neprotejate

---

[37] UNESCO, *World Heritage sites and museums: A pact for sustainable development*, https://whc.unesco.org/en/activities/941/, accesat la 26 aprilie 2023.

[38] Erin Thompson, „Legal and Ethical Considerations for Digital Recreations of Cultural Heritage", *Chapman Law Review,* vol. 20, nr. 1, 2017, pp. 153-176, https://digitalcommons.chapman.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1395&context=chapman-law-review, accesat la 5 iunie 2023.

din punct de vedere al proprietății culturale au dreptul de a impune drepturi de autor asupra lor.[39]

1.2.1. Considerații etice asociate patrimoniului cultural imaterial: aspecte privind proprietatea culturală

În vreme ce discursul privind proprietatea culturală a început cu un focus asupra patrimoniului cultural material (clădiri, artefacte, obiecte de artă etc.), acesta a continuat să se extindă în timp, cu accent tot mai mare pe cultura nevăzută (povestiri, cântece, stiluri, motive, practici și datini)[40]. Aceste elemente adiționale, care poartă numele de patrimoniu intangibil, aduc un nou val de contradicții în rândul specialiștilor în domeniu. De ce? Pentru că este simplu să determinăm cine deține o anumită operă de artă (pictură, sculptură etc.), de cele mai multe ori, însă nu este la fel de ușor de determinat cui îi aparține un stil anume, o poveste, un dans, un cântec, cel puțin nu în societățile vestice, de unde cultura este împrumutată cu atât de mare rapiditate. Drept urmare, legiuitorii în domeniu au considerat oportună asocierea proprietății culturale asupra patrimoniului intangibil cu proprietatea intelectuală, pentru a-i conferi aceeași protecție și a o supune acelorași restricții legislative.[41] Această decizie nu a fost, însă, lipsită de obiecții. Primul contraargument a fost acela că asimilând din punct de vedere legislativ proprietatea culturală a patrimoniului intangibil cu proprietatea intelectuală, există riscul de a o comodifica (*eng. Commodify: a-i acorda o valoare economică pe care în trecut*

---

[39] Ibidem, p. 172.

[40] Kristen A. Carpenter, Sonia K. Katyal, și Angela R. Riley, „In Defense of Property”, *The Yale Law Journal,* 118(6), 2009, pp. 1022–1125, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1220665, accesat la 2 ianaurie 2021.

[41] George P. Nicholas și Kelly P. Bannister, “Copyrighting the Past? Emerging Intellectual Property Rights Issues in Archaeology”, în *Current Anthropology,* vol. 3, pp. 327-350, https://www.researchgate.net/publication/249179720_Copyrighting_the_Past_Emerging_Intellectual_Property_Rights_Issues_in_Archaeology, accesat la 2 ianuarie 2021.

nu o avea)[42]. Acest risc reprezintă, din unele puncte de vedere[43], o abordare artificială și nepotrivită a tradițiilor și a practicilor aflate într-o continuă schimbare.

Un al doilea argument cu privire la neregulile cauzate de tratarea legislativă a proprietății asupra patrimoniului cultural intangibil drept proprietate intelectuală este acela care se insistă asupra neclarității a ceea ce este considerat sau nu a fi patrimoniu cultural intangibil; dacă, spre exemplu, se expune într-un muzeu un artefact aparținând unui anumit grup cultural, sunt puține șanse ca originea acestuia să ridice controverse (pot exista controverse și în acest caz, desigur, însă mai puține). Totuși, aceeași siguranță nu poate exista când vine vorba de urmărirea în istorie și în arborele genealogic a practicilor și a tradițiilor, iar tratarea cu superficialitate a proprietății culturale în acest caz poate duce la controverse de proprietate greu de justificat în viitor.[44]

Matthes[45] tratează problematica aproprierii culturale drept principalul efect negativ al lipsei unui consens când vine vorba de proprietate intelectuală și drepturi de autor în domeniul patrimoniului cultural imaterial. Aproprierea culturală a primit multă atenție din partea media, mai ales în ultimii zece ani: împrumutarea stilurilor vestimentare de la culturile indigene fără a avea vreo legătură cu acestea, sau fără ca scopul „împrumutului" să fie tocmai promovarea culturii respective; preluarea unor sintagme, utilizate doar de anumite comunități marginalizate, de către indivizi din afara comunităților respective (sau ai căror predecesori sunt considerați a fi tocmai opresorii acelor comunități); utilizarea elementelor culturale al căror scop inițial este ritualic, fără a înțelege respectivul scop și în contexte nepotrivite; purtarea celebrelor împletituri

[42] Sursa: https://ro.termwiki.com/RO/commodification, accesat la 2 ianuarie 2021.

[43] Michael F Brown, *Heritage Trouble: Recent Work on the Protection of Intangible Cultural Property*, Cambridge University Press, 2005, p. 45, https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-cultural-property/article/abs/heritage-trouble-recent-work-on-the-protection-of-intangible-cultural-property/5E95AF9EA1EA9BA5851B6E6A131CCD3F, accesat la 2 ianuarie 2021.

[44] *Ibidem*, p. 51.

[45] Erich Hatala Matthes, *op. cit*.

afro de către persoane din afara culturii africane sau afro-americane ca accesorii de stilizare, fără a aprecia cultura și a conștientiza traumele culturale generaționale prin care respectiva cultura a trecut tocmai din pricina acestor elemente care sunt acum folosite ca accesoriu stilistic. Lista elementelor culturale apropriate este lungă, însă persoanele care fac uz de aceste elemente ale unui patrimoniu cultural cu care nu se pot identifica sunt de cele mai multe ori aceleași: o populație occidentală (europeni sau americani), de rasă albă, despre care se știe că au întreprins de-a lungul istoriei procese ample de colonizare și dominație culturală, impuneri culturale și acte de distrugere a culturilor indigene.

Patrimoniul cultural intangibil este mai predispus fenomenului de apropriere culturală, mai ales în momentul în care acesta aparține societăților marginalizate. Aici intervine problema reprezentativității. Specialiștii în domeniul eticii patrimoniului cultural vorbesc despre „reprezentativitate culturală"[46] – dreptul membrilor culturii marginalizate de a vorbi despre cultura lor și de a fi ascultați, fără a avea nevoie de un filtru de experți care nu aparțin culturii respective, dar ale căror calități oratorice ar fi mai apreciate în spațiul public. Oferirea dreptului la reprezentativitate culturală nu presupune doar dreptul la discurs, ci și punerea la dispoziție a unei platforme care să poată fi folosită pentru promovarea/ diseminarea respectivului discurs. Culturile marginalizate nu au avut parte de o astfel de platformă până în ultimii douăzeci de ani. Apariția și multiplicarea canelelor de comunicare din mediul online au facilitat enorm accesul la discursul membrilor grupurilor culturale marginalizate, reprezentând tocmai platforma de exprimare pe care ei nu o aveau până la momentul respectiv. Desigur, odată cu sporirea reprezentativității culturale s-au amplificat și situațiile de apropriere culturală, însă subiectul este mult prea amplu și ar putea fi acoperit într-o altă lucrare, independentă de aceasta. Ne rezumăm, în contextul prezentei lucrări, la a trage o concluzie cu privire la proprietatea culturală

[46] Stuard Hall, *Representation. Cultural representations and signifying practices*, Sage Publishing, 1997.

asupra patrimoniului imaterial, și anume că există două circumstanțe legitime, care sunt reprezentative pentru patrimoniul cultural imaterial și chestiunea proprietății intelectuale a acestuia. În prima situație, patrimoniul cultural imaterial este protejat din punct de vedere legislativ de drepturile de autor. Aceste cazuri sunt rare și intervin în momentul în care un element de patrimoniu este atribuit unei persoane pe parcursul vieții acesteia (creatorului i se oferă dreptul de autor din timpul vieții). Raritatea acestor situații este dată tocmai de complexitatea de care este învăluit patrimoniul cultural imaterial (aflăm în capitolele finale ale lucrării despre tradițiile, colindele și cântecele folclorice din patrimoniul cultural imaterial românesc și care este statutul lor din punct de vedere legislativ și etic).

Cele mai frecvente situații sunt acelea în care patrimoniul cultural imaterial este atribuit unei culturi ca întreg, fără a aparține unei anumite persoane și fără a fi protejat din punct de vedere juridic de drepturi de autor. În aceste instanțe, dezbaterea etică se poartă în jurul următoarei întrebări: dacă patrimoniul aparține întregii culturi, fără a aparține *de facto* cuiva, cine stabilește dacă și în ce circumstanțe se poate face uz (din punct de vedere social sau chiar economic) de respectivul element? Concret, dacă un element din patrimoniul cultural imaterial românesc, transilvănean, spre exemplu – o doină, stă la baza unei melodii interpretate de un artist român, care obține drepturi de autor și foloase financiare de pe urma piesei respective, se înțelege că persoana aceea a apropriat doina respectivă? Dar dacă persoana nu este un artist român, ci unul străin, care nu se identifică defel cu cultura românească? Pe baza aspectelor teoretice abordate în cadrul acestei lucrări, am fi încurajați să afirmăm că doar artistul străin culturii românești ar putea fi acuzat de apropriere culturală, deoarece în cazul artistului român putem vorbi despre o identificare culturală cu elementul de patrimoniu pus în discuție. Însă, din punct de vedere legal, ambii sunt la fel de îndreptățiți să facă uz de elementele patrimoniului cultural care sunt publice, pe care nu le putem atribui unei singure persoane, dar care sunt reprezentative pentru un întreg grup etnic sau cultural. Într-o discuție cu domnul Ciprian

Mizgan, cercetător științific și cadru didactic în cadrul Academiei Naționale de Muzică „Gheorghe Dima" din Cluj, am aflat că în accepțiunea specialiștilor în domeniu, scopul este păstrarea și transmiterea mai departe a patrimoniului cultural imaterial, indiferent de mijloacele folosite. Cu alte cuvinte, patrimoniul cultural imaterial este protejat atâta vreme cât este păstrat și transmis mai departe. Acest transfer de cunoaștere se poate face (conform experților) prin intermediul oricărei formei artistice și sub orice pretext economic sau social.

1.2.2. Considerații etice asociate patrimoniului cultural material: aspecte privind moștenirea culturală

La nivel fundamental, conceptul de proprietate culturală promovează ceva (un artefact, o operă de artă, un anumit loc, un stil de dans etc.) care poate fi considerat proprietate a unui grup cultural și vine la pachet cu un set de restricții care țin de accesul și de modul de folosință al respectivului element de către persoane din afara grupului (chiar dacă titlul de proprietate aparține unei persoane terțe).[47] Acest concept ridică o serie de probleme de rațiune filosofică privind grupurile culturale, natura proprietății culturale și relația dintre acestea.[48]

Pentru a înțelege proprietatea culturală este important de observat cui anume îi servește acest concept. Membrilor unei anumite culturi? Instituțiilor publice care gestionează patrimoniul și care pot beneficia de pe urma acestuia, fără a conta cine îl deține în proprietate? Tuturor? Pentru a răspunde la această întrebare este important a se face o distincție între cele două mari teorii de abordare a subiectului*: teoria culturii naționaliste* și *teoria culturii internaționaliste*.[49]

[47] Kwame Anthony Appiah, „Race, Culture, Identity: Misunderstood Connections", în *The Tanner Lectures on Human Values*, University of California, San Diego, 1994, https://philpapers.org/rec/APPRCI, accesat la 27 decembrie 2020.

[48] *Ibidem*.

[49] John Henry Merryman, „Two Ways of Thinking About Cultural Property", *The American Journal of International Law*, Vol. 4, 1986, p. 80.

Conform teoriei culturii internaționaliste, fiecare patrimoniul cultural individual contribuie la totalitatea patrimoniului cultural al omenirii, drept pentru care toată lumea are un interes cu privire la proprietatea culturală. Acest punct de vedere mai poartă numele de *cosmopolit.*[50] Susținătorii acestei teorii folosesc adesea justificarea universalității patrimoniului cultural ca pe o modalitate de a contracara restricțiile naționale asupra vânzării și exportului de obiecte de artă. Această perspectivă își găsește sprijin în diverse acte normative și politici internaționale, inclusiv în *Convenția de la Haga (1954*)[51].

Potrivit teoriei culturii naționaliste, pe de altă parte, statele au un interes aparte în ceea ce privește proprietatea culturală asupra propriului patrimoniu, interes care implică „atribuirea unui caracter național obiectelor de patrimoniu"[52]. Acest punct de vedere are, de asemenea, suportul legislației internaționale, în special prin *Convenția privind Interzicerea și Prevenirea Exportului Ilicit și a Transferului de Proprietate al Proprietății Culturale* a *UNESCO (1970)*[53]. Susținătorii acestei teorii culturale promovează caracterul național al patrimoniului cultural pentru a justifica politicile de restricție sau de limitare a exportului sau a vânzării de bunuri care aparțin patrimoniului cultural național.

Se creează, așadar, o dispută în jurul ideii conform căreia fiecare dintre susținătorii unei teorii ar putea considera despre cealaltă teorie că are justificări temeinice, dar că cea susținută de el este mai presus.[54]

Când vine vorba despre moștenirea patrimoniului cultural, ținând cont de toate aspectele menționate anterior, s-ar putea considera că un anume grup cultural, care câștigă dreptul de proprietate asupra unui bun de patrimoniu, îl poate moșteni și deci se poate folosi de acest drept pentru a repatria bunul respectiv, chiar și atunci când legislația privind

---

[50] Appiah, *op. cit.*

[51] Merryman, *op. cit.*, p. 86.

[52] *Ibidem*, p. 83.

[53] I*bidem.*

[54] Janna Thompson, „Art, Property Rights, and the Interests of Humanity", *The Journal of Value Inquiry*, Vol. 4, 2002, pp. 545-546.

achiziția bunului respectiv este neclară (pentru că restricționând accesul la proprietatea bunului respectiv, se consideră că grupului îi este îngrădit dreptul la moștenire). Succesul acestei abordări stă în moralitatea acordării proprietății culturale grupului respectiv în fază incipientă[55]. Dreptul la moștenirea patrimoniului cultural este incompatibil cu o serie de teorii de legislație internă, precum consecvențialismul (o ramură a utilitarismului pentru care proprietatea normativă depinde doar de consecințele dobândirii acesteia[56]) sau egalitarianismul.[57] De aceea, este mai ușor de tratat acest subiect din perspectiva legislației internaționale (care nu conține asemenea limitări), dat fiind că multe solicitări de repatriere au loc în acel plan.

Pe de altă parte, sociologi precum Janna Thompson sugerează că o condiție necesară a moștenirii este existența unui testament sau a unei decizii cu rol de testament din partea creatorului/creatorilor. Acest punct de vedere este justificat de existența credinței că *respectul pentru un testament stă la baza conceptului de moștenire în sine*.[58] De prea puține ori, aceste dorințe cu rol de testament, sau testamente, sunt ușor de aflat de către urmașii supraviețuitori, drept pentru care moștenirea nu poate reprezenta de multe ori o bază pentru proprietatea culturală.[59] Însă, și acest argument poate fi combătut, dacă urmărim argumentele care definesc patrimoniul cultural ca fiind *moștenirea culturală lăsată de strămoși urmașilor lor*[60]. Urmărind această definiție arhicunoscută a patrimoniului cultural, este practic imposibil să negăm valoarea de moștenire pe care o are, fără a nega conceptul de patrimoniu în sine.

---

[55] Thompson, *op. cit.*, p. 109.

[56] Sursa: https://plato.stanford.edu/entries/consequentialism/, accesat la 7 ianuarie2021.

[57] Thompson, *op. cit.*, p. 109.

[58] James O. Young și Conrad G. Brunk (ed), *The Ethics of Cultural Appropriation*, Wiley-Blackwell, 2012, Oxford, p. 115.

[59] *Ibidem*, p. 113-115

[60] Tommie Shelby, „Foundation of Black Solidarity: Collective Identity or Common Oppression?” în *Ethics*, vol. 112, nr. 2 (ianuarie 2002), The University of Chicago, pp. 231-266, https://www.jstor.org/stable/10.1086/340276?seq=1, accesat la 10 ianuarie 2021.

Însă, fenomenul de apropriere culturală nu face referire doar la patrimoniul cultural imaterial. Lowenthal vorbește, în cadrul unei prelegeri pentru University College London, despre situațiile mai puțin comode în care un sit de patrimoniu este disputat de mai multe culturi, din diverse motive. Unul dintre cele mai elocvente exemple în acest sens este Biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim[61]. Localizată pe tărâmul pe care se consideră că ar fi murit Iisus Hristos, biserica se află în proprietatea a trei biserici creștine, iar cheia bisericii este în proprietatea unei familii musulmane – și așa a fost de secole.[62] Conform declarațiilor familiei musulmane care deține cheia bisericii, faptul că Biserica Sfântului Mormânt se află sub „supravegherea" unei familii musulmane de mai bine de opt secole este cea mai bună dovadă de cooperare interculturală.

Observăm, așadar, că subiectul proprietății patrimoniului cultural și al moștenirii patrimoniului cultural sunt dezbătute pe larg de literatura de specialitate și că nu există un consens în jurul acestor problematici culturale.

1.3. Teoretizarea patrimoniului cultural

Abordările contemporane asupra fenomenului culturii pot fi legate de modele arhetipale precum teoriile culturale marxiste, funcționale sau semiotice, teoriile sociale sau arheologice. Aceste teorii, precum și cele care le precedă, acceptă faptul că există o concordanță între semnificație și acțiune, între sistemele simbolice și felurile non-culturale de determinare. Însă, ele nu se pun de acord cu privire la natura acestei concordanțe și punctului în care începe caracterul dihotomic.

---

[61] David Lowenthal, „Heritage is not History", articol online, https://www.geog.ucl.ac.uk/news-events/news/news-archive/2017/october-2017/heritage-is-not-history, accesat la 17 ianuarie 2023.

[62] Oren Liebermann, „Two Muslim families entrusted with care of holy Christian site for centuries", articol online pentru *CNN*, 2016, https://edition.cnn.com/2016/03/26/middleeast/easter-muslim-keyholder/index.html, accesat la 17 ianuarie 2023.

Teoretizarea culturii ajută la înțelegerea ordinii sociale, drept pentru care sociologii tratează cultura cu o atenție deosebită. De la modelarea relațiilor sociale, până la determinarea rolului nostru în societate și chiar a sensului vieții, înțelegerea culturii înseamnă stabilirea relației dintre cultură și societate. Există teorii, precum funcționalismul sau structuralismul, care îi acordă culturii un rol esențial în dezvoltarea relațiilor interumane și în crearea unei ordini sociale. Acestea sunt abordări macroteoretice, care încearcă să explice cultura. Există și teorii care se concentrează asupra modului în care putem înțelege cultura, precum teoria interacțiunii simbolice, care abordează din perspectivă microteoretică domeniul culturii și modul în care legăturile sociale sunt formate pe baza unor stimuli simbolici. Pentru înțelegerea patrimoniului cultural și a rolului acestuia în societate au fost alese patru teorii culturale, considerate a fi cele mai relevante în raport cu tema discutată: Funcționalismul – ca teorie reprezentativă pentru conceptul de cultură tradițională, Antropologia simbolică/ interpretativă – ca teorie care caută să înțeleagă cultura, dincolo de a o explica, Interacționismul simbolic – în vederea analizării patrimoniului cultural prin prisma raporturilor dintre membrii unei societăți/culturi și Teoriile critice asupra culturii/ patrimoniului cultural, care descriu patrimoniul, nu din perspectiva trecutului în sine, ci, mai degrabă, din perspectiva modalității prin care se construiesc idei cu privire la trecut, care folosesc unei agende actuale (fie ea de ordin politic, economic sau de alt fel).

Funcționalismul vizualizează societatea ca pe un sistem în care toate componentele lucrează împreună pentru a crea un echilibru. Conform acestuia, societatea are nevoie de cultură pentru a exista. Normele culturale au rolul de a contribui la buna funcționare a societății, în vreme ce valorile culturale sunt cele care ghidează oamenii în deciziile pe care le iau de-a lungul vieții. Funcționalismul analizează cultura prin prisma valorii care îi este atribuită. De aceea, pentru unele societăți valoarea unui obiect poate fi mai mare decât pentru altele. Funcționalismul urmărește o analiză obiectivă, structurală a patrimoniului cultural, care se aplică nu doar unui eșantion cultural, ci unei varietăți mai largi de elemente culturale.

Antropologia simbolică/ interpretativă, pe de altă parte, nu caută să explice cultura și patrimoniul cultural, ci să identifice mecanismele prin care putem înțelege patrimoniul cultural în relație cu oamenii. Aceste mecanisme sunt, de cele mai mult ori, puncte de vedere, valori sau emoții subiective. Perspectiva interpretativă analizează punctul de vedere al fiecărui individ care se raportează la patrimoniul cultural într-o perspectivă aparte, subiectivă, care îi aparține în totalitate.

În fine, interacționismul simbolic este perspectiva sociologică cea mai apropiată de viziunea noastră asupra patrimoniului cultural, prin aceea că analizează patrimoniul cultural, și cultura în general, prin prisma raporturilor dintre membrii unei societăți. Fiecare obiect și fiecare acțiune au o însemnătate simbolică (de aici și denumirea teoriei). Limba în sine este un mijloc reprezentativ de exprimare pentru membrii aceleiași societăți/culturi. Susținătorii acestei teorii privesc patrimoniul ca având un rol dinamic și fluid, iar în funcție de felul în care este interpretat și în care indivizii interacționează cu el, acesta poate căpăta un sens sau altul.[63]

Definită drept „discursul Vestic dominant despre patrimoniu" *(The Authorised Heritage Discourse)* (traducere liberă: Discursul Patrimonial Autorizat), este una dintre cele mai discutate și interpretate teorii contemporane despre patrimoniul cultural. Concepută în 2006 de către Dr. Laurajane Smith, director al programului masteral de patrimoniu cultural al Universității din York, teoria are la bază conceptele materiale ale patrimoniului cultural (*monumentalitate și estetică*).[64] Aceasta și Studiile Critice de Patrimoniu reprezintă cele mai mari teorii contemporane care plasează sub spectrul politicului și al economicului conceptele specifice patrimoniului cultural. Ambele teorii se fundamentează pe perspectiva conflictului din teoriile critice ale unor autori precum Karl Marx, Antonio Gramsci și membrii Școlii de la Frankfurt.

---

[63] Kevin MacDonald, „Evolution, Psychology, and a Conflict Theory of Culture", publicat în aprilie, 2009, https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/147470490900700206 accesat la 12 ianuarie 2021.

[64] Laurajane Smith, *Uses of Heritage*, Routledge, New York, 2006.

Pe lângă teoriile culturale clasice, care plasează patrimoniul cultural în contextul mai amplu al culturii ca întreg, se discută în contemporaneitate despre ideea de teorii ale patrimoniului cultural. Acestea sunt un set de cadre și concepte folosite pentru a înțelege semnificația moștenirii culturale în societate. Aceste teorii se bazează pe o serie de discipline, inclusiv antropologia, sociologia, arheologia, istoria artei și studiile muzeale, pentru a explora rolul moștenirii culturale în modelarea identității umane, comunității și diversității culturale. Două din teoriile cheie ale patrimoniului cultural sunt teoria memoriei culturale și teoria autenticității.

Teoria memoriei culturale examinează felul în care moștenirea culturală modelează memoria și identitatea colectivă și în care este aceasta transmisă de-a lungul generațiilor. Ea subliniază rolul moștenirii culturale în modelarea identității individuale și colective și oferă perspective asupra modalităților în care moștenirea culturală poate fi utilizată pentru a promova coeziunea și reziliența sociale.

Teoria autenticității, pe de altă parte, explorează conceptul de autenticitate în relație cu moștenirea culturală. Sunt examinate modalitățile în care moștenirea culturală este construită, negociată și contestată și în care este definită și menținută autenticitatea în diferite contexte culturale.

1.3.1. Funcționalismul

Teoreticienii secolului XIX, precum Numa Delis Fustel de Coulanges și Émile Durkheim, au fost cei care au pus bazele perspectivei funcționaliste, sau a funcționalismului, așa cum este cunoscut astăzi. Din perspectivă culturală, funcționalismul operează la nivel macro-teoretic și are rolul de a încerca să explice maniera în care patrimoniul cultural, respectiv cultura, poate favoriza ordinea socială și în care societatea își menține stabilitatea prin cultură. Perspectiva funcționalistă abordează societatea, nu ca suma părților sale, ci ca un organism la funcționarea căruia contribuie fiecare componentă socială, necesară pentru funcționarea întregului, dar insuficientă pentru a se autosuștine.[65]

[65] Lee Hoper, *A Brief Exploration of Functionalism within Cultural Anthropology*, Grin, Ebook, 2011, p. 5.

Émile Durkheim este considerat părintele funcționalismului datorită ideilor sale despre construcția și funcționarea societății. El a fost interesat de experiențele, conștiința colectivă, valorile și regulile care permit, sau fac ca oamenii să se simtă ca aparținând unui anumit grup social sau unei culturi, precum și de modul în care aceste elemente conlucrează pentru a menține societatea unită.[66] Opera lui Durkheim este considerată de sociologi contemporani precum Paul Carls[67] ca fiind despre cultură, motiv pentru care rămâne relevantă pentru modul în care sociologii abordează subiectul culturii în zilele noastre. Contribuția sa la domeniul cultural stă la bază înțelegerii factorilor care ne apropie sau ne despart în calitate de participanți la comunitate.[68]

Din perspectiva funcționalistă, patrimoniul cultural material și imaterial este important pentru societate, pentru că este factorul care produce ordine socială. Elementele culturale precum valorile, practicile și convingerile, care se regăsesc în patrimoniul cultural național, regional sau local, sunt factorii care aduc în mentalul colectiv ideea de uniune și care permit cooperarea și buna funcționare a comunităților.[69] Argumentând faptul că societatea nu ar putea exista în versiunea în care noi o cunoaștem astăzi dacă indivizii s-ar raporta strict la nevoile și impulsurile fizice, Durkheim explică în lucrarea sa „The Dualism of Human Nature and its Social Conditions" că „nevoile noastre instinctive sunt de natură egoistă, având la bază strict individualitățile noastre, iar moralitatea începe acolo unde reușim să ne detașam de sine, găsind interes în altceva decât propria persoană"[70].

Într-o altă lucrare, denumită *The Division of Labor in Society*, Durkheim stabilește că există două tipuri de solidaritate: mecanică și

---

[66] Paul Carls, „Émile Durkheim (1858—1917)", *Internet Encyclopedia of Philosophy*, Universitatea din Montreal, https://www.iep.utm.edu/durkheim/, accesat la 29 mai 2021.

[67] *Ibidem.*

[68] *Ibidem.*

[69] Émile Durkheim, „The Dualism of Human Nature and Its Social Conditions" *Durkheimian Studies / Études Durkheimiennes*, vol. 11, 2005, pp. 35–45. JSTOR, www.jstor.org/stable/23866721, accesat la 29 mai 2021.

[70] *Ibidem.*

organică. Solidaritatea mecanică este produsă de uniformitatea ce caracterizează societățile tradiționale și este caracterizată de ideea de a fi parte a configurării comunităților. În acest caz, niciun individ nu este esențial pentru buna funcționare a unei comunități. La polul opus este solidaritatea organică, deoarece ea depinde mai puțin de cultura și valorile comune ale unui anumit grup și mai mult de interdependența indivizilor. Acest tip de solidaritate este caracteristic societăților moderne.[71] Altfel spus, prin intermediul culturii, indivizii reușesc să se detașeze de elementele care îi fac să fie egoiști prin natura lor organică și să creeze un spațiu cultural în care să se simtă în siguranță prin faptul că aparțin unui grup care împărtășește valori comune.

Abordarea lui Durkeim a fost susținută de sociologul american Talcott Parsons, care era de părere că înțelegerea comportamentului uman transcende procesele individuale interne, și sugera că factorii socioculturali sunt cei care determină maniera de acțiune a unui individ.[72] Parsons a inițiat teoria conform căreia fiecare actor social este restricționat, în mod voluntar, la a accede la normele culturale impuse de societatea în care trăiește: „nici cea mai elementară formă de comunicare nu ar fi posibilă, în absența unui grad de conformitate cu convențiile sociocul-turale ale unei societăți”[73]

În istoria teoriilor culturale, Parsons a conceptualizat relația dintre cultură și material ca fiind cea a nivelelor analitice ale unei lumi empirice unificate.[74] Potrivit lui, actorii sociali asociază se un sistem cultural care este mai general decât ansamblul de interacțiuni sociale din care aceștia

---

[71] Émile Durkheim, *The Division of Labor in Society,* Free Press of Glencoe, Illinois, 1960, pp. 86-131.

[72] Michele Dillon, *Introduction to Sociological Theory: Theorists, Concepts, and Their Applica-bility to the Twenty-first Century*, Wiley-Blackwell, Chichester, UK, 2010, p. 156.

[73] *Ibidem,* p. 159.

[74] Jeffrey C. Alexander, „Dezbateri analitice: cum înțelegem autonomia relativă culturii” în Jeffrey C Alexander, Steven Seidman, *Cultură și Societate. Dezbateri culturale,* Institutul European Iași, Iași, 2001, p. 8. Traducere de Simona Lebădă, Mihaela Sadovschi și Liliana Scărlătescu.

fac parte, dar introduce și o nouă paradigmă în ecuație: personalitatea, susținând că „nici codul cultural, nici determinismul social nu exclud rolul imperativelor psihologice”.[75]

Bronislaw Kasper Malinowski, antropolog social al școlii funcționaliste britanice, de origine poloneză, afirma că „esența culturii nu este aceea arătată de specificațiile sale superficiale (n.a. *exterioare*), ci mai degrabă de funcțiile sale, care sunt elementare pentru satisfacerea nevoilor umane.”[76] Analizând lucrările lui Malinowski despre funcționalismul cultural, precum și cele ale altor teoreticieni în domeniu, Zhang încearcă în lucrarea sa *New functionalism: rejuvenating historical and cultural heritage through urban revival* să creeze o teorie nouă, care să explice aplicațiile și funcțiile culturii aplicabile societății actuale. Această nouă teorie a lui Zhang, denumită *New functionalism* sau *Noul funcționalism,* îi succedă teoriei lui Fei Xiaotong, student al lui Malinowski, care a studiat dezvoltarea culturală și posibilitatea de a avea noi utilizări ale culturii. Combinând cele două teorii, sau mai degrabă pornind de la acestea, Zhang încearcă prin lucrarea sa să exploreze noi funcții ale patrimoniului cultural și istoric, precum și relația lor cu procesul de dezvoltare urbană.[77]

Conform lui Zhang, teoriile sociale și antropologice care analizează cultura identifică întotdeauna o dihotomie, iar singurul aspect pe care toate îl au în comun (de la Main până la Parsons) este că prezintă un trend de dezvoltare de la societățile tradiționale la societățile moderne, iar acest trend este inevitabil. În ceea ce privește patrimoniul cultural, dihotomia se relevă în aceeași opoziție dintre tradiție și modernism, doar că în acest caz antagonismul poate duce la conflict.[78] Acest tip de conflict poate apărea în cazul în care indivizii se folosesc de aspecte tradiționale ale patrimoniului cultural pentru a identifica diferențe culturale care în societățile moderne sunt susceptibile de a crea disparități culturale între

---

[75] *Ibidem.*

[76] Jijao Zhang, *New functionalism: rejuvenating historical and cultural heritage through urban revival.* International Journal of Anthropology and Ethnology, vol. 3, art. 8, 2019.

[77] *Ibidem.*

[78] *Ibidem.*

două sau mai multe grupuri culturale, cu scopul de a servi unei agende politice. Zhang încearcă să contrazică ideea conform căreia relația dintre tradiție și modernitate este una de opoziție, demonstrând în scrierile sale că relația dintre ele este mai degrabă de coexistență și conexiune, care se manifestă prin îmbinarea patrimoniului cultural tradițional cu revitalizarea urbană a societății și modernizarea acesteia.

Teoria poate fi aplicată zonei metropolitane Cluj-Napoca, care are un istoric bogat, datând din vremea daco-romană, perioadă în care a acumulat elemente de patrimoniu cultural de o valoare inestimabilă. De la Colonia Aurelia Napoca, la Metropolis Transilvaniae și până la Cluj, „Capitala Ardealului”, se poate spune despre zona metropolitană Cluj-Napoca că are una dintre cele mai complexe istorii ale unui oraș românesc. Clujul este, așadar, o imagine bine conturată a istoriei urbanității și a coexistenței acesteia cu patrimoniul cultural, căruia i se suprapune fără a-l diminua. Pentru acest oraș, dihotomia dintre tradiție și modernitate pare că nu ar fi existat niciodată (cu o excepție probabil, în perioada comunistă, dar aceasta nu face obiectul prezentului capitol). Se deschide, în acest context, discuția cu privire la statutul de oraș-palimpsest a Clujului. Patrimoniul cultural medieval și postmodern s-a suprapus celui antic (daco-roman) sau s-a dezvoltat organic, pe baza acestuia?

1.3.2. Antropologia simbolică/ interpretativă

Apărută ca răspuns la structuralism, antropologia simbolică este teoria sociologică care nu încearcă să înțeleagă conceptul de cultură, ci să ofere o perspectivă sociologică prin explicarea ei în relație directă cu actorii sociali.[79] La baza teoriei stă percepția că oamenii, ca specie, au nevoie de repere simbolice care să îi ghideze atât din punct de vedere social, cât și cultural. Această idee a fost lansată de Clifford Geertz, în

---

[79] Sherry Ortner, „Theory in Anthropology Since the Sixties”, în *Comparative Studies in Society and History*, Cambridge, 1984, p. 136.

lucrarea *The Interpretation of Cultures*[80]. Pentru susținătorii antropologiei simbolice, cultura este rezultatul unor multiple interacțiuni ale unor indivizi, cu mediul în care trăiesc, dar și al interacțiunii acestora cu alți indivizi.[81] La început, antropologia simbolică a fost centrată pe aspecte supraomenești precum cosmosul, religia și ritualurile, însă în timp aceasta a intervenit și în chestiunile de viață cotidiană, precum legăturile de familie sau formele de organizare politică.[82]

Există două școli de gândire în cadrul antropologiei simbolice și interpretative: școala americană și cea britanică. Școala americană este atribuită lui Clifford Geertz și Sherry Ortner și are la bază conceptul conform căruia ideile au capacitatea de a modela acțiunile indivizilor[83], iar școala britanică conturată de Victor Turner și Mary Douglas are ca punct de interes modalitatea prin care societățile reușesc să își mențină coeziunea.[84] Diferența dintre cele două școli de gândire este dată în mare măsură de originea influențelor lor. Mai exact, școala americană a lui Geertz a fost influențată de sociologul Max Weber, motiv pentru care procesul social a fost neglijat în analiza antropologiei simbolice în cadrul acestei școli, în vreme ce în școala britanică a lui Turner se pot observa influențele funcționalistului Durkheim, iar procesul social a fost analizat cu o mai mare atenție.[85]

În afara celor două școli se face cunoscut un alt sociolog important: David Murray Schneider. Acesta reevaluează conceptul de cultură,

---

[80] Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures. Selected Essays by Clifford Geertz*, Basic Books, New York, 1973, p. 45.

[81] Mary Des Chene, „Symbolic Anthropology", în *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, Henry Holt and Co., New York, 1996, p. 1274.

[82] *Ibidem*.

[83] Michelle C. Johnson, „Symbolic and Interpretive Anthropology" în Reece Jon McGee, Richard L. Warms *Theory in Social and Cultural Anthropology: An Encyclopedia*, Vol. 2, CA: SAGE Reference, Thousand Oaks, 2013, pp. 841-846.

[84] *Ibidem*.

[85] Ortner, *op. cit*. pp. 128-129.

pornind de la premisa că este un sistem de simboluri și semnificații.[86] Diferența dintre Schneider, Geertz și Turner este că primul nu s-a disociat cu totul de structuralism, dar respinge cu vehemență ideea conform căreia comportamentul, sau trăsăturile comportamentale consecvente ale unor indivizi, pot fi definite drept cultură.[87]

Conform lui Geertz, abordările interpretative în domeniul cultural, și nu numai, au tendința de a evita sau de a se opune articulării conceptuale, fapt ce nu este de acceptat pentru sociologi, antropologi sau alți specialiști în științe sociale: „nu există niciun motiv pentru care structura conceptuală a unei interpretări culturale să fie mai puțin formulabilă și, astfel, mai puțin deschisă canoanelor explicite ale evaluării, decât aceea, să zicem, a unei observații biologice sau a unui experiment fizic – niciun motiv în afara faptului că termenii în care pot fi transpuse astfel de formulări sunt, dacă nu cu totul inexistenți, atunci foarte aproape de asta."[88] Lucrările lui Geertz sunt centrate asupra ideii că teoriile culturale sunt prea limitative, în sensul în care nu pot fi folosite în afara aplicațiilor lor interpretative. Tot el lansează ideea conform căreia teoriile culturale nu trebuie să aibă doar un efect *post facto,* de interpretare a unor chestiuni deja întâmplate. Teoriile culturale, în abordarea interpretativă/ simbolică, ar trebui să aibă capacitatea de a genera interpretări despre realități trecute, reușind să supraviețuiască realităților viitoare. Adică, antropologia simbolică vizează să producă interpretări culturale care să se aplice pe măsură ce noi fenomene culturale sau sociologice apar în societate.

Un rol important în antropologia interpretativă îl are religia. Discursul despre religie nu vizează abandonarea perspectivelor consacrate ale sociologilor precum Durkheim, Weber, Freud sau Malinowski, ci le consideră puncte de plecare pentru generarea unei teorii interpretative

---

[86] Richard Feinberg, „Schneider's Cultural Analysis of Kinship and Implications for Anthropological Relativism", în Richard Feinberg, Martin Ottenheimer, *The Cultural Analysis of Kinship. The Legacy of D. Schneider*, University of Illinois Press, 2001, p. 1-33.

[87] David Murray Schneider, *American Kinship: A Cultural Account*, University of Chicago Press, Chicago și Londra, 1980, p. 5.

[88] Geertz, *op. cit.*, p. 31.

mai ample. Privind religia ca un sistem cultural în sine, teoreticieni precum Geertz, Turner și Schneider au căutat să o definească în relație cu conceptul de antropologie simbolică. Astfel, Geertz definește religia ca fiind:

> *Un sistem de simboluri care acționează pentru a institui stări și motivații puternice, generalizate și de lungă durată, la oameni, prin formularea de concepții de un ordin general asupra existenței și îmbrăcarea acestor concepții cu o asemenea aură de factualitate, încât stările și motivațiile par deosebit de realiste.*[89]

Pentru a explica simbolistica religioasă a culturii, Geertz apelează la psihologie: „Omul depinde de simboluri și sisteme de simboluri, iar dependența lui este atât de mare încât ea este decisivă pentru viabilitatea lui ca om, iar drept rezultat, sensibilitatea lui până și la cel mai slab semn că acestea s-ar dovedi să facă față unui aspect sau altul al existenței umane îi stârnește cel mai grav tip de anxietate."[90]

Malinowski explică relația profund psihologică a ființei umane cu conceptele religioase prin aceea că: „religia îi ajută pe oameni să înfrunte situații de stres emoțional, prin crearea unor modalități de a scăpa din astfel de situații și de impasuri care nu oferă nicio cale empirică de ieșire în afara ritualului și a credinței în supranatural."[91]

Perspectiva religioasă, în concepție antropologică și în legătură directă cu patrimoniul cultural, poate fi fundamentată pe trei perspective de interpretare a lumii – cea estică, cea științifică și cea a simțului comun.[92]

---

[89] Clifford Geertz, „Religion as a Cultural System", în (ed.) Michael Banton, *Anthropological Approaches to the Study of Religion,* Tavistock Publications Ltd, Londra, 1966, p. 5.

[90] *Ibidem*, p. 14.

[91] Bronisław Malinowski, *Magic, Science and Religion,* Martino Fine Books, Boston, 1948, p. 67.

[92] Geertz, *op. cit.*, p. 111.

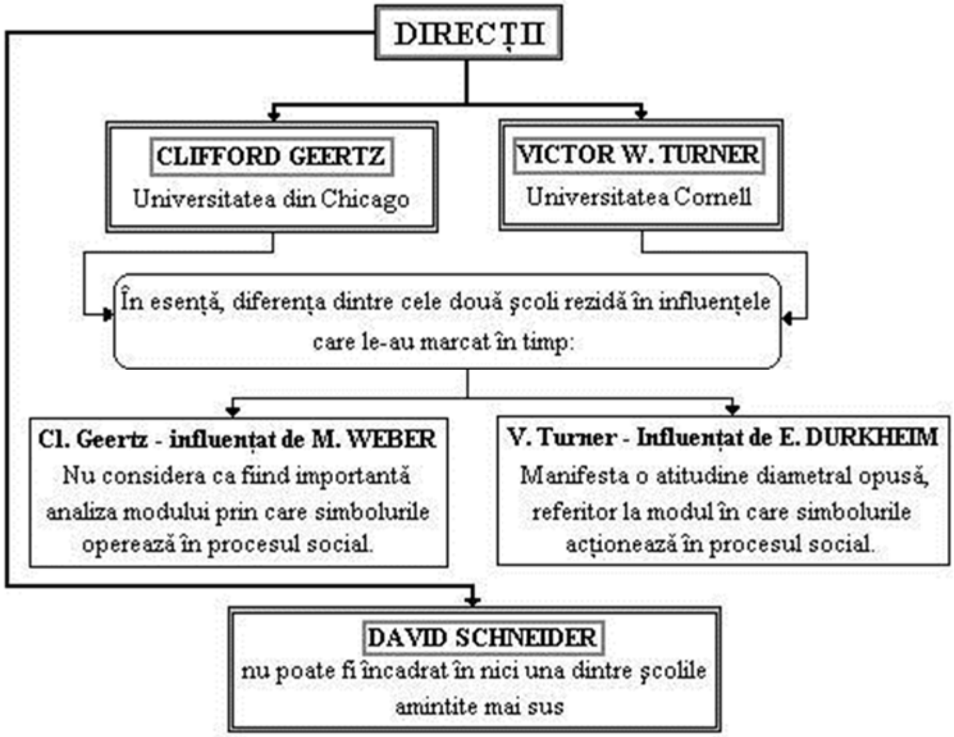

Figura 1. *Direcții majore în antropologia simbolică și interpretativă* [93]

Aplicabilitatea antropologiei simbolice/ interpretative în zona metropolitană Cluj-Napoca ar putea fi identificată urmând modelul propus de Sonya Atalay, arheolog și profesor la Universitatea din Massachusetts, SUA. Acest model, descris în detaliu în lucrarea *Exploring Interpretive Trails* urmărește aplicarea teoriilor antropologiei interpretative în vederea creării unor trasee turistice interpretative de explorare a patrimoniului cultural. Pe scurt, autoarea a generat un model de curs destinat studenților săi, care au derulat pe parcursul unui an proiecte de cercetare de teren pe trasee interpretative în diverse locații de pe glob

[93] Sursa: Sorin Pribac, *Orientări și curente în antropologia culturală,* Editura Universității de Vest, Timișoara, 2004, p. 187.

(printre zonele vizate s-au numărat: China, British Colombia – Canada, Israel și Massachusetts – SUA)[94]. Scopul proiectelor de cercetare a fost de a analiza traseele turistice existente în zonele vizate, din perspectiva legăturii dintre turism, patrimoniu cultural, dezvoltare sustenabilă și specificul național. Alte aspecte importante ale modelului propus sunt: implicarea comunității, aportul experților în domeniu (antropologi, sociologi, istorici) și implicarea autorităților locale, regionale și naționale.[95]

Rezultatele cercetării au arătat că traseele au capacitatea de a influența modul de percepere a patrimoniului cultural de către turist, îmbinând elemente de patrimoniu cu peisagistica și dezvoltarea economică a locului.[96]

Replicând modelul propus de Sonya Atalay în zona metropolitană Cluj-Napoca, pot fi propuse două tipuri de trasee interpretative: trasee tematice (care urmăresc obiective de patrimoniu specifice: muzee, obiective religioase, obiective de artă etc. cu o acoperire teritorială întinsă) sau trasee complexe (care urmăresc obiective de patrimoniu generale dintr-o zona geografică restrânsă - cum ar fi centrul orașului Cluj-Napoca). Spre deosebire de traseele clasice existente la momentul actual, traseele configurate după modelul Sonyei Atalay s-ar forma luând în considerare aspecte precum: implementarea unei forme de turism sustenabil (mijloace de transport nepoluante, cazări auto-sustenabile din perspectivă energetică, contact cu mediul înconjurător, promovare media online etc.); comunicarea cu autoritățile locale în vederea identificării unor modalități de a contribui la promovarea specificului local și la creșterea sustenabilă a numărului de turiști; contribuții la conservarea patrimoniului cultural vizitat prin implicarea turiștilor (turism responsabil).

---

[94] Sonya Atalay, *Exploring Interpretive Trails,* Journal of Community Archaeology & Heritage, 2015, pp. 85-88.

[95] *Ibidem.*

[96] *Ibidem.*

1.3.3. Interacționism simbolic

Pentru a înțelege cum și de ce oamenii interacționează într-un anume fel cu ceea ce îi înconjoară, fie că este vorba de concepte materiale, sau alți oameni, trebuie să înțelegem mai întâi care este importanța pe care aceștia o atribuie elementelor din jurul lor Pentru a face acest lucru avem nevoie de teoria sociologică numită interacționism simbolic.

Interacționismul simbolic oferă o gamă variantă de idei și concepte, mai ales în ceea ce privește cultura, iar un număr mare de gânditori, precum George Herbert Mead, W. I. Thomas, Charles Holton Coley, Erving Goffman și Herbert Blumer, au fost asociați cu această teorie culturală.[97] George Herbert Mead introduce conceptul de *generalised other,* iar, odată cu acesta, apare pentru prima dată teoria interacționismului simbolic. În traducere liberă, *generalizarea celuilalt* este un concept care descrie aceea senzație de familiaritate pe care o avem față de o persoană, fără să o cunoaștem, pe baza interacțiunii cu alți indivizi care fac parte din același grup social/ aceeași comunitate. Generalizarea celuilalt provine de la un alt concept prezentat de către Mead, anume *sinele reflectiv*, care descrie capacitatea unui individ de a se adapta la o societate și de a se percepe pe sine dintr-o perspectivă atât subiectivă, cât și obiectivă, în relație cu celălalt. Cu alte cuvinte, conform lui Mead, indivizii au această abilitate unică de a se percepe pe sine în relație cu alții și de a-i percepe pe ceilalți în relație cu mediul din care provin.[98]

Interacționismul simbolic, spre deosebire de funcționalism, abordează cultura la nivel micro. Conform acestei teorii, indivizii se folosesc de conceptul de cultură pentru a justifica propriile acțiuni, dar și acțiunile celorlalți. Perspectiva lui Mead este asemănătoare cu aceea a lui

[97] Jessica Fields, Martha Copp, Sherryl Kleinman, „Symbolic Interactionism, Inequality, and Emotions" în Jan Stets, Jonathan Turner, *Handbooks of Sociology and Social Research,* Springer, Boston, pp. 155-179, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-0-387-30715-2_8, accesat la 17 iunie 2021.

[98] Jessica Poling, „The Generalized Other During COVID-19", articol online, https://www.everydaysociologyblog.com/2020/06/the-generalized-other-during-covid-19.html, accesat la 17 iunie 2021.

Durkheim (funcționalism), deoarece ambele pornesc de la ideea conștientizării sinelui și a plasării acestuia în centrul dezvoltării culturale. Aceste teorii se diferențiază în momentul în care aducem în discuție conceptul de *ritual*. În teoria interacționismului simbolic, ritualul este o simbolistică de acordare a puterii unor concepte supranaturale care sunt, în realitate, reprezentative pentru cultura comunității respective. Astfel, ritualul nu face altceva decât să legitimeze puterea și sanctitatea culturii respective.[99] Așadar, interacționismul simbolic justifică procesele prin care omul, ca ființă rațională, folosește concepte precum cultura, pe care le internalizează, cu scopul de a-și justifica propriile acțiuni în raport cu ceea ce îl înconjoară.

Conform perspectivei conceptuale asupra interacționismului simbolic a lui Herbert Blumer, prezentată în cartea *Symbolic Interactionism: Perspective and Method* se ridică trei ipotezei asupra acestei teorii[100]:

1. Prima, că oamenii reacționează atât la obiectele materiale cât și la alți oameni, din perspectiva a ceea ce reprezintă pentru ei.[101]
2. A doua, că aceste reprezentări derivă din interacțiuni directe interumane și oameni și obiecte materiale/ imateriale.[102]
3. Și ultima, că aceste reprezentări sunt folosite și transformate prin intermediul unui proces interpretativ pe care oamenii îl utilizează cu scopul de a conferi sens lumii exterioare.[103]

Interacționismul simbolic propune ideea conform căreia, pentru a evita crearea unor confuzii cu privire la înțelesurile patrimoniului cultural, pentru a înțelege pe deplin simbolurile, structura socială, limba și cultura unui popor, cea mai bună modalitate este contactul direct. De aceea, teoria interacționismului simbolic a fost folosită cu scop aplicativ

[99] Jonathan H. Turner, *Theoretical Sociology*: *A Concise Introduction to Twelve Sociological Theories*, SAGE Publications, Londra, 2014, pp. 165-166.

[100] Herbert Blumer, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method,* University of California Press, Londra, 1969, pp. 122-125.

[101] *Ibidem.*

[102] *Ibidem.*

[103] *Ibidem.*

în mai multe lucrări științifice care vizau patrimoniul cultural. Una dintre acestea este lucrarea lui Akintunde John Oloidi, „Theory of Symbolic Interactionism in Heritage Tourism: Assumptions, Criticisms and Applications”[104]. Această lucrare analizează natura și principiile teoriei interacționismului simbolic, evaluează criticile aduse acesteia și identifică modalitățile prin care teoria se aplică turismului în domeniului patrimoniului cultural. La nivel evolutiv, interacționismul simbolic se schimbă doar în funcție de valențele pe care diverse domenii i le acordă. Sociologii se folosesc de teorie pentru a explica problemele unor grupuri sociale, în vreme ce psihologii sociali o utilizează pentru a scoate în evidență dezvoltarea sinelui în raport cu interacțiunile sale sociale.[105]

Când vine vorba de turismul de patrimoniu, interacționismul simbolic explică tocmai de ce este importantă conservarea simbolurilor, a înțelesurilor și a tradițiilor străvechi în relație cu noul: pentru a păstra acea bucățică de trecut ca o dovadă de respect față de strămoși. De aceea, pentru susținătorii acestei teorii, printre care se numără și Akintunde John Oloidi, este foarte important ca turismul de patrimoniu să se realizeze într-o manieră care să onoreze trecutul. Se propune ca turiștii să citească despre un anumit obiectiv turistic înainte de a-l vizita, pentru a avea o mai bună înțelegere a importanței acelui obiect de patrimoniu pentru localnici și pentru specificul zonei.[106]

Pentru a realiza o formă de turism de patrimoniu sustenabilă, care să onoreze și să protejeze mediul vizitat, este imperativ ca turiștii să înțeleagă valoarea pe care o are obiectivul turistic în societatea/ grupul social vizitate. Atunci când vorbim, spre exemplu, de participarea la un festival sau la o serbare locală, cum ar fi Serbările Zăpezii din Borșa (Maramureș), conform ideii promovate de interacționismul simbolic, turiștii ar trebui să privească dincolo de costumele prezentate, de

---

[104] Akintunde John Oloidi, „Theory of Symbolic Interactionism in Heritage Tourism: Assumptions, Criticisms and Applications”, *Journal of Tourism and Heritage Studies*, vol. 2, nr. 2, 2020, pp. 41- 58.

[105] *Ibidem*, p. 44.

[106] *Ibidem*, p. 45.

dansurile la care asistă și de muzica pe care o ascultă și să înțeleagă adevăratul înțeles/ scop al serbării: bucuria oamenilor la vederea primelor semne ale primăverii, liniștea sufletească regăsită în înțelegerea că iarna se va sfârși în curând. Acestea pot fi clare doar dacă privesc în trecut, când iernile erau mai aspre și mai lungi, iar schimbarea sezonului era un adevărat motiv de sărbătoare pentru localnici, pentru că se puteau revedea după un timp lung de izolare.

Teoria interacționismului simbolic este despre ceea ce înțelegem (prin propriul filtru și propria percepție a lucrurilor) în contact cu elemente de cultură noi. De aceea, cei care au același parcurs cultural, educativ și profesional acordă cu o mai mare ușurință același nivel de importanță unor valori istorice comune. Pentru externi, fie că este vorba de turiști sau de indivizi care aleg să se mute într-un loc nou, patrimoniul trebuie învățat, trebuie descoperit atât în raport cu ceea ce înseamnă pentru oamenii locului, cât și, mai ales, în raport cu ceea ce însemna pentru strămoși.

Aplicată zonei metropolitane Cluj-Napoca, teoria poate explica schimbările culturale care apar cu fiecare generație nouă care se stabilește aici. Cluj-Napoca este un oraș vibrant, foarte primitor, îndeosebi pentru studenții din lumea întreagă. În același timp, Clujul este printre cele mai populare orașe turistice din România, situându-se pe locul șase la numărul total de turiști primiți în primele șapte luni ale anului 2021, conform statisticilor INS.[107] Aceste caracteristici explică de ce zona metropolitană Cluj-Napoca este supusă atât de multor interpretări culturale, analiza culturală a zonei depinzând de perspectiva privitorilor.

---

[107] Institutul Național de Statistică, comunicat cu privire la numărul de turiști în primele șapte luni din anul 2021, https://insse.ro/cms/ro/content/turism-76, accesat la 16 septembrie 2021.

1.3.4. Discursul patrimonial autorizat vs. Studii critice de patrimoniu

Atât Discursul patrimonial autorizat, cât și Studiile critice de patrimoniu pornesc de la ideea sociologului Karl Marx conform căreia conflictele apar în momentul în care puterea și resursele sunt distribuite inegal la nivelul statului, între diverse grupuri sociale.[108] Acest concept a luat forma *perspectivei conflictului*, pe care s-a bazat evoluția teoriilor critice asupra culturii. Printre aceia care au preluat perspectiva conflictului pentru a o materializa într-o teorie critică asupra culturii se numără italianul Antonio Gramsci, care a revoluționat perspectiva sociologică asupra culturii prin evidențierea rolului culturii în lucrările lui Marx și prin crearea de conexiuni între cultură, economie și putere politică. Pentru ideile sale considerate controversate la vremea respectivă, Gramsci a ajuns să fie condamnat la închisoare și întemnițat de guvernul fascist italian, cu scopul de a-i „stopa creierul din a funcționa"[109]. Contrar așteptărilor, închisoarea a avut un rol stimulativ asupra creativității sale, iar unele din cele mai importante lucrări și opinii asupra conceptului de hegemonie au fost dezvoltate de acesta în închisoare. Scrierile sale din acea perioadă au rămas reprezentative în istorie pentru teoriile critice și au devenit baza ideilor expuse de teoreticienii Școlii de la Frankfurt. Având experiența jurnalismului anterior arestului, Gramsci își focalizează atenția asupra importanței culturale și politice a mass-media, precum și a modului în care cultura și politica au capacitatea de a stimula sau descuraja schimbarea pornind de la epicentru. [110] Tot Gramsci prezintă pentru prima oară conceptul de „hegemonie culturală" pentru a

---

[108] Lee Arts, „Marxist Traditions in Cultural Studies", articol online, publicat în *Oxford Research Encyclopedia*, https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-911, accesat la 21 iunie 2021.

[109] Attilio Monasta, „Prospects: the quarterly review of comparative education", UNESCO: International Bureau of Education, vol. XXIII, no. 3/4, Paris, 1993, p. 597-612, http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/gramscie.pdf accesat la 22 iunie 2021.

[110] *Ibidem.*

explica modul în care statul reușește să utilizeze cultura ca pe un instrument de dominare a populației, inhibând gândirea critică prin promovarea „intelectualilor clasici/tradiționali" în defavoarea „intelectualilor organici".[111]

Pornind de la ideile lui Marx și ale lui Gramsci , apare pentru prima dată ideea de *Discurs Patrimonial Autorizat*. Conceptul, publicat în literatura de specialitate de către Laurajane Smith în cartea *Uses of Heritage*, descrie concentrarea atenției asupra patrimoniului cultural material, asupra esteticii obiectelor, locurilor și siturilor care *trebuie* să fie protejate și ocrotite cu scopul transmiterii acestora generațiilor următoare, pentru educarea lor și pentru crearea unei identități comune care are la bază tocmai acest trecut.[112] Perspectiva autoarei asupra acestei teorii este una critică, iar problemele ei, așa cum acestea sunt prezentate de Smith, țin, printre altele, de accentul mult prea mare pus pe ideea protejării trecutului de către experții în patrimoniu din prezent. Mai mult decât atât, conform aceleiași teorii, ideea „trecutului" nu trebuie și nu poate fi alterată, ci va fi transmisă în viitor fără ca prezentul să aibă o influență asupra ei. În acest fel, ideea de utilitate a patrimoniului în prezent nu trebuie să existe, fiind în contradictoriu cu protejarea patrimoniului și cu Discursul Patrimonial Autorizat. O altă problemă a acestui discurs ține de legitimitatea sa. Pentru că patrimoniul este tratat ca element pasiv, tern, consumatorul cultural nu interacționează cu acesta într-o măsură foarte personală, ci reacționează mai degrabă la „instrucțiunile" experților în domeniu. Conceptul de „vitrină de sticlă"[113] explică eșecul muzeelor și al altor instituții purtătoare de patrimoniu de a se conecta și de a interacționa cu publicul. Conform acestui concept, patrimoniul cultural este interpretat doar prin prisma a ceea ce putem defini ca estetic, plăcut, memorabil, ce se poate așeza în spatele unor vitrine de sticlă.

---

[111] *Ibidem.*

[112] Smith, *op. cit.*, p. 29.

[113] Nick Merriman, *Beyond the Glass Case: The Past, the Heritage, and the Public in Britain*, Leicester University Press, 1991.

Acest fenomen exclude părțile mai puțin „plăcute" sau „estetice" ale patrimoniului cultural, pentru că sunt considerate ca fiind nedezirabile pentru ochii vizitatorilor. Consumatorii de patrimoniu sunt percepuți în acest context drept niște „vase goale"[114] care absorb mesajul patrimoniului așa cum acesta este direcționat către ei, fără a-l trece printr-un filtru cultural propriu. Sunt trei motive identificate de Laurajane Smith din cauza cărora patrimoniul cultural este redus la această idee de existență pasivă. Primul este factorul politic al mișcării educaționale liberale, care a influențat dezvoltarea muzeelor în deceniile recente, dar și al mișcării conservatoare, care i-a urmat. Al doilea derivă din mentalitatea „non-intruzivă" asupra patrimoniului, conform căreia orice modificare de structură sau percepție asupra patrimoniului cultural are ca efect imediat reducerea valorii culturale a acestuia. Cel de-al treilea factor este considerat a fi turismul accelerat, care nu permite patrimoniului să depășească în ochii publicului statutul de instrument de divertisment.[115]

Ca urmare a acestei perspective pasive ce caracterizează consumatorul de patrimoniu cultural în viziunea Discursului Patrimonial Autorizat, se creează o relație de autoritate ierarhică între experții din domeniul patrimoniului cultural, siturile și obiectele de patrimoniu și consumator, relație în care rolul de lider este deținut de expert, care influențează maniera de percepție a consumatorului, precum și importanța acordată elementelor de patrimoniu de către publicul larg. În această ipostază de „gardieni" ai trecutului, experții în domeniul patrimoniului cultural (arheologi, istorici etc.) controlează interpretările asupra patrimoniului, precum și rolul pe care acesta îl are în procesele sociale, economice și politice.

Studiile critice de patrimoniu apar ca răspuns la limitările conceptuale impuse de Discursul Patrimonial Autorizat în ceea ce privește reprezentativitatea, rolul și efectele patrimoniului cultural în epoca contemporană. Inițiatorul abordărilor critice în domeniul patrimoniului

---

[114] Smith, *op. cit.,* p. 32

[115] *Ibidem,* pp.31-43.

cultural este considerat a fi istoricul David Lowenthal, care a pus bazele studiilor de patrimoniu ca disciplină de sine stătătoare. Pornind de la ideea conform căreia patrimoniul izvorăște din „narațiuni ale conflictului”[116], studiile critice descriu patrimoniul mai degrabă ca pe un proces, decât ca pe un obiect, sau loc, concentrându-se asupra importanței acestuia față de prezent, și nu de viitor.[117] Printre cele mai importante idei desprinse din studiile critice despre patrimoniu se numără și cea conform căreia patrimoniul are capacitatea de a aduce trecutul în prezent, folosindu-se de „contingența istorică, de alocații strategice, implementări, redistribuiri și crearea de conexiuni și reconectare”[118]. Principala responsabilitate morală a studiilor critice despre patrimoniu se consideră a fi explorarea relațiilor contemporane dintre patrimoniu, oameni și putere, patrimoniul având în acest context puternice valențe politice.[119] Această perspectivă este des întâlnită în literatura de specialitate, pe lângă David Lowenthal și Laurajane Smith, părerea fiind împărtășită și de alți savanți în domeniu precum William Logan și Gamini Wijesuriya, care vorbesc în lucrarea lor, „New Heritage Studies and Education, Training, and Capacity” despre patrimoniu ca fiind un cumul al proceselor sociopolitice care reflectă structura de putere a societății[120].

Una dintre limitele Discursului Autorizat este aceea că nu se permite reproducerea patrimoniului sub forme artistice, sau că această reproducere nu este benefică ideii de comemorare și împărtășire a

---

[116] Patrick Daly, Benjamin Chan, „Putting broken pieces back together”: Reconciliation, justice, and heritage in post-conflict situations”, în (ed.) William Logan, Máiréad Nic Craith, Ullrich Kockel, *A companion to heritage studie*s, John Wiley and Sons, 2015, pp. 491-506.

[117] Raimund Karl, „Conserving and Managing Ancient Monuments. Heritage, Democracy, and Inclusion, by Keith Emerick”, *Archaeological Journal*, vol. 173, nr. 2, 2016, pp. 406-407.

[118] Helaine Silverman, Emma Waterton, Steve Watson, *Heritage in Action: Making the Past in the Present,* Springer, 2017, p. 4.

[119] Smith, *op. cit.*, p. 281.

[120] William Logan, Gamini Wijesuriya, „New Heritage Studies and Education, Training, and Capacity”, în (ed.) William Logan, Máiréad Nic Craith și Ullrich Kockel, *A Companion to Heritage Studies*, Wiley Blackwell, Chichester, 2016, pp. 557-573.

patrimoniului. La polul opus, studiile critice de patrimoniu reprezintă o încercare contemporană de reteoretizare a sferei patrimoniului cultural[121] incluzând elemente care țin de domeniul artelor, studiului claselor sociale, teoria discursului, studiile de gen, identitate, ideologii etc. Se încearcă o lărgire a domeniului pentru a fi cât mai incluziv și mai adaptat la nevoile culturale contemporane. Studiile critice de patrimoniu sunt cercetate intens în societățile vestice, unde accentul pus pe dezvoltarea culturală și înțelegerea conceptului de sine în raport cu ceilalți sunt esențiale pentru buna funcționare a societății. Cea mai mare parte a studiilor critice de patrimoniu vin din domeniul antropologic și din cel arheologic, în vreme cea prea puțin din literatura scrisă provine de la istorici, mai ales istoria artei, istorie socială sau politică (există un consens cu privire la necesitatea dezvoltării cercetărilor critice de patrimoniu și din perspectivă istorică) atât în literatura internațională, dar mai ales în literatura românească, unde subiectul nu este aproape deloc abordat.

Discursul critic despre patrimoniu are la bază ideea conform căreia patrimoniul cultural este un construct social. Conform acestei idei, conceptul de moștenire culturală este un construct social, creat și întreținut de societate. El subliniază rolul puterii și al politicii în modelarea moștenirii culturale și importanța înțelegerii contextului social și istoric al moștenirii culturale. Patrimoniul poate fi înțeles ca un construct social, adică este creat și menținut prin procese și interacțiuni sociale. Patrimoniul nu este doar o realitate fixă sau obiectivă care există independent de acțiunea umană, ci mai degrabă este modelat de factori sociali, culturali și politici. Cu toate acestea, ceea ce este considerat patrimoniu și modul în care el este valorificat și conservat este modelat de o serie de factori sociali și culturali. De exemplu, patrimoniul poate fi influențat de idei despre națiune, identitate, putere și memorie. Procesul de selectare, conservare și promovare a patrimoniului este adesea condus de anumite agende culturale sau politice. Aceasta înseamnă că unele aspecte ale patrimoniului pot avea prioritate în fața altora, iar unele pot fi excluse cu totul.

---

[121] Helaine Silverman, „Heritage Theories", în (ed.) Clair Smith, *Encyclopedia of Global Archaeology*, New York, Springer, 2014, pp 3332-3337.

În plus, conform teoriilor critice, patrimoniul nu este un concept fix sau neschimbător. Pe măsură ce societățile evoluează în timp, la fel – se modifică și ideea de patrimoniu, simbolistică și semnificația sa. Ceea ce este prețuit și păstrat ca moștenire astăzi poate să fie diferit de ceea ce era prețuit în trecut și ceea ce este prețuit în viitor poate fi, din nou, diferit. Derivând din teoria socio-constructivistă clasică, ideea că patrimoniul cultural este un construct social apare pentru prima dată în literatura de specialitate în lucrarea lui Giddens, care spune că structurile sociale sunt create și întreținute de acțiunile oamenilor, iar patrimoniul cultural este unul dintre cele mai bune exemple în acest sens.[122] Ideea lui Giddens este reluată de Sharon Macdonald, care aplică teoria patrimoniului ca un construct social pe patrimoniul cultural european, modalitatea în care acesta este perceput și utilizat astăzi în sferele economice, politice și sociale.[123]

1.3.5. Teoria Memoriei Culturale

Teoria memoriei culturale este folosită pentru a înțelege rolul moștenirii culturale în formarea memoriei și identității colective. Această teorie subliniază modurile în care moștenirea culturală este transmisă de-a lungul generațiilor, dar și în care aceasta contribuie la formarea identităților individuale și de grup. Conceptul a apărut prima dată în literatura de specialitate în secolul al XX-lea, în lucrarea *La Mémoire collective*, Maurice Halbwachs, sociolog francez cunoscut pentru munca sa de pionierat asupra memoriei colective. Halbwachs a subliniat rolul grupurilor sociale în modelarea memoriei individuale și sugerează că patrimoniul cultural este un mecanism important pentru construirea și menținerea memoriei colective. Elementele pe care autorul le consideră importante din acest

---

[122] Anthony Giddens, *The Constitutions of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Los Angeles, University of California Press, 1984

[123] Sharon MacDonald, *Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today*, Londra, Routledge, 2013.

punct de vedere sunt artefactele, tradițiile, obiceiurile și credințele care sunt transmise din generație în generație.[124] Prin conservarea și transmiterea moștenirii culturale, indivizii și comunitățile se pot conecta cu trecutul și își pot modela prezentul și viitorul. În cadrul acestei teorii este acordată importanță crescută practicilor de memorie, cum ar fi comemorarea și ritualul, în formarea memoriei colective.[125] Aceste practici ajută la consolidarea și la transmiterea moștenirii culturale, creând un sentiment de continuitate între trecut, prezent și viitor. În același timp, teoria memoriei culturale recunoaște că moștenirea culturală nu este fixă sau statică, ci mai degrabă în continuă evoluție, ceea ce, așa cum am observat la teoriile critice despre patrimoniu, poate însemna și că moștenirea cultură este ușor de contestat. Jan Assmann, egiptolog și teoretician cultural german, a explorat în lucrarea sa „Collective Memory and Cultural Identity", bazându-se pe teoria lui Halbwachs, rolul memoriei culturale în modelarea identității și moștenirii culturale și a dezvoltat conceptul de memorie comunicativă și culturală.[126] Interpretarea și semnificația moștenirii culturale se pot schimba în timp, iar diferiți indivizi și comunități pot avea înțelegeri diferite în această privință. Cercetările lui Assmann au inspirat-o și pe soția sa, Aleida, să cerceteze domeniul memoriei culturale. Aceasta a explorat modalitățile prin care memoria culturală este transmisă și transformată de-a lungul generațiilor.[127] În general, teoria memoriei culturale oferă un cadru pentru înțelegerea interacțiunii complexe dintre moștenirea culturală, memorie și identitate. O nouă abordare asupra

---

[124] Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, The University of Chicago Press, Chicago, 2020, https://www.perlego.com/book/1851648/on-collective-memory-pdf, accesat la 21 aprilie 2023.

[125] *Ibidem.*

[126] Jan Assmann, John Czaplicka, „Collective Memory and Cultural Identity", *New German Critique*, vol. nr. 65, 1995, pp. 125–133, https://marcuse.faculty.history.ucsb.edu/classes/201/articles/95AssmannCollMemNGC.pdf, accesat la 21 aprilie 2023

[127] Aleida Assman, *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives*, Cambridge University Press, 2011.

memoriei culturale este tratarea acesteia ca pe o formă de capital cultural, prin aceea că, așa cum este cazul capitalului, memoria culturală poate fi consumată, dar fără a fi neapărat epuizată.[128] Conform acestei abordări, procesul de materializare a memoriei culturale în obiecte sau obiceiuri poate avea unul din două efecte: întărirea memoriei culturale prin promovarea și conservarea ei în formă fizică, vizuală, sau slăbirea memoriei culturale, prin stârnirea procesului natural de uitare. Această materializare devine relevantă în contextul anumitor evenimente politice, culturale sau sociale, precum decolonizările sau ieșirea unui stat dintr-un regim opresiv, autoritar și stabilirea unei forme de democrație.[129]

Teoria memoriei culturale este un concept care a fost dezvoltat și explorat de numeroși savanți din diverse discipline, inclusiv istorie, sociologie, antropologie și studii culturale. Pierre Nora a explorat conceptul de *lieux de mémoire* (locuri de memorie)[130], în timp ce Paul Ricoeur a examinat relația dintre memorie, istorie și identitate.[131]

1.3.6. Teoria Autenticității

Autenticitatea este un concept central în studiile de patrimoniu cultural și se referă la măsura în care un obiect sau o practică din patrimoniul cultural este considerat a fi autentic sau original. Termenul, folosit de filosofi încă de la Jean-Jacques Rousseau[132], definește conceptul de originalitate ca parte a esenței umane, o condiție de la sine care se conectează cu termeni precum „sinceritatea", și „independența". În domeniul studiilor de patrimoniu cultural, autenticitatea poate fi definită în multe feluri, inclusiv ca autenticitate estetică, istorică și culturală. Lau

[128] Zilvine Gaizutyte-Filipaviciene, „Cultural Memory, Cultural Capital and Visuality", în *Logos-Vilnius,* nr. 84, 2015, pp. 68-76, https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000363438300008, accesat la 8 iunie 2023.

[129] *Ibidem.*

[130] Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire", *Representations*, vol.26, 1989, pp. 7–24, https://www.jstor.org/stable/2928520, accesat la 21 aprilie 2023.

[131] Paul Ricoeur, *Memory, History, Forgetting*, University of Chicago Press, Chicago, 2004.

[132] Charles Lindholm, „The Rise of Expressive Authenticity", *Anthropological Quarterly*, vol. 86, nr. 2, pp. 361-395.

menționează mai multe înțelesuri ale acestui termen în legătură directă cu domeniul patrimoniului cultural, și anume: atunci când ne referim la obiecte, locuri sau la o anumită informație cu valențe culturale; atunci când ne referim la poziția pe care o dețin cei care lucrează în legătură directă cu patrimoniul cultural (fie că vorbim de curatori, manageri cultural, interpretatori sau academicieni); și atunci când ne referim la experiența pe care au cei care interacționează cu patrimoniul cultural (cercetători ai patrimoniului sau simpli vizitatori/ turiști).[133] Conceptul apare pentru prima dată în literatura de specialitate în lucrările postmodernistului Jean Baudrillard, filosof și teoretician cultural francez care a explorat conceptul de simulacre, sau copii fără original, contestând noțiunea tradițională de autenticitate. „Simulacra and Simulation"[134] este una dintre cele mai citate cărți care vizează teoria autenticității, precum și baza teoretică pentru o serie de studii privind autenticitatea, care i-au urmat.

Teoria autenticității propune ideea conform căreia autenticitatea nu este o calitate inerentă a patrimoniului cultural, ci reprezintă mai curând o construcție socială care este negociată și contestată de indivizi și comunități. Autenticitatea obiectelor și practicilor din patrimoniul cultural poate fi influențată de factori precum contextul istoric, puterea socială și politică și schimbarea valorilor și credințelor culturale. Această abordare teoretică subliniază că autenticitatea nu este o calitate fixă sau obiectivă, ci mai degrabă un concept fluid și dinamic, în continuă evoluție. Din punct de vedere etic, conceptul de autenticitate a fost dezbătut de Charles Taylor, care se concentrează asupra rolului acestuia în modelarea identității personale și culturale.[135] Spre deosebire de celelalte lucrări ale sale, care sunt greu de descifrat și interpretat pentru un public nespecializat, această lucrare prezintă o serie de eseuri pe care autorul le-a prezentat în diverse ocazii, toate vizând domeniul autenticității. În „Etica

[133] Ricky WK Lau, „Revisiting authenticity: a social realist approach", *Annals of Tourism Research*, vol. 37, nr. 2, 2010, p. 484.

[134] Jean Baudrillard, *Simulacra and simulation*, University of Michigan Press, 1981.

[135] Charles Taylor, *The Ethics of Authenticity*, Harvard University Press, Cambridge, 1992.

autenticității", Taylor discută trei probleme ale modernității: (1) Individualismul; (2) Primatul raționamentului instrumental; și (3) Despotismul blând al sistemelor care încearcă să mențină strânsoarea modernității.[136] Toate acestea implică o poziție privilegiată pentru conceptul de autenticitate, ca virtute centrală a gândirii morale moderne. Mai mult decât credința, speranța și iubirea, care poartă toate un simț al datoriei și al constrângerii, preocuparea centrală a eticii moderne este să fii autentic – să fii sincer cu tine însuți. În același timp, autenticitatea este tiranică. Identitatea cuiva nu este completă până când nu este afirmată de către altul. Acest lucru face ca întregul sistem să fie incoerent.[137]

Teoria autenticității subliniază, pe lângă cele menționate anterior, ideea conform căreia este foarte important nu doar modelul de autenticitate, ci mai ales contextul în care patrimoniul cultural este creat, transmis și recepționat, pentru ca mai apoi să fie păstrat și diseminat. Conform acestei teorii, diferite comunități/ grupuri culturale pot avea interpretări contextuale diferite atunci când vine vorba despre autenticitatea elementelor fizice sau imateriale ale patrimoniului cultural. Aceste diferențe de interpretare pot apărea ca urmare a diferențelor culturale, structurale sau educaționale ale practicanților culturali.

În concluzie, teoretizarea culturii și a patrimoniului cultural ocupă un rol central în înțelegerea impactului acestora, nu doar asupra procesului de dezvoltare durabilă, ci și asupra ordinii sociale și funcționării societăților în ansamblu. Analizarea perspectivelor teoretice în ceea ce privește patrimoniul cultural este esențială, contribuind semnificativ la crearea unei abordări integrate a problemelor legate de conexiunea dintre patrimoniul cultural și dezvoltarea durabilă. Prin înțelegerea și fundamentarea conceptului de patrimoniu cultural în ansamblul său, capitolele ulterioare pot analiza mai detaliat rolurile și funcționalitățile sale în domeniile social, economic și politic.

---

[136] *Ibidem.*

[137] Andrew Spencer, „The Ethics of Authenticity - A Review", *Ethics and Culture*, http://www.ethicsandculture.com/blog/2023/the-ethics-of-authenticity-a-review, accesat la 20 aprilie 2023.

2.

Rolul patrimoniului cultural în procesul de dezvoltare durabilă

Acest capitol abordează modul de percepere a patrimoniului cultural din perspectiva procesului de dezvoltare durabilă.

Dezvoltarea durabilă vine ca răspuns la situația de criză cu care se confruntă societatea din perspectiva nevoii de protecție a mediului înconjurător. Dezvoltarea durabilă este un concept relativ recent, apărut și dezvoltat în ultimii 50 de ani, care își propune stabilitate pe termen lung din perspectivă economică, socială și de mediu, prin metode inovative și integrate de protecție și conservare a resurselor pentru generațiile următoare.[1] Acest concept vizează mai multe arii: protejarea mediului înconjurător, turism, sănătate, protejarea faunei și florei (ecosisteme terestre și maritime), reducerea disparităților sociale și a șomajului, eradicarea sărăciei, biodiversitate, cultură etc. Dintre acestea, în scopul lucrării de față, de interes este aria culturală, cu efecte directe asupra patrimoniului cultural material, mobil și imobil. Nu putem

[1] Rachel Emas, „The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles", în *Global Sustainable Development Report 2015,* Organizația Națiunilor Unite, https://asset-pdf.scinapse.io/prod/2184349672/2184349672.pdf.

aborda subiectul patrimoniului cultural în contextul dezvoltării durabile fără a menționa legătura dintre patrimoniul cultural și patrimoniul natural și modalitatea în care protejarea, conservarea și promovarea unuia are efecte imediate asupra celuilalt. Am abordat în capitolele anterioare aspectele teoretice cu privire la dualitatea conceptului de patrimoniu: natural și cultural; non-uman și uman; tangibil și intangibil. Pornind de la acele idei, și bazându-ne pe ideea lui Harrison, conform căreia „chestiunile care țin de patrimoniul cultural sunt conectate de patrimoniul natural, iar chestiunile de mediu ajung să fie analizate din perspectivă socială cel puțin în aceeași măsură precum sunt tratate din perspectiva științelor naturale”[2], se poate afirma că dihotomia dintre „natural” și „cultural” se estompează din ce în ce mai mult în literatura de specialitate, adaptându-se nevoilor reale ale societății. Mai mult decât atât, conform lui Lynn Meskell (antropolog la Columbia University), o consecință a apropierii teoretice și metodologice a celor două domenii, care erau privite în trecut ca diametral opuse, este aceea că informațiile bine-cunoscute și aplicate deja în sfera patrimoniului natural cu privire la salvarea, evacuarea și conservarea acestuia ne pot ajuta la cercetările ulterioare în sfera patrimoniului cultural și la aplicabilitatea acestuia în domeniul dezvoltării durabile.[3]

Pornind de la aceste teorii, se urmărește o abordare bilaterală a legăturii dintre dezvoltarea durabilă și patrimoniul cultural, urmând două direcții de cercetare. Prima vizează modalitatea în care procesul de dezvoltare durabilă ajută la salvgardarea patrimoniului cultural din mediile urbane. Se urmăresc acele demersuri sociale, culturale și politice care aparțin dezvoltării durabile și care au impact pozitiv sau negativ asupra patrimoniului. Acțiunile instituțiilor și organizațiilor internaționale, europene și naționale în domeniul dezvoltării durabile, agendele

[2] Rodney Harrison, „Beyond ‘Natural’ and ‘Cultural’ Heritage: Toward an Ontological Politics of Heritage in the Age of Anthropocene”, *Heritage and Society*, vol. 8, nr. 1, 2015, pag. 9.

[3] Lynn Meskell, *The Nature of Heritage: The New South Africa*, Walden, MA: Wiley-Blackwell, 2011.

politice ale Uniunii Europene și ale României vizează procesul de dezvoltare durabilă, precum și maniera de raportare la patrimoniu și cultură a comunității activiste în domeniul dezvoltării durabile. Cea de-a două direcție de cercetare urmărește efectele pe care patrimoniul cultural le are asupra dezvoltării durabile (o analiză în sens invers) și modalitatea prin care existența acestuia în zonele urbane poate să contribuie pozitiv sau negativ la dezvoltarea durabilă a orașului.

2.1. Perspectivele socială, economică și politică ale relației dintre patrimoniul cultural și procesul de dezvoltare durabilă

Patrimoniul cultural și dezvoltarea durabilă sunt concepte strâns legate, importante pentru bunăstarea pe termen lung a societăților și a planetei. În vreme ce patrimoniul se preocupă de protejarea moștenirii culturale primite de la antecesori și transmiterea acesteia mai departe, ca o dovadă istorică a culturii și civilizației trecute, dezvoltarea durabilă este răspunzătoare de nevoile prezentului fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile nevoi. Aceasta implică găsirea unui echilibru între factorii economici, sociali și de mediu și asigurarea unei dezvoltări echitabile, incluzive și prietenoase cu mediul.

Patrimoniul cultural poate juca un rol semnificativ în dezvoltarea durabilă, oferind o bază pentru dezvoltarea socială și economică, creând oportunități de locuri de muncă și promovând diversitatea culturală și coeziunea socială. Turismul cultural, de exemplu, poate genera venituri pentru comunitățile locale, promovând totodată conservarea patrimoniului cultural. În plus, cunoștințele și practicile tradiționale pot fi valorificate pentru gestionarea și conservarea durabilă a resurselor. În același timp, dezvoltarea durabilă poate contribui la conservarea patrimoniului cultural. Proiectele de dezvoltare care iau în considerare valorile patrimoniului cultural ajută la conservarea clădirilor și peisajelor istorice, asigurând totodată un proces de dezvoltare responsabil din punct de vedere social și ecologic. Acest proces face ca relația dintre

patrimoniul cultural și dezvoltarea durabilă să fie una de interdependență, în scopul promovării durabilității sociale, economice și de mediu.

Printre cele mai ample mișcări în domeniul dezvoltării durabile, a protecției mediului și a economiei circulare, fiind și prima dintre acestea, se numără *Clubul de la Roma*. Acesta a fost format în anul 1968, din personalități ilustre, celebre în domenii de activitate precum știință, politică, cultură și afaceri, care au realizat că schimbările climatice, problemele cu care se confruntă mediul înconjurător, problema resurselor și a populației, sunt consecințe ale utilizării iresponsabile a resursele. Creatorii *Clubului* au fost cei care au conceput ideea de „limite ale creșterii", pe care, împreună cu specialiști de la MIT (Massachusetts Institute of Technology), au documentat-o, au analizat-o din perspectivă economică, biologică, sociologică, antropologică și tehnologică și au pus toate aceste idei în ceea ce este considerată astăzi „Biblia" domeniului dezvoltării sustenabile, „The Limits to Growth", care promovează ideea conform căreia resursele noastre sunt limitate, drept pentru care expansiunea infinită din punct de vedere economic nu este un aspect realist sau sustenabil. [4] Cartea prezintă situația dificilă cu care se confruntă omenirea din punctul de vedere al dezvoltării bazate pe resurse epuizabile și consumerism excesiv și oferă o imagine de ansamblu cu privire la factorii care determină această creștere nesustenabilă, precum și măsuri alternative care se pot lua astfel încât să se creeze „o stare de echilibru global"[5].

Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă a Organizației Națiunilor Unite menționează pentru prima dată obiectivele culturale promovate de ONU în contextul dezvoltării durabile, ca obiective de sine-stătătoare și nu doar transversale (în relație cu domenii precum educația, mediul, obiceiurile

[4] The Club of Rome, https://www.clubofrome.org/history/, accesat la 20 aprilie 2023.

[5] Donnela Meadowns, Dennis Meadowns, Jorgen Randers, *The Limits to Growth. A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, Universe Books, New York, 1972.

de consum sau incluziunea socială). La punctul 36, pag. 13 a Agendei ONU[6] se menționează:

> *Ne asumăm să protejăm și să promovăm înțelegerea interculturală, toleranța, respectul reciproc și o cetățenie globală etică în care responsabilitățile sunt împărtășite. Recunoaștem diversitatea naturală și culturală a lumii și suntem de părere că toate culturile și civilizațiile pot contribui la procesul de dezvoltare durabilă, fiind esențiale de fapt în acest proces.*[7]

Cultura și patrimoniul cultural sunt abordare în cadrul Agendei și din perspectiva impactului asupra altor domenii cheie în procesul de dezvoltare durabilă: inclusivitatea (pag. 21), dezvoltarea economică sustenabilă (pag. 24), încurajarea consumului și producției locale (pag. 27), și a turismului (pag. 32).[8]

La nivelul Comisiei Europene se remarcă o atenție deosebită acordată conexiunii dintre patrimoniul cultural și sustenabilitate, aceasta din urmă fiind unul dintre cei trei piloni pe care se bazează *Cadrul de acțiune privind patrimoniul cultural.* Conform Comisiei Europene, îmbinarea proceselor privind sustenabilitatea și patrimoniul cultural are „potențialul de a spori capitalul social, de a stimula creșterea economică și de a asigura durabilitatea mediului. Cultura și moștenirea culturală pot contribui la realizarea unei dezvoltări incluzive și durabile"[9].

Cu toate că se observă un interes ridicat la nivel internațional pentru domeniul cultural în sfera dezvoltării durabile, la nivel național autoritățile încearcă să mențină trendul, fără a acorda profunzime domeniului. Spre exemplu, în cadrul *Strategiei Naționale pentru Dezvoltarea Durabilă a României – 2030*, în Capitolul „Dimensiunea Culturală a Dezvoltării Durabile" sunt menționate în două paragrafe câteva date

---

[6] Organizația Națiunilor Unite, *Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development*, A/RES/70/1, https://sdgs.un.org/, accesat la 11 octombrie 2022.

[7] *Ibidem*, pag. 13.

[8] *Ibidem.*

[9] Comisia Europeană, https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/cultural-heritage-in-eu-policies/sustainability-and-cultural-heritage, accesat la 20 aprilie 2023.

statistice privind obiectele de patrimoniu în cadrul cărora s-au făcut investiții în ultimii ani și numărul total de bunuri culturale mobile din patrimoniul cultural.[10] Aceste date statistice sunt irelevante dacă nu sunt incluse într-un context care să justifice valoarea lor în domeniul dezvoltării durabile. Luând în considerare superficialitatea cu care a fost tratat domeniul cultural în cadrul acestei strategii, se poate afirma că „Dimensiunea Culturală a Dezvoltării Durabile" nu a fost tratată nici pe departe așa cum ar fi trebuit și că reglementările și strategiile în acest domeniu au nevoie de îmbunătățiri semnificative pentru a putea duce la rezultate optime.

Una dintre modalitățile prin care acest lucru se realizează este urbanismul de densificare.[11] Deoarece proiectele de densificare urbană au loc de cele mai multe ori în centrele istorice ale orașelor mari, acestea pot constitui provocări pentru conservarea și protecția patrimoniului cultural. În acest context, un nou concept în domeniul dezvoltării sustenabile apare în literatura de specialitate: sustenabilitatea culturală[12]. Scopul conceptului de sustenabilitate culturală este acela de a utiliza elemente de economie culturală pentru a atrage atenția asupra rolului și importanței patrimoniului cultural în sfera dezvoltării durabile. Prin identificarea elementelor socio-economice ale culturii cu efecte directe asupra proceselor urbanistice se pune un accent tot mai mare pe importanța fenomenelor culturale și a patrimoniului cultural în dezvoltarea sustenabilă a zonelor urbane. Este clar că urbanizarea reprezintă un proces inevitabil, datorat creșterii populației, dar și a nivelul de atractivitate a orașelor mari pentru populația tânără în căutare de noi oportunități. Pentru a crea un echilibru în procesul accelerat de urbanizare și

---

[10] Departamentul pentru Dezvoltare Durabilă al Guvernului României, *Strategia Națională pentru DEZVOLTAREA DURABILĂ a României 2030*, pag. 72, https://www.edu.ro/sites/default/files/Strategia-nationala-pentru-dezvoltarea-durabila-a-Rom%C3%A2niei-2030.pdf, accesată la 11 octombrie 2022.

[11] Joar Skrede, Sveinung Krokann Berg, „Cultural Heritage and Sustainable Development: The Case of Urban Densification", în *The Historic Environment: Policy & Practice,* Taylor and Francis, Vol. 10, nr. 1, 2019, pp. 83-102.

[12] *Ibidem*.

inițiativele de protejare a patrimoniului cultural, soluția propusă de sustenabilitatea culturală este aceea de a integra elemente de patrimoniu, sau de a le evidenția pe cele deja existente în structura de densificare urbană.

Această integrare a elementelor culturale în structura fundamentală a procesului de dezvoltare durabilă poate fi analizată din mai multe perspective: socială, economică, politică și de mediu.

La nivel european, se consideră că patrimoniul cultural este un domeniu prioritar, scopul Uniunii Europene în domeniul culturii fiind tocmai „respectarea bogăției diversității sale culturale și asigurarea protejării și dezvoltării patrimoniului cultural al Europei"[13]. Conform unui studiu realizat de Comisia Europeană în decembrie 2017, mai bine de 8 din 10 respondenți (cetățeni ai Uniunii Europene) sunt de părere că patrimoniul cultural este important nu doar pentru ei, ci și pentru comunitatea, regiunea și țara din care fac parte, dar și pentru Uniunea Europeană ca întreg.[14] Același studiu ne arată că trei sferturi din cetățenii Uniunii Europene consideră că este nevoie de o alocare bugetară mai mare în domeniul protejării patrimoniului cultural, în vreme ce 9 din 10 persoane chestionate cred că pentru a înțelege mai bine importanța moștenirii culturale și a patrimoniului, tinerii europeni ar trebui să studieze discipline care abordează patrimoniul în școli.[15]

Din perspectivă legislativă, acțiunile Uniunii Europene sunt limitate de caracterul consultativ pe care aceasta îl are în raport cu statele membre, în domeniul culturii. Conform Tratatului Privind Funcționarea UE, articolul 2, alin. 5, Uniunea Europeană, în anumite sectoare, are capacitatea doar de a „desfășura acțiuni de sprijinire, de coordonare sau

---

[13] Parlamentul European, *Fișa tehnică pentru cultură 3.6.1 din 2022,* https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/ro/FTU_3.6.1.pdf, accesată la 11 octombrie 2022.

[14] Eurobarometru, *Cultural Heritage, 2150/466*, 2017, https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2150, accesat la 11 octombrie 2022.

[15] *Ibidem*.

completare a acțiunii statelor membre”[16]. La articolul 6, vedem că aceste segmente includ și segmentul cultural.[17] Acest Tratat conține o secțiune dedicată culturii, Titlul XIII, în care, la articolul 167, se menționează: „Uniunea contribuie la înflorirea culturilor statelor membre, respectând diversitatea națională și regională a acestora și punând în evidentă, în același timp, moștenirea culturală comună.”[18] Interesul UE pentru cultură s-a văzut și în cadrul Reuniunii Consiliului European, în 14 decembrie 2017, la Bruxelles, când liderilor europeni li s-au cerut, printre altele:

- Promovarea mobilității studenților și a participării acestora la activități culturale și educaționale, inclusiv prin intermediul unei „legitimații europene de student”;
- Valorificarea Anului European al Patrimoniului Cultural pentru a crește gradul de conștientizare cu privire la importanța socială și economică a culturii și a patrimoniului cultural.[19]

În acest context, și celebrând 60 de ani de la semnarea Tratatului de la Roma, Comisia Europeană propune la 22 mai 2018, *O nouă agendă europeană pentru cultură*[20]. Scopul acesteia este de a „valorifica întregul potențial al culturii pentru a contribui la construirea unei Uniuni mai echitabile și mai favorabile incluziunii, prin sprijinirea inovării, a creativității și a creșterii și creării de locuri de muncă durabile.”[21].

---

[16] Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, *Tratatul Privind Funcționarea Uniunii Europene (Versiune Consolidată)*, 2016, pag. 2. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0020.01/DOC_3&format=PDF, accesat la 11 octombrie 2022.

[17] *Ibidem*, pag. 6.

[18] *Ibidem*, pag. 75.

[19] Reuniunea Consiliului European, 14 decembrie 2017, EUCO 19/1/17, pag. 4, https://www.consilium.europa.eu/media/32223/14-final-conclusions-rev1-ro.pdf, accesat la 11 octombrie 2022.

[20] Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, Bruxelles, Bruxelles, 22.5.2018, COM(2018) 267 final, disponibil la https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EN, accesat la 18 octombrie 2022.

[21] *Ibidem*, pag. 2.

În *Concluziile Consiliului cu privire la Planul de lucru în domeniul culturii pentru perioada 2019-2022*[22] sunt abordate perspectiva dezvoltării durabile și rolul patrimoniului cultural în aceasta, menționându-se funcția sa de catalizator în procesul de dezvoltare economică, socială, ecologică și culturală durabilă la nivelul Europei. Din această perspectivă, se are în vedere crearea unui „ecosistem" care să susțină artiștii, performerii și profesioniștii din domeniul cultural, precum și conținutul artistic european.

Un raport special al Curții Europene de Conturi din anul 2020 analizează investițiile și cheltuielile publice efectuate în domeniul cultural, atât la nivel național în cele 27 de state membre, cât și la nivelul Comisiei Europene. Acest Raport prezintă un audit care s-a realizat cu scopul stabilirii eficacității și sustenabilității investițiilor Uniunii Europene în siturile culturale, în special prin utilizarea fondului principal de investiții, FEDR (Fondul European de Dezvoltare Regională). [23] Relevanța acestui raport pentru lucrarea noastră constă în aceea că urmărește efectele economice, sociale și culturale ale investițiilor de tip FEDR în siturile culturale, din perioadele de programare 2007-2013 și 2014-2020 în următoarele țări: Croația, Franța, Germania, Italia, Polonia, Portugalia și România. Vom realiza în continuare o analiză a acestui raport, concentrându-ne asupra României și extrăgând informațiile relevante pentru tema abordată.

Raportul analizează și trei proiecte finanțate din FEDR în România, care vizează restaurarea și protejarea unor situri de patrimoniu, prin Programul Operațional Regional, Axa Prioritară 5. Îmbunătățirea mediului urban și conservarea, protecția și valorificarea durabilă a

---

[22] Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, *Concluziile Consiliului cu privire la Planul de lucru în domeniul culturii pentru perioada 2019-2022 (2018/C 460/10)*, Bruxelles, 2018, pag. 2, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG1221(01)&from=EN, accesat la 18 octombrie 2022.

[23] European Court of Auditors, *Special report No 08/2020: EU investments in cultural sites: a topic that deserves more focus and coordination*, 2020. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR20_08/SR_Cultural_investments_RO.pdf, accesat la 11 octombrie 2022.

patrimoniului cultural (în exercițiul financiar 2014-2020), respectiv Programul Operațional Regional, Axa prioritară 5. Dezvoltarea durabilă și promovarea turismului (în exercițiul financiar 2007-2013). Cele trei proiecte analizate sunt: Mănăstirea Moldovița, Muzeul Județean Buzău și Palatul Patriarhiei București.[24] Concluziile care sunt trase în cadrul raportului pe baza auditului realizat, și care vizează toate țările audiate, includ:

- Fondurile alocate de Uniunea Europeană pentru cultură sunt prea puține comparativ cu nevoile reale. Singurul program destinat exclusiv culturii este „Europa creativă", cu un buget de 209 milioane euro/an în exercițiul financiar 2014-2020. Pentru comparație, doar costurile anuale de întreținere a Operei Naționale din Paris s-au ridicat în 2018 la 200,8 milioane de euro.[25]
- Inițiativele Comisiei Europene pentru promovarea siturilor de patrimoniu, deși numeroase, nu sunt fundamentate prin mecanisme de finanțare adecvate.[26] Diversificarea surselor de finanțare este esențială, așadar, pentru adaptarea la nevoile reale în domeniul protejării patrimoniului cultural.
- S-a identificat un efect contradictoriu în ceea ce privește rezultatele implementării proiectelor, în sensul că deși implementarea contribuie la atingerea tuturor celor trei obiective de dezvoltare și asigură sustenabilitatea economică a sitului de patrimoniu, aceasta poate afecta negativ conservarea acestuia (ex: creșterea excesivă și nesustenabilă a turismului, supraaglomerarea) care poate duce la deteriorarea unui obiect de patrimoniu vechi, prin afectarea mediului dar și a structurii obiectului de patrimoniu, care este, în unele cazuri, foarte sensibil la factori adverși naturali sau creați .[27] În acest sens, Curtea Europeană de Conturi propune un model de interconectivitate care arată legătura dintre eficacitatea și sustenabilitatea unui proiect pentru siturile culturale:

---

[24] *Ibidem*, pag. 66.
[25] *Ibidem*, pag. 15.
[26] *Ibidem*, pag. 16.
[27] *Ibidem*, pag. 27.

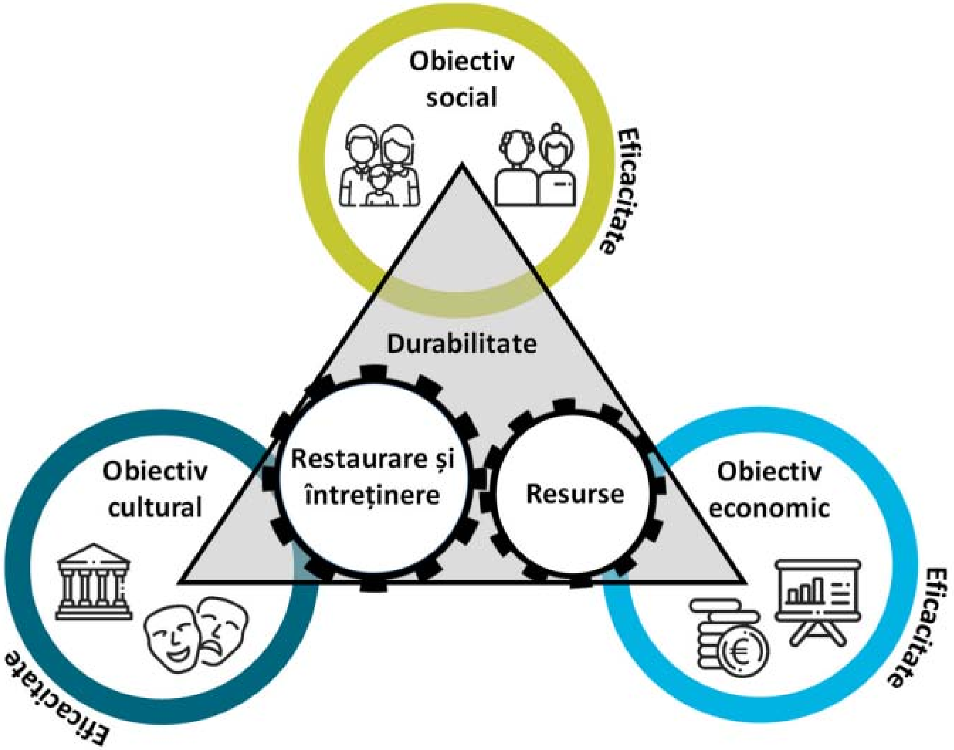

Figura 2. *Modelul de interconectivitate dintre eficacitate și sustenabilitate al Curții Europene de Conturi*

Un aspect important când vine vorba de rapoarte asemenea celui prezentat este acela că ele propun concluzii și recomandări, care sunt apoi prezentate Comisiei, și față de care aceasta din urmă trebuie să se poziționeze într-un fel sau altul. În cazul raportului prezentat, recomandările pentru Comisie includ (dar nu se limitează la): îmbunătățirea cadrului strategic actual pentru cultură în limitele competențelor conferite de tratate[28], consolidarea sustenabilității financiare a siturilor culturale finanțate prin FEDR[29] și adoptarea unor măsuri mai clare pentru conservarea siturilor de patrimoniu[30].

[28] *Ibidem*, pag. 54.
[29] *Ibidem*, pag. 57.
[30] *Ibidem*.

Conform procedurii interinstituționale, raportul include și răspunsul Comisiei Europene la recomandările primite și arată modalitatea prin care cele două instituții colaborează pentru a obține cele mai bune rezultate și a disemina la nivel european, dar și național, strategii de îmbunătățire a gestionării siturilor culturale. În cazul de față, Comisia acceptă toate recomandările Curții de Conturi, cu mențiunea că prin FEDR, aceasta poate finanța conservarea siturile aflate în pericol doar dacă acestea sunt incluse într-o strategie națională sau regională de dezvoltare.[31]

Uniunea Europeană încearcă, printr-o serie amplă de proiecte și propuneri, să promoveze patrimoniul cultural și să evidențieze importanța acestuia în contextul dezvoltării durabile. Printre proiectele implementate de către Instituțiile Uniunii Europene în acest sens se numără:

- Orizont Europa[32] – al cărui obiectiv principal este dezvoltarea tehnologiilor inovatoare pentru dezvoltare durabilă și creștere economică. Prin Cluster 2 – Cultură, Creativitate și Incluziune Socială, programul!!! își propune să promoveze și protejeze patrimoniul cultural și să contribuie la adaptarea societății din punct de vedere social, economic și cultural la schimbările contemporane.[33]
- COSME – Programul European pentru întreprinderi mici și mijlocii[34], care oferă tinerilor antreprenori un mediu prielnic pentru dezvoltarea ideilor creative și promovarea culturii antreprenoriale.

---

[31] *Ibidem*, pag. 82.

[32] Orizont Europa, https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en, accesat la 18 octombrie 2022.

[33] Horizon Europe, *Work Programme 2021-2022. 5. Culture, creativity and inclusive society*, European Commission Decision 2975, 2022, pag. 6, https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/wp-call/2021-2022/wp-5-culture-creativity-and-inclusive-society_horizon-2021-2022_en.pdf, accesat la 18 octombrie 2022.

[34] COSME- Europe’s programme for small and medium-sized enterprises, https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/cosme_en, accesat la 18 octombrie 2022.

- Rutele Culturale Europene[35] – un proiect dezvoltat de Consiliul Europei, căruia i s-au alăturat Comisia Europeană și Organizația Mondială a Turismului, care urmărește promovarea destinațiilor culturale din patrimoniul european prin crearea unor rute tematice care să conecteze situri de patrimoniu din diverse țări europene.
- Capitalele Culturale Europene – proiect dezvoltat de Comisia Europeană pentru promovarea diversității și a bogăției culturale a Europei, cu scopul sporirii sentimentului de apartenență a cetățenilor la cultura europeană și națională.[36]
- CulturEU – Prin programe de tipul *Europa Creativă*, *ERASMUS+* și *Citizens, Equality, Rights and Values Programme,* care finanțează proiecte de restaurare, protejare și promovare a patrimoniului cultural în vederea îmbogățirii culturii în statele membre.[37]

Cu toate că Uniunea Europeană are doar un rol consultativ când vine vorba de politicile de promovare și protejare a patrimoniului cultural acțiunile și investiție acesteia în protejarea și promovarea patrimoniului cultural național depășesc cu mult eforturile autorităților naționale. În 2022, spre exemplu, AFCN (Administrația Fondului Cultural Național) a finanțat proiecte culturale în valoare totală de 13 milioane de lei. Din aceștia, doar 1,8 milioane au fost pentru promovarea și protejarea patrimoniului cultural.[38]

În vederea înțelegerii în profunzime a rolului patrimoniului cultural în procesul de dezvoltare durabilă, se vor analiza în continuare trei perspective majore asupra acestui fenomen: socială, economică și politică.

---

[35] European Cultural Routes, https://www.coe.int/en/web/cultural-routes, accesat la 18 octombrie 2022.

[36] European Capitals of Culture, https://culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/european-capitals-of-culture, accesat la 18 octombrie 2022.

[37] CulturEU, https://culture.ec.europa.eu/funding/cultureu-funding-guide, accesat la 18 octombrie 2022.

[38] AFCN, Apel de Proiecte Culturale, Sesiunea II, https://www.afcn.ro/media/Anunt%20lansare%20concurs%20proiecte%20sesiunea%20II%202022.pdf, accesat la 18 octombrie 2022.

Perspectiva socială este relevantă mai ales în ceea ce privește patrimoniul cultural regional și local, drept pentru care aceasta analizează rolul pe care patrimoniul cultural îl are în construirea și menținerea identității colective la nivel local. Perspectiva economică este importantă deoarece, prin intermediul acesteia reușim să înțelegem cum se atribuie valoare unui obiect de patrimoniu, cum se poate pierde aceasta valoare în timp și care sunt uneltele, în special de natură tehnologică, care ne permit să menținem valoarea patrimoniului cultural în timp. Aceste două perspective sunt legate de cea politică, prin intermediul căreia urmărim procesul decizional și măsurile care sunt luate la nivel european și național, de către autorități, pentru protejarea patrimoniului cultural și promovarea turismului cultural sustenabil.

2.1.1. Perspectiva socială și rolul patrimoniului cultural în identitatea colectivă

Motivul pentru care patrimoniul cultural este atât de important în epoca contemporană este valoarea pe care acesta o comportă. Iar, când ne gândim la valoare, avem în vedere elemente, altele decât cele economice, de natură să aprecieze cât este de prețuit un obiect, un sit, sau un element intangibil de patrimoniu. Karin Sable și Robert Kling, prin modelul „double public good", introduc elemente non-economice de natură să stabilească valoarea patrimoniului cultural: valoarea istorică, valoarea simbolică și valoarea socială.[39]

Din perspectivă socială, un element poate fi considerat mai important decât toate celelalte: modul în care oamenii se raportează la patrimoniului cultural, respectiv implicarea emoțională a oamenilor în cultură. Sociologii contemporani sunt de părere că toate formele de exprimare și manifestare socială intră, într-o oarecare măsură, în totalitatea

[39] Karin Sable, Robert Kling, „The Double Public Good: A Conceptual Framework for «Shared Experience» Values Associated with Heritage Conservation" în *Journal of Cultural Economics*, Kluwer Academic Publishers, vol. 25, 2001, pp. 77-89.

conceptului de cultură.[40] Acest punct de vedere este dublat de poziția UNESCO vis-à-vis de rolul culturii în societatea contemporană. Conform *A World Decade for Cultural Development:*

> *Cultura este o parte intrinsecă a vieții și recunoașterea conștientă și inconștientă a indivizilor și comunităților. Este un fond de viață al activității creative, a trecutului și prezentului, care a modelat de-a lungul secolelor sistemul de valori, tradiții și gusturi care definește geniul distinctiv al oamenilor.*[41]

Literatura de specialitate ne prezintă elementele care influențează pozitiv emoțiile oamenilor în zonele urbane: Anderson și Skrede[42] expun avantajele și dezavantajele construirii unor orașe dense și compacte, precum Oslo, Mouratidis[43] vorbește despre importanța zonelor urbane din perspectiva siguranței, satisfacției și bunăstării în sens general, în timp ce Dempsey et. al.[44] analizează în profunzime fenomenul de sustenabilitate socială în mediul urban.

Conform unui studiu al Organizației Națiunilor Unite[45], 2008 a fost primul an în care populația care locuiește în zonele urbane a depășit-o pe cea din mediile rurale, iar estimările ONU prevăd că peste 72% din populația lumii va locui în medii urbane în anul 2030[46]. Tocmai de aceea,

---

[40] Sophia Labadi, *UNESCO, Cultural Heritage, and Outstanding Universal Values. Value-based Analysis of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions,* Alta Mira, UK, 2013, pp. 11-16.

[41] UNESCO, *A World Decade for Cultural Development,* Paris, 1987, p. 5.

[42] Bengt Anderson, Joar Skrede, „Planning for a sustainable Oslo: the challenge of turning urban theory into practice", în *Local Environment, The International Journal of Justice and Sustainability*, Taylor and Francis, Vol. 22, nr. 5, 2017, pp. 581-594.

[43] Kostas Mouratidis, „Commute satisfaction, neighbourhood satisfaction, and housing satisfaction as predictors of subjective well-being and indicators of urban livability", în *Travel Behaviour and Society*, vol. 21, 2020, pp. 265-278.

[44] Nicola Dempsey, Glen Bramley, Sinéad Power, Caroline Brown, „The Social Dimension of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability", în *Sustainable Development*, vol. 19, 2011, pp. 289-300.

[45] United Nations Population Fund, 2017, https://www.unfpa.org/icpd/urbanization, accesat la 18 octombrie 2022.

[46] *Ibidem*.

relevanța zonelor urbane din perspectivă culturală crește semnificativ de la o zi la alta, odată cu importanța identificării de măsuri cu rolul de a proteja patrimoniul cultural din aceste zone.

Înțelegând importanța dezvoltării sustenabile a mediilor urbane asupra patrimoniului cultural, savanții în domeniul științelor sociale utilizează disciplina geografiei culturale pentru a explica emoțiile și atașamentul oamenilor față de cultură. Conform unui studiu efectuat de Skrede și Anderson, geografia culturală contribuie la dezvoltarea studiilor „non-reprezentative", „mai-mult-decât-reprezentative" sau „altele-decât-reprezentative" în domeniul emoțiilor și al afectivului.[47] Se precizează că importanța acestor studii este cel puțin la fel de mare precum a teoriei discursului, a semioticii sau a principiului reprezentativității. Una dintre preocupările științifice, când vine vorba despre geografia culturală, este descrierea modalității prin care emoțiile se manifestă în cotidian. Cu acest scop apare și terminologia de „emoționalizare a culturii, a politicii și a vieții sociale (en. *Emotionalization of culture, politics and social life*)"[48]. Nu vom aborda elementele comportamentale, cognitive sau de natură psiho-analitică ale emoțiilor în cadrul prezentei lucrări, deoarece scopul nostru nu este să intrăm în profunzimea psihologică a emoțiilor și a caracteristicilor acestora, ci mai degrabă să observăm practic în ce măsură emoțiile joacă sau nu un rol important în înțelegerea culturii. Literatura de specialitate este foarte bogată în acest sens, consensul fiind acela că emoțiile și cultura sunt două fenomene inseparabile și care se influențează semnificativ unul pe celălalt.[49] Există două modalități de percepere a patrimoniului cultural din perspectivă afectivă: din interior și din exterior. Percepția din interior se referă la modalitatea în care se poziționează referitor la patrimoniul cultural

---

[47] Joar Skrede, Bengt Anderson, „The emotional element of urban densification", în *Local Environment*, vol. 27, nr. 2, 2022, pp. 251-263.

[48] Mikkel Bille, Kristen Simonsen, „Atmospheric Practices: On Affecting and Being Affected", în *Space and Culture*, vol. 24, nr. 2, 2021, pp. 295-309.

[49] Jennifer Harding, E. Deidre Pribram, „The power of feeling: Locating emotions in culture", în *European Journal of Cultural Studies*, vol. 5, nr. 4, 2002, pp. 404-426.

cetățenii care locuiesc în zonele urbane în care se află respectivul patrimoniu. Dintre elementele de analizat în acest context se remarcă: gradul de apropiere (geografic) față de patrimoniul cultural, calitatea de moștenire culturală care se conferă patrimoniului cultural (aspectul familial al acestuia), beneficiile socio-economice de pe urma patrimoniului cultural respectiv, creșterea nivelului bunăstării, utilitatea din perspectivă socială și creșterea inter-conectivității umane ca urmare a existenței acestui patrimoniu cultural. Percepția emoțională din exterior se referă la modul în care patrimoniul cultural influențează afectiv turiștii/ vizitatorii. Din acest punct de vedere, elementele de analizat ar putea fi: sentimentul de apartenență la cultura reprezentată de acel element de patrimoniu, activitățile care se pot desfășura în jurul său și care trezesc emoții, elementul de noutate pentru vizitator, apartenența la un circuit cultural a elementului respectiv.

Conform unui studiu realizat în 2017 de Comisia Europeană, cultura ocupă locul întâi când vine vorba de elemente care creează un sentiment de apartenență la comunitate în rândul cetățenilor europeni.[50] Teoria identității sociale ne poate ajută să înțelegem într-o mai mare măsură valoarea socială care îi este atribuită patrimoniului cultural de către diverse grupuri sociale.[51] Patrimoniul cultural și identitatea socială sunt elemente interconectate, care se influențează reciproc în mare măsură. Identitatea colectivă a unui individ este fundamentată pe elemente culturale și este influențată de acestea pe tot parcursul vieții. Dacă analizăm viața întreagă a unui om, observăm că elemente precum mediul cultural familial, istoricul cultural al locului în care a copilărit și tradițiile la care a asistat de la vârste fragede au contribuit la modelarea

---

[50] Standard Eurobarometer 87 - Spring 2017, https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2142, accesat la 18 octombrie 2022.

[51] Karina V. Korostelina, „Understanding Values of Cultural Heritage within the Framework of Social Identity Conflicts” în (ed.) Erica Avrami, Susan Macdonald, Randall Mason, David Myers, *Value in Heritage Management. Emerging Approaches and Research Direction*, Getty.edu, disponibil online la https://www.getty.edu/publications/heritagemanagement/part-two/6/.

caracterului respectivului individ și la plasarea acestuia într-un anumit mediu social. Toate deciziile luate de indivizi pe parcursul vieții au valențe culturale, conștientizate într-o măsură mai mare sau mai mică: colindele pe care le învață un copil de la bunici sau părinți, datinile la care asistă, superstițiile care sunt proiectate asupra sa de către membri ai familiei și tradițiile specifice unor anumite perioade ale anului (sărbătorile de iarnă, Mărțișor, Seceriș etc.). Acest patrimoniu cultural imaterial colectiv are particularitatea de a crea grupuri sociale cu o identitate comună. Copilul care a ascultat colinde în familie va fi mai înclinat spre a merge la colindat cu alți copii asemenea lui; tânărul care a mers la biserică înainte de a înțelege motivele religioase pentru aceasta se va împrieteni mai degrabă cu alți tineri care au fost crescuți sub aceleași auspicii culturale.[52] Dincolo de familie, sentimentul de apartenență culturală este și față de locurile de „baștină" și se traduce prin acea formă de patriotism local[53] cunoscută în România, popular, sub numele de mândrie regională sau locală. Patriotismul local, asemenea celui național, se manifestă printr-o formă de dăruire față de locurile familiale și este întâlnit cel mai adesea în mediile rurale, în care comunitățile locale sunt mai unite, dar se răspândește și în mediile urbane. Spre exemplu, într-un oraș precum Cluj-Napoca, patriotismul local se manifestă prin mândria (naturală sau dobândită) de a fi „clujean", de a face parte dintr-o comunitate urbană puternic multiculturalizată, de a fi acceptat de ceilalți cu ușurință și chiar de a fi admirat pentru rezultatele culturale, economice și sociale ale comunității. Identitatea colectivă conectată la patriotismul local se diferențiază de cea conectată la patrimoniul național sub următoarele aspecte:

---

[52] Anik de Ribaupierre, *Transition Mechanisms in Child Development, The Longitudinal Perspective,* Cambridge University Press, 1989.

[53] Matthew Cragoe, „'We Like Local Patriotism': The Conservative Party and the Discourse of Decentralisation, 1947-51" în *The English Historical Review*, Oxford University Press, vol. 122, nr. 498, 2007, pp. 965-985.

- Principalul element identitar comun nu este țara, ci domiciliul. Locuitorii orașului Cluj-Napoca se identifică imediat drept „clujeni”, indiferent dacă sunt născuți în oraș sau mutați de curând.
- Elementele culturale, în special cele de patrimoniu, sunt esențiale în construirea și menținerea identității colective. Mândria de a fi „clujean” decurge, dincolo de aspectele socio-economice, din diversitatea culturală îmbrățișată de comunitate. Festivalurile culturale maghiare, germane, românești și nu numai, sărbătorirea zilelor naționale ale comunităților majoritare și minoritare ale orașului și poliglotia majorității locuitorilor orașului sunt câteva din elementele care caracterizează identitatea colectivă clujeană.

Studiile arată că locuitorii regiunilor cu un patriotism local mai puternic sunt mai implicați în viața comunității, în procesul decizional la nivel local, precum și în monitorizarea activităților autorităților publice.[54]

Nu doar patrimoniul cultural imaterial influențează, însă, mentalul colectiv, ci și patrimoniul cultural fizic, material, mobil și imobil. Clădirile de patrimoniu, artefactele, muzeele, siturile culturale – toate acestea sunt reprezentări, expresii ale identității colective locale de-a lungul istoriei. În avizul acordat Comisiei Europene privind raportul „Spre o abordare integrată a patrimoniului cultural european”, Comitetul Regiunilor declară: „patrimoniul cultural reprezintă piatra de temelie a identității locale, regionale, naționale și europene, contribuind la modelarea localităților și regiunilor, cu un aport semnificativ la atingerea obiectivelor Strategiei Europa 2020 și la consolidarea coeziunii sociale”[55]. Experiența umană ne demonstrează că întrebarea filosofică „Cine sunt

---

[54] Sean Richey, „The Influence of Local Patriotism on Participation in Local Politics, Civic participation, Trust in Local Government and Collective Action”, în *American Politics Research,* Sage Journals, 2022. https://doi.org/10.1177/1532673X221125449

[55] Comitetul Regiunilor, *Avizul acordat Raportului Comisiei „Spre o abordare integrată a patrimoniului cultural european”*, în cadrul celei de-a 111 ședințe plenare, aprilie 2015, disponibil la https://webapi2016.cor.europa.eu/v1/documents/COR-2014-05515-00-00-AC-TRA-RO.docx/content, accesat la 15 noiembrie 2022.

eu?" este cea mai dificilă și atotcuprinzătoare dintre cele pe care oamenii le pot adresa. La această întrebare nu se poate răspunde, însă, fără a ne raporta la ceea ce ne înconjoară: de la mediul natural până la mediul antropic, care ne dau sentimentul de apartenență și ne creează o senzație de familiaritate. Înțelegerea importanței patrimoniului cultural în conturarea identității colective are ca efect o conștientizare mai profundă a sinelui, care la rândul său duce la o mai bună conexiune cu procesele interne de autocunoaștere și dezvoltare. Buckland abordează pe larg importanța psihologică și sociologică a patrimoniului cultural în procesele de autocunoaștere și în identitatea personală și colectivă a membrilor unui grup cultural. În lucrarea sa, „Cultural Heritage (Patrimony): An Introduction"[56], acesta vorbește despre responsabilitatea instituțiilor memoriale, precum muzee, arhive, biblioteci, școli și situri culturale, de a proteja și interpreta materialele culturale existe în societate. Motivul pentru care conservarea și protejarea patrimoniului cultural sunt atât de importante, este acela că ele păstrează, în propria esență, identitatea culturală a grupurilor cărora le aparține respectivul patrimoniu.[57] Dincolo de aspectul identitar, patrimoniul cultural reprezintă un punct de plecare pentru studiul istoriei civilizației, atribuind, astfel, instituțiilor memoriale, și o componentă/ importanță de ordin academic.

Așadar, din perspectivă socială, percepția asupra importanței patrimoniului cultural în procesul de dezvoltare durabilă este influențată de factori emoționali care țin de mentalul individual și colectiv, și care fluctuează în funcție de specificul zonei. Zonele puternic culturale, în care se află comunități care împărtășesc elemente culturale - tradiții, religie, comportamente sociale, datini - vor fi mai deschise la a privi patrimoniul cultural drept un catalizator al dezvoltării durabile, în vreme ce în societățile puternic industrializate, fără un caracter cultural puternic sau

---

[56] Michael Buckland, „Cultural Heritage (Patrimony): An Introduction", în (ed.) Mirna Willer, Anne J. Gilliland și Marijana Tomić, *Records, Archives and Memory: Selected Papers from the Conference and School on Records, Archives and Memory Studies*, Universitatea din Zadar, Croația, 2013, pp. 11-25.

[57] *Ibidem*, p. 13.

un simț al comunității foarte bine dezvoltat, patrimoniul cultural va fi considerat mai puțin semnificativ în procesul de dezvoltare durabilă.

2.1.2. Perspectiva economică și rolul tehnologiilor inovatoare în promovarea patrimoniului cultural

Analiza unei perspective economice asupra patrimoniului cultural se realiza până în anii 1900 utilizând teorii din economia culturală. Practica arată, totuși, în acea perioadă, necesitatea creării unei noi ramuri care să urmărească în mod particular patrimoniul cultural, dincolo de teoriile culturale existente în economia culturală la vremea respectivă. Astfel, a apărut conceptul de economie a patrimoniului cultural (en. *Economics of heritage*)[58]. În acest context s-au manifestat și vocile din literatura de specialitate (artiști, arheologi, oameni de cultură) care au fost de părere că o transpunere a patrimoniului cultural în termeni economici reprezenta de fapt o trivializare și o materializare nefirești ale patrimoniului, care urmau să aibă efecte degradante asupra acestuia.[59] Aceste efecte ar fi fost reprezentate de comercializarea, devalorizarea, distrugerea și exploatarea neconformă a patrimoniului cultural cu scopul de a obține foloase economice de pe urma sa. Mai mult decât atât, aceiași oameni de știință susțineau că, dacă se pot obține foloase financiare de pe urma patrimoniului cultural, acestea sunt doar de scurtă durată, iar pe termen lung efectele utilizării patrimoniului cultural în scopuri economice sunt negative.[60] Argumentele invocate în defavoarea folosirii/ comercializării patrimoniului cultural erau:

- Posibilitatea de degradare a patrimoniului cultural. Cu cât un sit de patrimoniu este mai popular, cu atât el va fi mai intens vizitat și, drept urmare, mai „uzat”. Problema uzului patrimoniului

[58] Alan Peacock, „A Future for the Past: The Political Economy of Heritage”, în *Proceedings of the British Academy*, vol. 87, 1990, pp. 189–243.

[59] Peter Cannon-Brookes, „Cultural-Economic Analysis of Art Museums: A British Curator's Viewpoint”, în (ed.) Victor Ginsburgh and Pierre-Michel Menger, *Economics of the Arts: Selected Essays*, Amsterdam, 1996, pp. 255–277.

[60] Xavier Greffe, *The economic value of Heritage,* 2005, p. 9.

cultural este că acesta, odată degradat, nu poate fi readus la forma inițială fără a pierde din importanța sa culturală.

- Conservarea patrimoniului cultural utilizat în scopuri economice nu este sustenabilă din perspectivă financiară. Costurile de conservare și de protejare a patrimoniului cultural sunt mult prea mari în comparație cu beneficiile exploatării sale. Aceste costuri nu sunt sustenabile din punct de vedere financiar și nu pot fi acoperite de către proprietarul de patrimoniu fără subvenții sau finanțări externe.
- Creșterea cererii la nivelul patrimoniului cultural în mod artificial. Unele obiecte de patrimoniu sunt populare și se vor a fi exploatate din punct de vedere economic fără a se înțelege importanța lor culturală. Această creștere artificială a cererii pentru un sit cultural duce la degradare pe fond de imagine, nu pe fond cultural. Acest efect, cunoscut și sub numele de „dilema venețiană", provoacă degradarea patrimoniului cultural fără a oferi în schimb un nivel de culturalizare mai mare pentru vizitatori.

În lucrarea sa, „Heritage Economics: Coming to Terms with Value and Valuation", Throsby susține ideea că implicarea economiștilor în domeniul patrimoniului cultural nu are rolul de a degrada cultura, ci mai degrabă de a contribui la înțelegerea generală a valorilor societale care sunt implicate în managementul conservării patrimoniului cultural și de a oferi direcții și indicații noi în acest domeniu.[61] Această lucrare remarcă trei domenii de cercetare din punct de vedere economic atunci când vine vorba de patrimoniul cultural: teoria și aplicațiile analizelor economice pe probleme de patrimoniu, metode de evaluare și relevanța lor pentru estimarea valorii culturale și impactul economic al politicilor de

[61] David Throsby, „Heritage Economics: Coming to Terms with Value and Valuation", în (ed.) Erica Avrami, Susan Macdonald, Randall Mason, David Myers, *Value in Heritage Management. Emerging Approaches and Research Direction*, Getty.edu, disponibil online la https://www.getty.edu/publications/heritagemanagement/part-two/14/.

patrimoniu.[62] O perspectivă relevantă în ceea ce privește impactul economic al patrimoniului cultural asupra dezvoltării durabile este dată pentru prima dată în domeniul cercetării științifice de El Sarafi, în 1999,în lucrarea „The Environment as Capital", unde acesta compară conceptul de capital natural cu cel de capital cultural (mai ales din perspectiva sustenabilității).[63] Optsprezece ani mai târziu, ideea este reluată de Throsby[64], care prezintă descrie conceptul de dezvoltare culturală sustenabilă, ca prezentând elemente similare dezvoltării sustenabile a mediului. Managementul cultural este astfel integrat în cadrul global al sustenabilității, urmând a fi folosit ca factor de decizie în formarea politicilor publice de mediu.[65]

Din perspectivă economică, valoarea patrimoniului cultural este dată de beneficiile utilizării sale directe (extractive/ consumptive), ale utilizării indirecte (non-extractive) și chiar ale neutilizării acestuia.[66] Atunci când menționăm valoarea extractivă sau directă a patrimoniului cultural ne referim la ceea ce suntem dispuși să plătim fizic pentru a beneficia de un anumit spațiu, loc, bun, element de patrimoniu (fie că vorbim de achiziția lui, de închiriere sau de procurarea unui bilet pentru vizitare). Valoarea indirectă a patrimoniului este dată de simpla existență a obiectului de patrimoniu, care are rolul de a crește valoarea a ceea ce îl înconjoară (valoarea estetică, valoarea recreațională). Un exemplu în acest sens este creșterea valorii imobiliarelor care se află în apropierea unui sit cultural,

---

[62] *Ibidem*.

[63] Salah El Serafy, „The Environment as Capital", în (ed.) Robert Costanza, *Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability*, Columbia University Press, New York, 1991, pp. 168–175.

[64] David Throsby, „Culturally Sustainable Development: Theoretical Concept or Practical Policy Instrument?" în *International Journal of Cultural Policy*, vol. 23, nr. 2, 2017, pp. 133–147.

[65] *Ibidem*.

[66] Ismail Serageldin, „Very Special Places: The Architecture and Economics of Intervening in Historic Cities", în *Culture in Sustainable Development,* The International Bank for Reconstruction and Development/THE WORLD BANK, Washington, 1999, pag. 31.

sau prețurile mai mari practicate de cafenelele, restaurantele și localurile din apropierea obiectivelor de patrimoniu. Valoarea neutilizării patrimoniului cultural este cel mai greu de estimat, însă nu poate fi ignorată. Aceasta se referă la situațiile speciale în care un obiect de patrimoniu este mult mai valoros atunci când nu este exploatat și presupune că însăși utilizarea lui într-un oarecare scop îi poate reduce valoarea, deteriorându-l.[67] Spre exemplu, pentru anumite populații indigene, un loc sacru este cu atât mai valoros cu cât este protejat și accesul la el este restricționat. Simpla sa existență îi oferă valoare pentru cultura respectivă, iar utilizarea lui în scopuri turistice îi poate reduce acea valoare.[68]

Comisia Europeană susține că patrimoniul cultural are o importanță economică semnificativă, în deosebi prin prisma sectoarelor culturale și creative din jurul acestuia. În același timp, patrimoniul cultural „reprezintă o resursă importantă pentru creșterea economică, ocuparea forței de muncă și coeziunea socială, având potențialul de a revitaliza zonele urbane și rurale și de a promova turismul durabil."[69]

Care sunt, însă, pârghiile pe care le putem utiliza pentru a eficientiza folosirea economică a patrimoniului cultural, protejarea și conservarea acestuia în același timp? Răspunsurile pot fi diverse. În cadrul acestei lucrări ne vom concentra atenția asupra tehnologiilor inovatoare de tip AR/VR/MR (realitate augmentată/ realitate virtuală/ realitate mixă) și modalității prin care acestea contribuie (sau au capacitatea de a contribui) la procesul de protejare și conservare a patrimoniului cultural în contextul dezvoltării durabile. Tehnologiile imersive de tipul celor menționate sunt acelea care permit reducerea, până la disipare, a barierei dintre lumea reală și lumea virtuală, permițându-le utilizatorilor să perceapă o imersiune în tip și spațiu care nu poate fi experimentată

---

[67] *Ibidem*, pp. 31-33.

[68] *Ibidem*, p. 27.

[69] Comisia Europeană, https://culture.ec.europa.eu/ro/policies/selected-themes/cultural-heritage, accesat la 15 noiembrie 2022.

altfel.[70] Teoretizarea importanței tehnologiilor imersive este încă la început, iar literatura de specialitate în domeniu este limitată. Cu toate acestea, studiile existente arată un interes ridicat pentru includerea elementelor de realitate augmentată și virtuală în domeniul cultural.[71] *Patrimoniul virtual*, așa cum este denumită în literatura de specialitate îmbinarea dintre cultură și tehnologie, reprezintă o „fertilizare încrucișată”[72] a disciplinelor de realitate virtuală (VR) și de patrimoniu cultural. Acest nou domeniu înglobează nu doar cultura, ci și elemente de arheologie virtuală, artă în spațiul virtual, antropologie etc. În lucrarea „Digital Cultures, Lived Stories and Virtual Reality”, Maschio propune o nouă paradigmă culturală, conform căreia spațiul digital este o oportunitate de a regândi și reinterpreta comunitățile culturale.[73]

Folosirea realității virtuale și a realității augmentate în contextul patrimoniului cultural poate avea două scopuri: de promovare și utilizare sustenabilă a patrimoniului și de conservare, restaurare și protejare a acestuia. Patrimoniul virtual încorporează tehnologii interactive bazate pe realitate, într-un spațiu intangibil. Se creează astfel o reprezentare vizuală (uneori și tactilă) a monumentelor, artefactelor, clădirilor și a altor obiecte de patrimoniu, reprezentare care poate folosi drept material educațional pentru îmbunătățirea procesului de analiză a evenimentelor istorice, sau care poate fi exploatat economic.[74] Așa cum menționam la începutul capitolului, una dintre principalele preocupări când vine vorba de patrimoniul cultural material este promovarea acestuia în contextul

---

[70] Hyuck-Gi Lee, Sungwon Chung, Won-Hee Lee, „Presence in virtual golf simulators: The effects of presence on perceived enjoyment, perceived value, and behavioral intention”, în *New Media & Society*, vol. 15, nr. 6, Sage Journals, pp. 930–946.

[71] Ayoung Suh, Jane Prophet, „The state of immersive technology research: A literature analysis” în *Computers in Human Behavior*, vol. 86, Elsevier, 2018, pp. 77-90.

[72] Maria, Roussou, „The components of engagement in virtual heritage environments”, în *Proceedings of New Heritage: Beyond Verisimilitude – Conference on Cultural Heritage and New Media,* Hong Kong, 2008, pp. 265-283.

[73] Thomas Maschio, *Digital Cultures, Lived Stories and Virtual Reality,* Routledge, 2021.

[74] Humbert Cecotti, „Cultural Heritage in Fully Immersive Virtual Reality”, în *Virtual Worlds*, vol. 1, 2022, pp. 82-102.

dezvoltării durabile. Însă, patrimoniul este sensibil, vechi, iar utilizarea ineficientă sau supra-uzarea pot avea efecte nefericite asupra lui. Tocmai de aceea, tehnologiile inovative tip realitate virtuală și realitate augmentată au capacitatea de a oferi experiența culturală inedită de a vizita un spațiu, păstrându-i integritatea și reducând efectele turismului asupra sa. Argumentele în favoarea utilizării tehnologiilor VR și AR sunt multiple și pot fi împărțite în trei categorii: timp, spațiu și sustenabilitate.

Din punct de vedere al timpului, utilizarea tehnologiilor VR și AR permite accesul la patrimoniul cultural al unor vremuri la care nu am avea acces fizic, în lumea reală. Spre exemplu, printr-un exercițiu virtual, putem reproduce o scenă de acum 500 de ani, utilizând resursele fizice pe care le avem, la care putem adăuga reconstrucții artificiale ale arhitecturii vremii, muzicii respective, vestimentației, obiceiurilor și altele. Realitatea virtuală și cea augmentată le permit oamenilor care trăiesc în secolul al XXI-lea nu doar să citească despre realitatea vremurilor trecute, ci să și simuleze o experiență cât se poate de apropiată de realitatea acelor vremuri. Realitatea augmentată se folosește de spațiul real pentru a reda informați suplimentare sau pentru a recrea prin intermediu tehnologiei anumite secvențe reprezentative pentru spațiul respectiv, în vreme ce realitatea virtuală are loc exclusiv în mediu virtual, prin intermediul unor instrumente precum ochelari și camere VR. Tot din perspectiva timpului, utilizarea tehnologiilor de realitate virtuală și augmentată au rolul nu doar de a reda elementele de patrimoniu cultural pierdute în negura timpului, ci de a le conserva pe cele prezente pentru a le păstra moștenirea culturală pentru secolele ce vor urma.

Leslie vorbește, în „The Key Role Of VR in Preserving Cultural Heritage”, despre rolul cheie pe care îl joacă tehnologiile moderne în salvgardarea patrimoniului cultural, mai ales în cazul situațiilor din țări precum Ucraina, Siria sau Irak, unde acesta se află în pericol de distrugere din cauza războiului, și despre felul în care, prin intermediul tehnologiilor moderne de tip VR și AR, avem șansa de a salva, dacă nu patrimoniul fizic cultural, măcar memoria acestuia, prin încapsularea lui

în altfel de tehnologii.[75] Prin încapsularea patrimoniului cultural cu ajutorul tehnologiilor inovatoare, se oferă șansa păstrării și lăsării acestuia drept moștenire celor ce vor urma, dar și posibilitatea reconstruirii patrimoniului în vremuri de pace. O astfel de inițiativă aparține Institutului de Arheologie Digitală – un proiect al Universităților Harvard și Oxford, în parteneriat cu Muzeul Viitorului din Dubai, care au recreat în sistem 3D un arc de triumf roman de la Palmyra, distrus în războiul din Siria, pe baza atestărilor arheologice și a fotografiilor realizate de turiști.

După replicarea în realitate virtuală, roboții Institutului au putut să creeze o replică fizică a acestuia, pe baza modelului digital. Acest arc a fost ulterior expus în multiple locații pe tot globul, ca un testament al artei digitale în lumea contemporană, dar și ca o dovadă a faptului că tehnologia are capacitatea de a salva patrimoniului cultural și de a-l transmite mai departe în multiple feluri și în modalități creative.[76] Acest demers cultural nu este lipsit de critici din partea unor specialiști care afirmă că riscul major cu care se poate confrunta domeniul patrimoniului cultural în momentul în care trecutul este reprodus prin intermediul realității virtuale este pierderea *autenticității autoritare*.[77] Teoretic, realitatea virtuală are rolul de a imita întru totul elementul/ elementele de patrimoniu vizat/e, folosind tehnologie de înaltă fidelitate, pentru a păstra autenticitatea experienței culturale. Dacă acest lucru ar fi pus în practică, el s-ar traduce printr-o experiență identică a utilizatorului în ambele contexte (cel real și cel virtual). Însă, situația nu este posibilă. Experiența virtuală nu se limitează la a simula experiența reală a utilizatorului. Prin intermediul experienței virtuale, realitatea este redefinită și reinterpretată

---

[75] Sydney Leslie, „The Key Role Of VR In Preserving Cultural Heritage”, *Arts Management and Technology Laboratory*, Carnegie Mellon University, https://amt-lab.org/blog/2022/4/motivating-usages-of-virtual-reality-in-cultural-heritage, accesat la 5 iunie 2023.

[76] Sursa: http://digitalarchaeology.org.uk/our-purpose, accesat la 5 iunie 2023.

[77] Xiaoxin Zhao, „Playfulness, Realism and Authenticity in Cultural Presence: A Case Study of Virtual Heritage Players”, în *Body, Space & Technology*, 20(1), 2021, pp. 106–115. DOI: http://doi.org/10.16995/bst.352

de fiecare dată. Paradoxul autenticității în domeniul patrimoniului virtual este că nu există un consens cu privire la ce este cu adevărat autentic. Se conturează, astfel, două direcții diferite când vine vorba de autenticitatea patrimoniului virtual. Prima promovează ideea conform căreia patrimoniul virtual este autentic dacă reproduce cu acuratețe elementul original, până în cele mai mici detalii, fără a încerca să amplifice experiența utilizatorului. Această direcție este cea pe care majoritatea arheologilor, istoricilor și muzeografilor o promovează, pentru că se dovedește relevantă pentru conservarea patrimoniului cultural în cea mai mare măsură.[78] A doua direcție vizează autenticitatea din perspectiva creării a ceva nou, pornind de la patrimoniul cultural deja existent, cu scopul adaptării sale la cerințele actuale ale utilizatorilor și al „revitalizării" accesului la patrimoniul cultural. Experiența vizuală este mai importantă decât acuratețea istorică și arheologică. Această viziune este împărtășită de către artiști, tehnicieni media și proprietari de obiective turistice culturale. Pentru ei, utilizarea patrimoniului cultural în scopuri economice pare a fi mai importantă decât acuratețea istorică, iar elementele nou create nu sunt percepute ca o replică fără viață a celor vechi, ci ca elemente noi, originale, care descriu cultura într-un mod inovativ.

Din perspectiva spațiului, utilizarea tehnologiilor de realitate virtuală și augmentată are rolul de a aduce patrimoniul cultural mai aproape de privitor. Dacă în contextul prezentat anterior, realitatea virtuală recrea ceva ce exista cândva iar acum nu mai există decât în atestări arheologice, imagini sau cărți istorice, în contextul actual, realitatea virtuală încearcă să elimine o altă barieră, între elementul de patrimoniu și privitor/ utilizator: spațiul. Piedicile care țin de elementul spațial pot fi multiple, atât în ceea ce îl privește pe consumatorul de cultură (economice, de timp, de mobilitate etc.), dar și în ceea ce privește elementul cultural în sine (stadiul de degradare, accesibilitatea redusă,

[78] Maria, Roussou, „Virtual Heritage: From the Research Lab to the Broad Public", în *BAR International Series 1075,* 2002, pp. 93-100.

restricții de acces impuse de autorități etc.). Reproducerile virtuale ale elementelor de patrimoniu elimină o bună parte din aceste piedici, oferind contextul ideal pentru ca beneficiarul să aibă acces la elementul/ele de patrimoniu și excluzând implicațiile impuse de restricțiile care îi survin, dar și pe cele care țin de element în sine.

Însă, spațiul realității virtuale nu este nici pe departe neutru, mai ales datorită viziunii artistice asupra elementului de patrimoniu. Majoritatea reprezentărilor virtuale ale unor elemente de patrimoniu urmează modelul reconstrucției tridimensionale a acelui obiect, bazându-se pe coordonatele specifice sistemului cartezian al celor trei axe perpendiculare între ele. Deși modelul este inspirat din filosofia lui Descartes, el marșează doar pe unul dintre cei doi termeni reprezentativi pentru aceasta filosofie - *res extensa* - respectiv aspectele materiale care ocupă spațiul în lumea fizică pe care o cunoaștem și înțelegem. Ceea ce lipsește din această abordare este ce definește de fapt cultura, anume al doilea element fundamental al filosofiei lui Descartes - *res cognitans* - elementele intangibile, non-materiale ale umanității, precum conștiința și experiența subiectivă asupra timpului și spațiului.[79] În afara perspectivei matematice acceptate la nivel general, ideea de „spațiu" are conotații și interpretări diferite de la o cultură la alta. Pentru cultura indiană, spre exemplu, conceptului de spațiu nu îi este atribuit un singur termen, așa cum este cazul în limba română sau în limba engleză. În sanscrită există același termen, *akasa*, pentru a defini spațiul mental, conștiința și spațiul fizic.[80] Este și cazul culturii japoneze.[81] Cu alte cuvinte, recrearea virtuală a elementelor de patrimoniu utilizând tehnologii AR și VR are capacitatea de a reda doar una din multiplele fațete ale dimensiunii spațiale, în funcție de viziunea artistică a oamenilor din spatele tehnologiei.

---

[79] Bernadette Flynn, „The Morphology of Space in Virtual Heritage", în Theorizing Digital Cultural Heritage, 2007, https://www.academia.edu/545521/The_Morphology_of_Space_in_Virtual_Heritage, accesat la 5 iulie 2023.

[80] *Ibidem*.

[81] *Ibidem*.

A treia perspectivă, cea a sustenabilității este, probabil, cea mai relevantă dintre cele trei, dacă ne raportăm la provocările secolului al XXI-lea. Utilizarea tehnologiilor digitale în scopul recreării și augmentării experienței culturale a venit ca un răspuns natural la nevoia de protejare și conservare a elementelor de patrimoniu cultural. Degradarea obiectivelor cultural-turistice, expunerea la lumină și temperaturi nepotrivite a picturilor și sculpturilor de patrimoniu, contactul permanent al elementelor de patrimoniu cu un număr considerabil de oameni, distrugerea patrimoniului cultural în zonele de conflict, turismul excesiv, care vine la pachet cu o comercializare excesivă, dar și lipsa de conștientizare cu privire la importanța patrimoniului cultural, sunt câteva dintre motivele pentru care există un consens între specialiștii din domeniul patrimoniului cultural cu privire la lipsa sustenabilității când vine vorba de turismul de patrimoniu.[82, 83]

Există o relație de interdependență între patrimoniul cultural și mediul înconjurător. Efectele negative pe care patrimoniul cultural le are asupra mediului înconjurător îl afectează pe primul în aceeași măsură în care îl afectează pe al doilea. Același lucru este valabil și când vine vorba de efectele negative pe care mediul înconjurător le are asupra patrimoniului cultural. Un exemplu relevant în acest sens poate fi următorul: siturile de patrimoniu sunt expuse condițiilor naturale precum temperaturi foarte ridicate sau foarte scăzute, umiditate, presiunea aerului sau caracteristici specifice ale solului, elemente care duc, în timp, la degradarea naturală a materialelor de construcție. Procesele de deteriorare duc la degradarea compușilor chimici, fizici și biologici din care sunt construite clădirile, făcând ca aceștia să ajungă în straturile de

[82] Gregory, Ashworth, „Do tourists destroy the heritage they have come to experience?", în *Tourism Recreation Research,* vol. 34, nr. 1, 2009, pp. 79-83.

[83] Jose, Groizard, Maria, Santana-Gallego, „The destruction of cultural heritage and international tourism: The case of the Arab countries", în *Journal of Cultural Heritage,* vol. 33, 2018, pp. 285-292.

teren, perpetuând procesul de degradare.[84] Din fericire, progresul tehnologic face posibilă digitalizarea turismului de patrimoniu și a accesului la obiectivele de patrimoniu. Tehnologiile de fotogrammetrie și scanare, combinate cu procesarea și post-procesarea datelor digitale, permit exploatarea elementelor de patrimoniu atât în scopuri economice (turism), cât și pentru continuarea demersurilor științifice asupra acestora și conservarea istorică.[85] Utilizarea tehnologiilor imersive deschide accesul la patrimoniul cultural nu doar pentru turiști, ci și pentru specialiști. Patrimoniul digital (cum a fost denumit în literatura de specialitate patrimoniul exploatat prin intermediul realității virtuale și augmentate și a altor tehnologii similare) poate fi definit drept una din cele mai importante resurse pentru domeniul cunoașterii, deoarece conține date culturale, științifice, tehnice, arhitecturale și nu numai, create pornind de la elemente cu valoare istorică.[86] Cel mai reprezentativ exemplu de patrimoniu digital este colecția Google Arts&Culture, care înglobează la momentul redactării prezentei lucrări peste 1.200 de muzee și galerii de artă din întreaga lume.[87]

---

[84] Jose Luiz Pedersoli, *A Guide to Risk Management of Cultural Heritage,* Canadian Conservation Institute, Ottawa, 2016.

[85] Zacharias Pervolarakis, et al., „Visiting Heritage Sites in AR and VR", în *Heritage*, vol. 6, 2023, pp. 2489-2502.

[86] Aso, Hajirasouli, et al., „Virtual reality-based digitisation for endangered heritage sites: Theoretical framework and application", în *Journal of Cultural Heritage*, vol. 49, 2021, pp. 140-151.

[87] Sursa: Google Arts & Culture, https://artsandculture.google.com/partner?hl=en&tab =map, accesat la 6 iulie 2023.

Figura 3. *Harta Muzeelor și Galeriilor virtuale din Google Arts&Culture*

Procesul de digitalizare a patrimoniului cultural reprezintă o oportunitate în ceea ce privește conservarea valorilor culturale pentru generațiilor viitoare, iar, din acest punct de vedere, este considerat a fi sustenabil sau, cel puțin, mai sustenabil decât alternativa. Asta deoarece digitalizarea nu este lipsită de implicații negative asupra mediului înconjurător. Conform unui studiu realizat de Agenția Europeană de Mediu, procesul de digitalizare (în domeniul patrimoniului cultural și nu numai) se bazează pe o infrastructură materială (componentă *hardware*) și imaterială (*software*) care contribuie la intensificarea presiunii asupra mediului înconjurător prin încurajarea industriilor extractive. [88] Ca răspuns la dilema etică privind sustenabilitatea utilizării tehnologiilor inovatoare de tip realitate virtuală și augmentată în scopul conservării și promovării patrimoniului cultural, specialiștii au pus bazele teoretice ale unui nou concept: *perspectiva eco-suficienței*. [89] Acesta pornește de la

[88] John, Bacher, *Electronic Products and Obsolescence in a Circular Economy*, European Topic Centre Waste and Materials in a Green Economy, Mol, 2020.

[89] Evangelia, Paschalidou, *et al.*, „A Strong Sustainability Framework for Digital Preservation of Cultural Heritage: Introducing the Eco-Sufficiency Perspective”, în *Heritage*, vol. 5, 2022, pp. 1066-1088.

premisa că cea mai bună modalitate de conservare a patrimoniului cultural este prin intermediul digitalizării. Pentru minimalizarea efectelor negative ale procesului de digitalizare asupra mediului înconjurător este necesară crearea unui nou cadru conceptual care să integreze elementele de sustenabilitate în sfera dezvoltării tehnologiilor inovative de patrimoniu virtual. Eco-suficiența urmărește crearea unui echilibru între eficiență și suficiență prin punerea în balanță a impactului pozitiv pe care îl are dezvoltarea unei tehnologii noi de exploatare și conservare a patrimoniului și a impactului negativ al aceleași tehnologii asupra mediului înconjurător.[90] Deși se află într-un stadiu incipient, noul concept are potențialul de a revoluționa relația dintre sustenabilitate și patrimoniul cultural, prin includerea factorilor de decizie și a organizațiilor internaționale de profil în dezvoltarea instrumentelor de măsurare necesare pentru o astfel de analiză comparativă.

2.1.3. Perspectiva politică și rolul patrimoniului în politicile de dezvoltare a turismului durabil

Cultura nu a fost separată niciodată de politică. În fapt, pe baza studiilor de specialitate[91], se poate afirma că politica există ca o consecință a culturii. Se remarcă o relație de codependență între politică și cultură, mai ales în societățile democratice. Evoluția culturii a fost mereu stimulată de ideea de libertate și democrație, iar, din punct de vedere istoric, dezvoltarea culturală a înregistrat cel mai mare avans în contextul democratic, în societăți bazate pe ideea de libertate.[92] Aceeași idee de democrație și libertate condiționează, însă, importanța culturii în viața politică. În contemporaneitate, cultura reprezintă doar o mică parte a

---

[90] *Ibidem*, p. 1081.

[91] Berezin, Mabel. „Politics and Culture: A Less Fissured Terrain", în *Annual Review of Sociology*, vol. 23, JSTOR, 1997, pp. 361–383, http://www.jstor.org/stable/2952556, accesat la 10 ianuarie 2023.

[92] Marin, Aiftincă, „Culture, Freedom and Democracy", în (ed.) George F. McLean, *Cultural Heritage and Contemporary Change,* seria IV A, vol. 16, The Council for Reasearch in Values and Philosophy, Washington, D.C., 2001, pag. 19.

politicii, fapt ce se poate observa și în modul de structurare a instituțiilor politice, sau de prioritizare a alocării bugetare (care neglijează adesea domeniul cultural și patrimoniul cultural, prin extensie).

Patrimoniul cultural poate reprezenta un motor semnificativ al turismului, în vreme ce turismul poate avea atât efecte pozitive, cât și negative asupra patrimoniului cultural. Această idee sugerează că elementele de patrimoniu pot fi o atracție majoră pentru turiști, deoarece oferă o experiență unică și autentică ce nu poate fi regăsită în altă parte. Turismul patrimonial ia multe forme, precum vizite ale unor situri istorice, participare la festivaluri și evenimente culturale și implicarea în comunitățile locale. În același timp, este recunoscut faptul că turismul poate avea și un impact negativ asupra patrimoniului cultural, discutat în capitolele anterioare: utilizarea excesivă, până la deteriorare, a elementelor de patrimoniu, comercializarea în exces, care poate să nu fie sustenabilă din punct de vedere social și economic și pierderea autenticității prin apariția replicilor care pot distorsiona scopul real al patrimoniului. Turismul poate conduce la conflicte între turiști și comunitățile locale, precum și la deteriorarea siturilor și obiectelor de patrimoniu cultural. Tocmai de aceea, este esențială înțelegerea implicațiilor practice ale procesului de eficientizare sustenabilă a turismului. Acestea pot include eforturi de minimizare a impactului asupra mediului și a celui social al turismului, precum și măsuri pentru conservarea și protejarea siturilor și obiectelor de patrimoniu. Una dintre cele mai importante măsuri politice din sfera turismului sustenabil este implicarea comunității locale în dezvoltarea și gestionarea turismului de patrimoniu. Astfel, turismul de patrimoniu sustenabil poate fi atrăgător nu doar în vederea protejării și conservării patrimoniului, ci și pentru dezvoltarea economică a comunităților locale.

Dacă din partea Uniunii Europene mesajul politic privind importanța patrimoniului cultural este cât se poate de evident în favoarea măsurilor de promovare și protejare a acestuia, când vine vorba de politicile românești, această certitudine nu mai există. Din punct de vedere politic, cultura în sens general și mai ales patrimoniul cultural, au fost

aspecte neglijate de-a lungul timpului, în contextul unui stat a cărui istorie a fost plină de evenimente care au făcut ca accentul să cadă mai degrabă pe elemente caracterizate drept *hard-power* în politică, precum menținerea securității economice și politice a statului. Ceea ce ar trebui integrat mai bine în mentalul politic românesc este că efectele unei politici culturale active, consistente și adaptate specificului cultural românesc pot influența poziția țării în politica internațională.

Principalul responsabil politic în ceea ce privește gestionarea, protejarea și promovarea patrimoniului cultural este Ministerul Culturii, ca autoritate publică centrală care are în responsabilitate elaborarea strategiilor și politicilor culturale și aplicarea acestora prin intermediul instituțiilor din subordine. Conform ultimului regulament de organizare și funcționare, Ministerul Culturii își desfășoară activitatea administrativă, legislativă și managerială cu scopul protejării patrimoniului cultural. La nivel legislativ, Ministerul Culturii „asigură reglementarea și cadrul normativ specific domeniului, precum și reprezentarea internațională a Statului român în materie de artă, cultură și patrimoniu”[93]. La nivel de management, „Ministerul se ocupă de administrarea și gestionarea bunurilor, bugetelor și fondurilor alocate (prin subvenții sau finanțări nerambursabile) și de îndrumarea, sprijinul și controlul instituțiilor aflate în subordine”[94].

Conform structurii organizaționale a Ministerului și Regulamentului de Organizare si Funcționare menționat anterior, Ministerul Culturii este condus de un ministru și are în coordonare douăzeci și opt de unități și departamente. Din punct de vedere administrativ, activitatea ministrului este susținută de Cabinetul Ministerial, Colegiul Ministerului și de doi secretari de stat, cărora li se adaugă un Secretariat General și trei

---

[93] Ministerul Culturii, *Regulamentul de organizare și funcționare a Ministerului Culturii*, ordin nr. 2817/14.04.2020, art. 4, disponibil online la: http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/ROF%20MC%2015042020.pdf, accesat la 10 ianuarie 2023.

[94] *Ibidem*, art. 5.

subsecretari de stat.[95] Departamentele își împart responsabilitățile și colaborează pentru desfășurarea activităților și buna funcționare a Ministerului. Unele sunt asemănătoare celor din alte Ministere și au responsabilități comune (ex: Biroul de Comunicare și Dialog Social, Biroul de Protocol, Direcția Economică, Serviciul de Achiziții sau Serviciul Legislativ și Relația cu Parlamentul). Acestea sunt departamentele pe care toate celelalte Ministere le au în componență și care sprijină celelalte departamente să desfășoare activități specifice. Câteva dintre cele mai active departamente din cadrul Ministerului, a căror activitate afectează în mod direct patrimoniul cultural, sunt: Direcția Patrimoniu Cultural, Direcția Relații Internaționale și Afaceri Europene (în special Departamentul UNESCO), Departamentul de Programe de Investiții în Cultură și, cel mai recent departament deschis în cadrul Ministerului, Unitatea de Management a Proiectului.

În ceea ce privește finanțarea domeniului cultural, aceasta se face prin intermediul Ministerului Culturii, sub forma programelor de finanțare ale ministerului, a instituțiilor de finanțare subordonate, cum este cazul AFCN (Administrarea Fondului Cultural Național), dar și prin gestionarea fondurilor pentru cultură primite de la Comisia Europeană (prin Planul Național de Redresare și Reziliență sau alte fonduri structurale gestionate de Unitatea de Management a Proiectului). Însă, aproape 90% din totalitatea patrimoniului cultural (material și imaterial) nu se află în posesia sau în administrarea statului, ci în proprietate privată, în colecții private, în proprietatea unor organizații non-guvernamentale sau companii. În cazul acestora, autoritățile naționale și cele județene pot doar să asigure integritatea și inviolabilitatea proprietății culturale conform cadrului legislativ în vigoare, fără a avea posibilitatea, din punct de vedere legal, să aplice și alte măsuri de protejare și salvgardare a patrimoniului.

[95] Conform *Organigramei Ministerului Culturii*, disponibilă online la adresa: http://www.cultura.ro/despre-minister, accesată la 10 ianuarie 2023.

Pentru că cercetarea surselor online, a legislației în vigoare, a site-urilor instituțiilor publice și a lucrărilor de specialitate a lăsat câteva întrebări fără răspuns, ne-am propus să obținem aceste răspunsuri prin intermediul unei vizite la Ministerul Culturii, cu prilejul căreia am avut ocazia să discutăm cu un Sub-secretar de stat, cu Directorul *Direcției Patrimoniu Cultural*, cu Șefa Serviciului Juridic din cadrul Ministerului, cu Directorul și fondatorul *Unității de Management a Proiectului* și cu Directorul *Direcției Cultură Scrisă și Creație Contemporană.* Interviurile au urmărit trei direcții complementare:

- Absorbția fondurilor structurale și relația cu Uniunea Europeană în domeniul patrimoniului cultural;
- Comunicarea interinstituțională (mai ales între Ministerul Culturii, Ministerul Antreprenoriatului și Turismului și Ministerul Investițiilor și Proiectelor Europene);
- Acțiunile culturale organizate de și prin intermediul Ministerului Culturii.

Unitatea de Management a Proiectului (UMP), departament din cadrul Ministerului Culturii fără personalitate juridică dar cu autonomie administrativă, este responsabilă de peste 90% din proiectele culturale implementate de către Minister. Rezultatele acestui departament sunt impresionante prin volumul proiectelor implementate și al sumelor absorbite, precum și prin rapiditatea implementării proiectelor. Departamentul este auto-sustenabil financiar, angajații având contracte pe perioada implementării proiectelor. Conform directorului UMP, „succesul acestui departament este dat de faptul că angajații sunt încurajați să fie performanți, pentru că salariile lor și continuitatea lor în Minister sunt determinate de performanțele în implementarea proiectelor. Cu cât se implementează mai multe proiecte la nivelul departamentului, cu atât resursa umană este mai bine recompensată și nu depinde de bugetul de stat. De asemenea, neexistând contracte pe perioadă nedeterminată, personalul este antrenat pe toată perioada contractuală să identifice noi surse de finanțare care să asigure sustenabilitatea departamentului și a propriilor locuri de muncă. Este o schimbare de

paradigma față de modul clasic de funcționare în sistemul de stat și funcționarea prin stimularea productivității angajaților.” Există și anumite probleme cu care UMP se confruntă în ceea ce privește implementarea proiectelor pentru protejarea patrimoniului cultural. Printre cele enumerate de Directorul unității se numără:

- Probleme de management. Inconvenientul nu este absența fondurilor pentru cultură, pentru protejarea patrimoniului cultural, ci lipsa competențelor manageriale ale persoanelor care sunt responsabile de implementarea proiectelor. Resursa umană din teren (din cadrul instituțiilor pentru care se implementează proiectele de protejare a patrimoniului) este calificată și specializată în domeniul cultural (muzeograf, restaurator, conservator, bibliograf, arheolog, arhitect, istoric, curator, designer, taxidermist, fotograf, desenator artistic, educator muzeal, arhivist etc.), însă prea puțini au competențe manageriale. Chiar și când vine vorba despre managerii instituțiilor culturale, aceștia sunt (în majoritatea cazurilor) persoane cu rezultate impresionante din punct de vedere cultural, academic, de cercetare, dar fără studii sau specializări în domeniul managementului. La momentul actual, managementul instituțiilor de cultură se realizează sub auspiciile OUG 189/2008, care stipulează faptul că managementul unei instituții publice culturale se realizează conform unui plan managerial aprobat la momentul angajării directorului instituției. Perioada unui mandat de director este de trei până la cinci ani, cu posibilitate participării în mod repetitiv la concurs, cu condiția redactării unui nou plan managerial. Odată aprobat, acest plan managerial trebuie implementat ca atare, fără a se face actualizări sau modificări. Acest lucru poate duce la imposibilitatea implementării unui proiect pentru care există fonduri și disponibilitate, dar care nu se regăsește în respectivul plan managerial. O altă problemă de management cu care se confruntă domeniul cultural este lipsa personalului calificat pentru implementarea proiectelor culturale și imposibilitatea din punct de vedere legislativ de a oferi

o calificare personalului existent în instituțiile publice culturale. Cu alte cuvinte, în practică, personalul deja angajat în instituțiile culturale din teritoriu nu este stimulat să-și actualizeze competențele pentru a le adapta noilor contexte socio-economice, pentru că nu există pârghii legislative care să încurajeze acest lucru.

- Probleme legislative și de viziune. Așa cum menționam mai sus, legea care reglementează managementul instituțiilor culturale nu a mai fost actualizată din anul 2008 și este considerată de către actorii interesați a fi nefuncțională în contextul economic și cultural actual. În acest sens, Directorul UMP menționează faptul că se lucrează la *Codul Patrimoniului,* un document care să simplifice și să uniformizeze legislația din domeniul patrimoniului cultural și care să îmbunătățească aspectele considerate în prezent nefuncționale. Documentul va deveni public în anul 2023[96] și va presupune schimbări în modalitatea de organizare și conducere a instituțiilor culturale din subordinea Ministerului Culturii, dar și alte modificări legislative care au drept scop îmbunătățirea procesului de protejare și promovare a patrimoniului cultural.

În ceea ce privește comunicarea instituțională, conform reprezentanților Ministerului Culturii, aceasta se realizează printr-o procedură simplă de cooperare. Procedura nu este publică și presupune crearea unor grupuri de lucru (la propunerea Guvernului sau a unuia dintre Ministere) care includ reprezentanți de la fiecare Minister care are o miză în chestiunile discutate. Componența grupurilor de lucru este hotărâtă de fiecare Minister în parte. Ele se reunesc o dată pe lună sau la invitația oricărui Minister, până la soluționarea problemei abordate. Nu există o procedură scrisă de cooperare interinstituțională, aceasta fiind unul din neajunsurile sesizate de persoanele din interiorul Ministerului cu prilejul interviurilor pe care le-am desfășurat.

[96] La data finalizării prezentei lucrări, *Codul Patrimoniului* nu este încă un document public.

Lipsa unei proceduri scrise ridică anumite probleme și în ceea ce privește colaborarea dintre Ministerul Culturii și autoritățile cu responsabilități culturale din teritoriu care nu sunt în subordinea sa. La momentul redactării acestei lucrări, în subordinea Ministerului Culturii se află un număr redus de instituții de cultură din teritoriu: 19 instituții de spectacol (teatre și opere), 17 muzee, trei centre culturale, șase alte instituții de cultură și Biblioteca Națională a României. Toate celelalte instituții de cultură de pe teritoriul României se află în subordinea Consiliilor Județene: 8458 biblioteci, 435 muzee, 167 instituții de spectacol.[97] Astfel, există o nevoie reală de colaborare constantă între Minister și Consiliile Județene, atât pentru punerea în practică a deciziilor care se iau la nivelul Ministerului și care afectează toate instituțiile de cultură și toți gestionarii de patrimoniu cultural, cât și pentru implementarea proiectelor care vizează instituții din subordinea Ministerului și a Consiliilor Județene.

Tot din perspectiva comunicării interinstituționale, se pune problema controlului, supravegherii și sancționării faptelor săvârșite asupra patrimoniului cultural. Conform articolului 83 din legea nr.182 din 25 octombrie 2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, cu scopul supravegherii obiectelor de patrimoniu și impunerii sancțiunilor cuvenite, „în cadrul Inspectoratului General al Poliției din Ministerul de Interne se organizează structuri specializate în prevenirea, descoperirea și urmărirea faptelor ilegale la regimul bunurilor care fac parte din patrimoniul cultural național mobil"[98]. Conform Șefei Serviciului Juridic din cadrul Ministerului Culturii, aceste structuri din cadrul Poliției Române întâmpină probleme majore în ceea ce privește salvgardarea patrimoniului cultural, din punct de vedere administrativ (lipsa

---

[97] Date conform Institutului Național de Statistică privind activitatea unităților cultural artistice în anul 2021, document publicat online la https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/activitatea_unitatilor_cultural_artistice_anul_2021.pdf, accesat la 10 ianuarie 2023.

[98] Parlamentul României, *LEGE nr.182 din 25 octombrie 2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil,* Textul actului publicat în Monitorul Oficial nr. 530/27 oct. 2000, articolul 83.

personalului specializat) și, mai ales, bugetar (nu există un buget separat nici în cadrul Ministerului Afacerilor Interne, nici în cadrul Ministerului Culturii, pentru salarizarea acestor funcționari publici).

Aceste trei perspective asupra rolului pe care patrimoniul cultural îl are în procesul de dezvoltare durabilă (social, economic și politic) conturează premisele dezvoltării unui model de bună practică în România, pentru un management al patrimoniului cultural mai eficient și aflat în consonanță cu nevoile reale ale societății. Însă, ele nu sunt suficiente. Pentru a identifica cele mai bune practici de administrare a patrimoniului cultural, a doua parte a capitolului urmărește modelele teoretice și practice de management al patrimoniului cultural care sunt implementate la nivel global și care pot fi replicate (în anumite condiții) în România.

2.2. Modele de management al patrimoniului cultural

Problema protecției patrimoniului cultural nu are doar valențe sociale, ci și economice și politice. Deși identitatea națională este în strânsă legătură cu patrimoniul cultural, atunci când vine vorba despre finanțarea cu scopul protejării și utilizării patrimoniului cultural, resursele monetare necesare ajung să depășească bugetul statului. Însă, în responsabilitatea cui se află protejarea patrimoniului cultural? Această întrebare de ordin etic nu are un răspuns mai convingător decât: în responsabilitatea tuturor. În fapt, rolurile de protejare a patrimoniului sunt împărțite în patru mari categorii[99]:

1. Acțiuni private: prin cetățeni și organizații non-guvernamentale;
2. Acțiuni publice: prin autoritățile statului la nivel local, regional și național;
3. Prin organizațiile internaționale responsabile cu protejarea patrimoniului universal;

[99] Iosef Kovacs, „Patrimoniul, între protejare și distrugere”, cap. 4 în *ABC-ul Patrimoniului*, online la www.patrimoniu100.ro, accesat la 26 iunie 2021.

4. Prin instituțiile de pregătire profesională care protejează profesiile din zona patrimoniului.

Managementul patrimoniului cultural se referă la crearea unui echilibru între dezvoltarea industriei turismului (preferabil într-o modalitatea sustenabilă pentru mediul înconjurător), păstrarea integrității fizice a elementelor de patrimoniu, generarea de venituri din aceste activități și utilizarea patrimoniului cultural în scopuri educative, pentru a inspira continuarea sărbătoririi moștenirii culturale și conservarea patrimoniului cultural. Din acest punct de vedere, modelele de bună practică au rolul de a crea sisteme integrate, care să permită replicarea cu succes a practicilor unor entități (companii, organizații, state) de către altele asemănătoare, cu scopul dezvoltării domeniului și îmbunătățirii unui context sau a unei sfere de acțiune. În domeniul patrimoniului cultural există foarte multe astfel de modele de bună practică. În scopul lucrării de față am structurat aceste modele în două categorii:

A. Modele teoretice de management al patrimoniului cultural – dintre care am ales cele mai reprezentative strategii/ cadre conceptuale și documente de poziție ale organizațiilor internaționale guvernamentale și non guvernamentale care administrează patrimoniul cultural. Trei dintre cele mai importante astfel de organizații sunt: UNESCO, Consiliul Europei și Consiliul pentru Mediu și Conservare din Australia și Noua Zeelandă.
B. Modelele practice ale țărilor europene – urmărind activitatea legislativă, politică și strategică în domeniul managementului patrimoniului cultural a guvernelor statelor analizate.

Această perspectivă bilaterală, care urmărește cadrele conceptuale create de specialiștii din domeniul managementului patrimoniului cultural și acțiunile concrete ale instituțiilor guvernamentale care gestionează patrimoniul cultural de pe teritoriul statelor europene are rolul de a oferi o viziune integrată asupra diverselor modalități prin care România ar putea să eficientizeze managementul propriului patrimoniu cultural.

2.2.1. Modele teoretice de management al patrimoniului cultural

2.2.1.1. UNESCO

UNESCO (Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură) contribuie încă din perioada celui de-al Doilea Război Mondial la promovarea unei culturi a păcii, prin intermediul educației și științei. Scopul organizației, care funcționează sub egida ONU (Organizația Națiunilor Unite), este de a pune bazele solidarității la nivel internațional și de a contribui la solidificarea culturii prin acțiuni care vizează protejarea, promovarea, conservarea și transmiterea patrimoniului cultural. Pentru UNESCO, cultura este un factor esențial în crearea unui mediu global care cultivă echilibrul, pacea și toleranța.[100] Acest lucru se datorează convingerii că patrimoniul poate aduce țările lumii mai aproape unele de celelalte, poate fi utilizat ca element de unitate, libertate de exprimare și dezvoltare a relațiilor cultural-politice dintre state. Creată ca răspuns la contextul anilor 1940 – antisemitism, ură, violență rasială și crime comise împotriva altor culturi, organizația urmărește crearea unui mediu cultural propice pentru dezvoltarea tuturor comunităților, care să se bazeze pe dreptul la liberă exprimare, diversitate culturală, toleranță și acceptare. În secolul al XXI-lea, activitatea UNESCO este la nivel global, având în evidență mai bine de 1.100 situri culturale din peste 167 țări.[101]

Organizația se confruntă cu provocări multiple în gestionarea patrimoniului cultural care se află pe lista UNESCO, provenite atât din interior, cât și din exterior. Provocările interne care pot destabiliza activitățile UNESCO sunt, printre altele: diversitatea și unicitatea siturilor, care solicită o atenție deosebită, un nivel de expertiză ridicat și personal calificat care să se ocupe de conservare, protejare și promovare; capacitatea insuficientă a personalului de a se adapta nevoilor în continuă schimbare în ceea ce privește specificitatea patrimoniului; identificarea tehnologiilor inovative care să ajute la conservarea elementelor de

[100] UNESCO, *Our Vision,* https://www.unesco.org/en/brief, accesat la 9 iunie 2023.
[101] UNESCO, *World Heritage List,* https://whc.unesco.org/en/list, accesat la 9 iunie 2023.

patrimoniu aflate în pericol. Din perspectivă externă, provocările sunt: repercusiunile pandemice asupra turismului cultural; zonele de conflict care pot duce la distrugerea patrimoniului cultural; schimbările climatice și nevoia de adaptare la contextul dezvoltării sustenabile și protecției mediului. Ca răspuns la acestea, UNESCO, împreună cu cele mai mari structuri de management și protecție a patrimoniului cultural la nivel internațional, printre care Uniunea Internațională de Conservare a Naturii – IUCN, Centrul Internațional de Studiu al Conservării și Restaurării Bunurilor Culturale – ICCROM, Consiliul Internațional pentru Monumente și Situri Arheologice – ICOMOS și multe altele[102] formează *Cadrul Conceptual de Competență în Managementul Patrimoniului Cultural* al UNESCO[103]. Pentru că una dintre cele mai mari provocări este lipsa personalului calificat în organizațiile care administrează patrimoniul cultural, rolul acestui cadru conceptual este de a ajuta organizațiile, personalul care lucrează în domenii de gestiune a patrimoniului cultural, dar și instituțiile de educație (universități, centre de formare etc.) să integreze personal mai bine pregătit.

Cadrul conceptual cultivă o abordare bazată pe competențe. Astfel, cele mai importante aspecte pe care le are în vedere sunt: cunoștințele (*knowledge*), abilitățile (*skills*) și atitudinile (*attitudes*)[104]. Sistemul KSA încapsulează cele mai importante elemente care trebuie să formeze un responsabil de patrimoniu performant. Cunoștințele se referă la înțelegerea aspectelor tehnice și teoretice în vederea îndeplinirii sarcinilor; abilitățile includ capacitatea de a îndeplini sarcinile într-o manieră eficientă; iar atitudinile ajută la crearea unui mediu de lucru profesionist, performant, pozitiv și eficient. Astfel, UNESCO urmărește să atingă toate

---

[102] UNESCO, *Digital Library,* https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379275, accesat la 9 iunie 2023.

[103] UNESCO, *Competence framework for cultural heritage management: a guide to the essential skills and knowledge for heritage practitioners,* 2021, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379275, accesat la 8 iunie 2023.

[104] *Ibidem*, p. 18.

cele trei elemente, prin evidențierea acelor seturi de cunoștințe necesare pentru un management eficient al patrimoniului cultural. Cât vine vorba despre atitudini, acestea sunt inerente, nu pot fi influențate de factori externi decât în condiții specifice, însă UNESCO propune o modalitate de evaluare a acelor atitudini care sunt potrivite mediului profesional din domeniul patrimoniului cultural.[105]

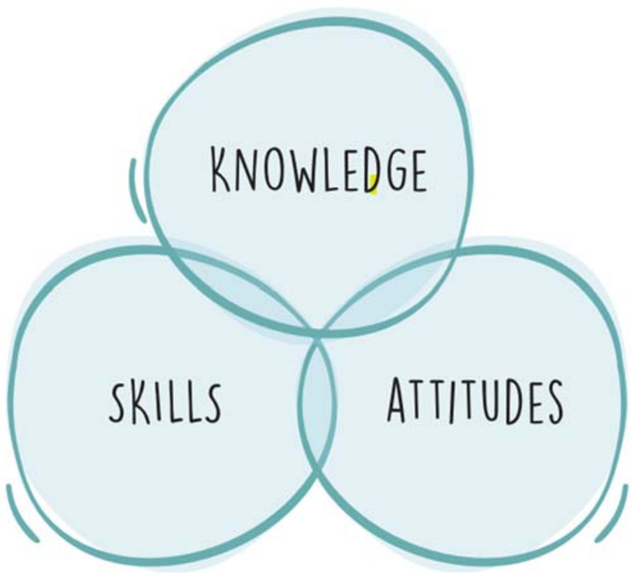

Figura 4. *Cele trei componente ale competenței, conform UNESCO*[106]

Scopul documentului este de a reorganiza structurile care administrează patrimoniul cultural pornind de la KSA. Se propun, așadar, patru tipologii de competențe, pentru fiecare dintre cele patru niveluri de personal, potrivit Registrului Global de Competențe pentru Practicienii Ariilor Protejate:

Nivelul 1: Muncitor calificat;

Nivelul 2: Manager Intermediar/ Specialist Tehnic;

---

[105] Ibidem, p. 20.

[106] Sursa: UNESCO, *Competence framework for cultural heritage management: a guide to the essential skills and knowledge for heritage practitioners*, 2021, p. 18, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379275, accesat la 8 iunie 2023.

Nivelul 3: Manager Senior;
Nivelul 4: Executiv.[107]
Cele patru tipologii de competențe propuse sunt[108]:

A. Competențe de Bază;
B. Competențe Manageriale;
C. Competențe Personale;
D. Competențe Tehnice de Specialitate.

În tabelul de mai jos au fost structurate cele mai importante elemente inovative aduse de Cadrul Conceptual de Competență al UNESCO: categoriile de bază, nivelurile de personal cărora acestea se adresează, precum și scopul aplicației acestor categorii de competențe. Tabelul are la bază informațiile din documentul oficial și este organizat într-o manieră concisă.

Categoriile de competențe	***Nivelurile de personal***	***Scopul aplicației***
Competențele de Bază		
Dezvoltare sustenabilă (SUS)	L1, L2, L3, L4	Asigurarea protecției patrimoniului cultural în conformitate cu principiile de dezvoltare sustenabilă promovate de UNESCO.
Educare și interpretare în domeniul patrimoniului (HED)	L1, L2, L3, L4	Informarea factorilor de decizie, a persoanelor interesate, localnici și turiști, cu privire la siturile de patrimoniu, rolul și valoarea acestora și modul în care ele sunt gestionate.
Comunitate, drepturi și cunoștințe (CRK)	L1, L2, L3, L4	Contactul cu comunitatea, informarea acesteia cu privire la drepturi și beneficii și integrarea în procesul de conservare a patrimoniului.
Politici, principii, procese și etica de patrimoniu (HER)	L1, L2, L3, L4	Încorporarea și implementarea strategiilor și politicilor, cartelor și convențiilor din domeniul patrimoniului cultural, la toate nivele de management.

[107] Michael Appleton, *A Global Register of Competences for Protected Area Practitioners*, Gland, Switzerland: IUCN, 2016, https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/PATRS-002.pdf, accesat la 9 iunie 2023.
[108] UNESCO, *op. cit.*, pp. 30-36.

Categoriile de competențe	*Nivelurile de personal*	*Scopul aplicației*
Aplicarea legilor și reglementărilor (ALR)	L1, L2, L3, L4	Conformitatea legislativă și actualizarea constantă a acțiunilor asupra patrimoniului în conformitate cu legislația în vigoare.
Competențe Manageriale		
Guvernanța organizațională, planificarea patrimoniului și management strategic (OPM)	L3, L4	Înființarea și susținerea organizațiilor guvernate corespunzător, capabile să furnizeze cadre strategice pentru protecția, planificarea și managementul patrimoniului.
Managementul capitalului uman (HCM)	L1, L2, L3, L4	Crearea unui mediu de lucru adecvat domeniului patrimoniului cultural și sprijinirea angajaților în procesul de dezvoltare.
Management financiar și operațional (FOM)	L1, L2, L3, L4	Identificarea resurselor financiare pentru sprijinirea patrimoniului cultural și asigurarea unei finanțări eficiente și echitabile.
Managementul și administrarea informațiilor (IMA)	L1, L2, L3, L4	Stabilirea și implementarea procedurilor de gestionare a informațiilor, documentare și raportare.
Comunicare, colaborare și coordonare (CCC)	L1, L2, L3, L4	Crearea unui mediu propice pentru o colaborare și o comunicare eficiente.
Competențe Personale		
Competențe personale fundamentale (FPC)	L4	Conducerea instituțiilor responsabile de gestionarea patrimoniului cultural trebuie să demonstreze abilități interpersonale excepționale, necesare activităților de zi cu zi.
Competențe personale avansate (APC)	L4	Conducerea instituțiilor responsabile de gestionarea patrimoniului cultural trebuie să demonstreze în relațiile profesionale abilități interpersonale, calități specifice de leadership și performanță la locul de muncă.
Competențe Tehnice de Specialitate		
Antropologie	L2	Planificarea, gestionarea și monitorizarea cercetării, salvgardării și implementării activităților în comunitate, în special în relație cu siturile de patrimoniu.

Categoriile de competențe	*Nivelurile de personal*	*Scopul aplicației*
Arheologie	L2	Planificarea, administrarea și monitorizarea activităților de cercetare și protecția resurselor arheologice.
Arhitectură	L2	Conservarea, monitorizarea, managementul și întreținerea clădirilor de patrimoniu.
Construcții	L2	
Planificare și dezvoltare	L2	Asigură coerența dintre obiectivele echipei de management al patrimoniului și obiectivele de dezvoltare ale instituției.
Inginerie	L2	Implementează proiecte și activități legate de ingineria proiectelor de conservare a patrimoniului.
Patrimoniul Cultural Intangibil	L1, L2, L3	Planificarea, gestionarea și monitorizarea activităților referitoare la protejarea patrimoniului cultural intangibil, îndeosebi tezaurele umane vii.
Conservare	L2	Asigurarea intervențiilor legate de conservarea elementelor de patrimoniu cultural (obiecte, clădiri, structuri culturale etc.).
Muzeologie	L2	Asigurarea intervențiilor referitoare la gestionarea colecțiilor muzeale, inclusiv achiziționarea, documentarea, conservarea și interpretarea elementelor de patrimoniu din interiorul muzeelor.
Planificare Urbană	L2	Implementarea demersurilor legate de evaluarea, conservarea, managementul, monitorizarea și întreținerea elementelor care compun arhitectura urbană de patrimoniu.

Acest document strategic, conceput de UNESCO, vine în sprijinul practicienilor din domeniul patrimoniului cultural, la toate nivelurile de expertiză și reprezentativitate. Instrumentul se dorește a fi utilizat atât în mediile profesionale, cât și în domeniul academic, fiind structurat astfel

încât să poată sta la baza cursurilor de management cultural. Definirea terminologiei specifice din domeniul managementului de patrimoniu este esențială pentru înțelegerea cadrului conceptual teoretic și a aplicabilității acestuia. Astfel, documentul are avantajul de a structura informația utilă din domeniul managementului de patrimoniu existentă la nivel internațional. Punerea la dispoziția publicului larg a acestui document din partea UNESCO facilitează accesul practicienilor și al populației interesate, crescând astfel nivelul de transparență în ceea ce privește politicile de management al patrimoniului.

2.2.1.2. Consiliul Europei

Protejarea patrimoniului cultural este o acțiune inerentă a Consiliului Europei. Din perspectivă istorică, domeniul s-a aflat întotdeauna în centrul activității CE, încă de la înființare, în 1949[109], iar acțiunile politice întreprinse de Consiliu, începând cu adoptarea Convenție Culturale Europene în 1954[110], au avut mereu în vedere dezvoltarea cooperării dintre statele europene în scopul promovării și protejării patrimoniului cultural. Documentul pe baza căruia se realizează aceste acțiuni de cooperare în prezent este *Strategia pentru secolul XXI, privind Patrimoniul Cultural European,* a Consiliului Europei[111]. Așa cum este stipulat în *Cuvântul Înainte* al Strategiei, aceasta reprezintă „moștenirea întregii tradiții de reflecție, împărtășire și cooperare, care s-a consolidat la nivelul statelor europene în ultimii 40 de ani."[112] Asemenea Cadrului Conceptual al UNESCO, Strategia Consiliului Europei urmărește implicarea în procesul de protejare și promovare a patrimoniului cultural a autorităților

[109] Consiliul Europei, *Brief Facts*, https://www.coe.int/en/web/yerevan/the-coe/about-coe, accesat la 9 iunie 2023.

[110] Idem, *European Cultural Convention*, Paris, 1954, https://rm.coe.int/168006457e, accesat la 9 iunie 2023.

[111] Idem, *European Cultural Heritage Strategy for the 21st century,* 2018, https://rm.coe.int/european-heritage-strategy-for-the-21st-century-strategy-21-full-text/16808ae270, accesat la 8 iunie 2023.

[112] *Ibidem*, p. 10.

publice la nivel local, național, regional și european, precum și a tuturor partenerilor: organizații guvernamentale și non-guvernamentale, practicieni, voluntari și societatea civilă. Conceptul de patrimoniu cultural a trecut printr-o serie de schimbări de-a lungul ultimului secol, iar Consiliul Europei recunoaște această evoluție și încearcă o abordare holistică în cadrul prezentei strategii: relația dintre patrimoniul cultural și patrimoniul natural capătă o importanță majoră, iar fenomenul dezvoltării durabile este elementul central.[113] Tehnologia și inovațiile sunt încorporate în strategie, considerându-se a fi cheia creării punții de legătură dintre cultură și mediu.

Strategia vizează trei componente prioritare, care se intersectează în patru arii. Componenta „socială" (S) urmărește legătura dintre patrimoniul cultural și cetățeni, respectiv societățile din care aceștia fac parte, și se axează pe rezolvarea problemelor care derivă din neconștientizarea importanței pe care patrimoniul cultural o are în activitățile societale de zi cu zi.[114] Printre cele mai mari provocări cu care societatea se confruntă din punct de vedere social se numără: conservarea memoriei colective, stabilirea unei bune guvernanțe a patrimoniului cultural și promovarea managementului participativ. Componenta „dezvoltării teritoriale și economice" (D) se concentrează asupra legăturii dintre patrimoniu și dezvoltarea sustenabilă a mediului economic în care acesta se află.[115] Cele mai mari provocări din acest punct de vedere sunt: asigurarea unui nivel de trai mulțumitor, dar în armonie cu mediul natural și cultural, includerea patrimoniului în crearea strategiilor și programelor de dezvoltare sustenabilă și creșterea gradului de folosire și refolosire a patrimoniului. În fine, componenta „educație și cunoaștere" (K) vizează cercetarea și educația în materie de patrimoniu cultural.[116]

Pentru fiecare componentă, *Strategia* stabilește recomandările adresate statelor europene, acțiunile care se pot întreprinde pentru fiecare

---

[113] *Ibidem*, p. 12.
[114] *Ibidem*, p. 15.
[115] *Ibidem*, p. 27.
[116] *Ibidem*, p. 39.

dintre aceste recomandări, beneficiarii, precum și cel puțin un exemplu de bună practică ce evidențiază efectele pozitive asupra patrimoniului în cazul implementării cu succes a propunerilor. În tabelul de mai jos, am sintetizat cele mai relevante propuneri, care au fost sau pot fi adaptate specificului patrimoniului cultural din România.

Componenta	**Recomandarea**	**Interes**	**Exemplul de bună practică**
Socială (S)	Încurajarea implicării cetățenilor și a autorităților locale în procesul de valorizare a patrimoniului cultural în activitățile societale cotidiene.	Local	„SOS Patrimoine”[117]
	Accesibilizarea patrimoniului cultural.	Local, Regional, Național, European	„European Heritage Days”[118]
	Utilizarea patrimoniului în scopul transmiterii valorilor fundamentale ale societății europene.	Local, Regional, European	„Liszt Academy” (Ungaria)[119]
	Promovarea rolului patrimoniului ca vehicul al dialogului intercultural, păcii și toleranței.	Local, Regional, Național, European	„Brera: another story” (Italia)[120]
	Încurajarea și evaluarea practicilor și procedurilor de participare a cetățenilor.	Local, Regional, Național	„Society of Friends of Dubrovnik Antiquities” (Croația)[121]

[117] Fondation Rurale de Wallonie, https://www.frw.be/, accesat la 15 iulie 2023.

[118] European Heritage Days, https://www.europeanheritagedays.com/, accesat la 15 iulie 2023.

[119] Liszt Academy wins Europa Nostra Award, https://concert.lisztacademy.hu/en/liszt-academy-wins-europa-nostra-award-112706, accesat la 15 iulie 2023.

[120] „Brera: another story”. Intercultural trails in the Museum, 2013, http://patrimonioeintercultura.ismu.org/en/progetto/brera-another-story/, accesat la 15 iulie 2023.

[121] Society of Friends of Dubrovnik Antiquities, https://dpds.hr/, accesat la 15 iulie 2023.

Componenta	Recomandarea	Interes	Exemplul de bună practică
	Crearea unui cadru care să le permită autorităților locale și comunității să ia măsuri cu scopul protejării patrimoniului cultural.	Local, Regional, Național	Conferința consultativă regională a actorilor interesați din domeniul patrimoniului cultural, Regiunea Pays de la Loire (Franța)[122]
	Încurajarea inițiativelor de reabilitare a patrimoniului de către comunitățile locale și autorități.	Local	Accesibilitatea ca mijloc pentru locuitorii din Nantes de a recupera proprietatea asupra castelului-muzeu, Nantes (Franța)[123]
	Sprijinirea proiectelor intergeneraționale și interculturale de promovare a patrimoniului.	Local	„Hands-on", Ateliere care ajută copiii să dezvolte prin experiență practică diferite abilități și schimburi intergeneraționale (Franța)[124]
Dezvoltare economică și teritorială (D)	Promovarea patrimoniului ca resursă pentru facilitarea investițiilor financiare.	Local, Regional, Național, European	„ART bonus", schemă fiscală ce favorizează susținerea domeniului cultural prin donații (Italia)[125]
	Sprijinirea sectorului de patrimoniu ca mijloc de creare de locuri de muncă și oportunități de afaceri.	Local, Regional, Național, European	Includerea patrimoniului cultural în planul de dezvoltare economică regională (Belgia)[126]
	Promovarea abilităților și a specialiștilor din domeniul patrimoniului.	Local, Regional, Național, European	Târgul european pentru conservarea, restaurarea și renovarea clădirilor vechi din Leipzig (Germania)[127]

[122] CRCC3: the Heritage Commission is up and running, https://loirevalley-worldheritage.org/News/Articles/All/CRCC3-the-Heritage-Commission-is-up-and-running, accesat la 15 iulie 2023.

[123] Castelul din Nantes, https://www.chateaunantes.fr/, accesat la 15 iulie 2023.

[124] L'outil en main France, https://www.loutilenmain.fr/, accesat la 15 iulie 2023.

[125] Art Bonus, https://artbonus.gov.it/, accesat la 15 iulie 2023.

[126] Wallonia, Planul de investiții pentru perioada 2019-2024, https://www.wallonie.be/en/plans-wallons/walloon-investment-plan-2019-2024, accesat la 15 iulie 2023.

[127] Târgul Denkmal, https://www.denkmal-leipzig.de/en, accesat la 15 iulie 2023.

Componenta	Recomandarea	Interes	Exemplul de bună practică
	Încurajarea reutilizării patrimoniului și a folosirii practicilor și cunoștințelor tradiționale.	Local, Regional, Național	Centrul de conservare și cercetare din Burgundia (Franța)[128]
	Implementarea politicilor de dezvoltare a turismului sustenabil.	Local, Regional, Național	Rutele culturale ale Consiliului Europei[129]
	Utilizarea tehnologiilor inovatoare în restaurarea, protejarea și îmbunătățirea patrimoniului.	Local, Regional, Național	Utilizarea tehnologiei LiDAR pentru cercetarea arheologică a sitului Stonehenge (Marea Britanie)[130]
Educație și cunoaștere (K)	Încorporarea mai eficientă a educației legate de patrimoniu în programele școlare.	Local, Regional, Național	Pregătirea materialului didactic pentru profesori, în cooperare cu „Societatea Profesorilor de Istorie și Studii Sociale" și Ministerul Educației (Estonia)
	Implementarea unor măsuri de încurajare a tinerilor să promoveze și să cultive patrimoniul cultural.	Local, Regional, Național, European	Concurs de creatori de patrimoniu cultural pentru copii și tineri, parte a Zilelor Europene ale Patrimoniului din Finlanda[131]
	Oferirea unei pregătiri optime a actorilor neprofesioniști în domeniul patrimoniului cultural, precum și a celor din sectoare conexe.	Local, Regional, Național	Inițiativa „Europe Tour" privind abilitarea zonelor rurale pentru a dezvolta potențialul turismului cultural (care urmărește îmbunătățirea calificării profesionale a actorilor interesați din zonele de turism cultural rural)[132]

[128] Muzeul Bibracte, https://www.bibracte.fr/en, accesat la 15 iulie 2023.

[129] Rutele culturale ale Consiliului Europei, https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/culture, accesat la 15 iulie 2023.

[130] Explorarea virtuală a sitului Stonehenge, https://www.wessexarch.co.uk/our-work/explore-stonehenge-landscape, accesat la 15 iulie 2023.

[131] Society for Cultural Heritage Education, https://kulttuuriperintokasvatus.fi/, accesat la 15 iulie 2023.

[132] Europe Tours, https://www.europetour.tips/, accesat la 15 iulie 2023.

Componenta	Recomandarea	Interes	Exemplul de bună practică
	Dezvoltarea unor „resurse de cunoaștere” locale și tradiționale despre tehnici, materiale abilități.	Local, Regional, Național, European	Centrul pentru Patrimoniul Cultural Imaterial, Institutul de Etnologie și Cercetări de Folclor (Croația)[133]
	Dezvoltarea programelor de studiu și a cercetărilor care reflectă nevoile patrimoniului cultural, și diseminarea rezultatelor acestor cercetări.		HERITO- o publicație internațională, redactată în limbile engleză și poloneză, un forum de dezbateri despre patrimoniu, cultură, prezent și viitor[134]

Mecanismul de verificare și control al punerii în practică a *Strategiei* este platforma HEREIN (European Heritage Network), o rețea dezvoltată de Consiliul Europei, care are rolul de a coordona activitățile administrațiilor publice la nivel național, în ceea ce privește practicile de protejare și promovare a patrimoniului cultural.[135]

Cultură fără Frontiere: Managementul Patrimoniului Cultural pentru Dezvoltare Regională și Locală, un alt document strategic al Consiliului Europei[136], pune bazele unui nou „regim de patrimoniu”, care să ajute la adaptarea termenului la noile accepțiuni. Ca urmare a faptului că există la nivel internațional mai mulți factori externi care contribuie la dinamismul conceptului de patrimoniu: globalizarea, schimbările societale, riscurile legate de schimbările climatice și mediu, schimbările

---

[133] Institute of Ethnology and Folklore Research, https://www.ief.hr/, accesat la 15 iulie 2023.

[134] HERITO, https://mck.krakow.pl/herito-2, accesat la 15 iulie 2023.

[135] Council of Europe, *Herein System*, HEREIN System - Homepage - Herein System (coe.int), accesat la 15 iulie 2023.

[136] Council of Europe, *Culture without borders: Cultural heritage management for local and regional development,* 2021, https://rm.coe.int/culture-without-borders-cultural-heritage-management-for-local-and-reg/1680a28883, accesat la 8 iunie 2023.

micro și macro-economice și tehnologiile digitale[137], s-a impus formarea unui sistem care pune sub semnul întrebării rezervele de patrimoniu pe care o națiune sau un grup societal le poate deține pe termen nedeterminat.[138] În acest nou context, patrimoniul cultural este văzut ca o resursă pentru democrație și sustenabilitate, fiind poziționat în centrul tuturor considerațiilor sociale, economice și culturale.[139] Atributele noului regim de patrimoniu, așa cum se înțeleg din documentul Consiliului, sunt:

- Disiparea categoriilor de patrimoniu. Chiar dacă la momentul actual, în cadrul legislativ internațional, se face o distincție foarte clar între patrimoniul cultural material și cel imaterial, și între patrimoniul cultural și cel natural, diferențele dintre aceste devin din ce în ce mai insesizabile, și nu se mai justifică existența lor.
- Mai multe practici de patrimoniu. Schimbarea de perspectivă transformă patrimoniul cultural într-o parte a contractului social[140]. De aceea, este necesar să existe o abordare mai aplicată la adresa patrimoniului și un accent sporit pe dinamismul reinterpretării și creări de nou patrimoniu.

Cele două documente ale Consiliului Europei arată schimbarea de paradigmă în ceea ce privește rolul pe care patrimoniul cultural trebuie să îl aibă în societate. Accentul este pe promovarea valorilor democratice, pe sustenabilitate și dezvoltarea domeniului prin inovație și cercetare.

2.2.1.3. Modelul teoretic australian (ANZECC)

Când vine vorba de conservarea patrimoniului cultural, modelul cel mai recunoscut și utilizat la nivel internațional este cel australian. *Cele mai bune Practici în Managementul Patrimoniului Cultural (Patrimoniul Cultural din Parcuri și Zone Protejate),* document aparținând Consiliului pentru

[137] *Ibidem*, p. 9.
[138] *Ibidem*.
[139] *Ibidem*, p. 10.
[140] *Ibidem*, p. 11.

Mediu și Conservare din Australia și Noua Zeelandă (ANZECC)[141], reprezintă un sumar al celor mai importanți pași în ceea ce privește conservarea și protejarea patrimoniului cultural în raport cu provocările secolului XXI și este structurat pornind de la procesele cheie în domeniul managementului patrimonial: management strategic, identificare și evaluare (inventariere), alocarea resurselor, protejarea și conservarea, prezentarea și monitorizarea. Fiecare dintre aceste procese necesită alocarea unor resurse financiare și competențe de inovare și dezvoltare pentru a se putea adapta provocărilor curente. Așadar, raportul ANZECC își propune să puncteze cei mai relevanți pași care pot fi luați în această direcție, precum și cele mai eficiente metode pentru a ajunge la rezultatele dorite.

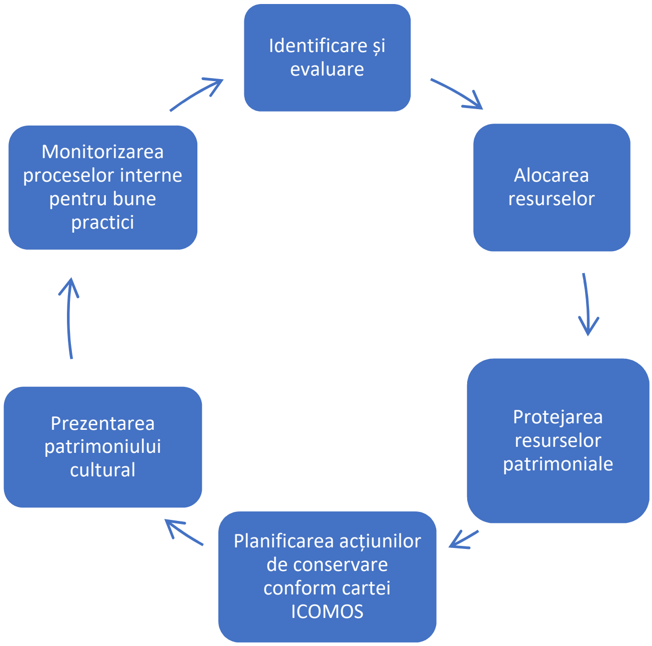

Figura 5. *Modelul ANZECC pentru Managementul Resurselor Culturale*[142]

---

[141] ANZECC, Best Practice in Cultural Heritage Management (Historic Heritage on Parks & Protected Areas), 2001, https://www.dcceew.gov.au/sites/default/files/documents/chm.pdf, accesat la 8 iunie 2023.

[142] Tabelul a fost tradus și sintetizat de autor. Originalul în variantă extinsă se regăsește în raport, https://www.dcceew.gov.au/sites/default/files/documents/chm.pdf, pag. 23.

Deși scopul raportului este unul extins, ce vizează îndeosebi managementul patrimoniului natural și al zonelor protejate, relevanța sa pentru domeniul patrimoniului cultural nu poate fi pusă la îndoială, prin prisma mai multor factori.

În primul rând, raportul ANZECC este primul document strategic la nivel internațional care aduce în discuție ideea de „bune practici în domeniul patrimoniului cultural". Cele mai multe astfel de practici se întâlnesc în agențiile ANZECC[143]. Pentru fiecare din cele șapte procese cheie, raportul prezintă modele de bune practici deja implementate de Consiliu. În ceea ce privește patrimoniul cultural, câteva dintre aceste bune practici sunt:

1. Un rol definit și agreat pentru fiecare dintre gestionarii de patrimoniu cultural din teritoriu (în cazul Australiei și Noii Zeelande, acest rol le revine agențiilor).
2. Creșterea capacității de planificare și stabilire a bugetului, cu accent pe prioritățile naționale din domeniul patrimoniului cultural.
3. Integrarea conceptului de management patrimonial în domeniul culturii cu celelalte sisteme de management la nivel administrativ, pentru a asigura o bună funcționare concomitentă a acestora.
4. Accentul este pus pe inventarierea elementelor de patrimoniu în funcție de tematica și de scopul acestora.
5. Concentrarea majorității bugetului în domenii relevante pentru înțelegerea și dezvoltarea domeniului cultural, precum și în scopul protejării intereselor culturale ale statului.
6. Raportul dintre resursa umană care gestionează patrimoniul cultural și resursele care sunt administrate este unul echitabil și similar altor domenii compatibile.
7. Dezvoltarea unui proces de recrutare a personalului care gestionează patrimoniul cultural având în vedere criterii

---

[143] *Ibidem*, p. 17.

bazate pe competență și integrarea pregătirii pe tot parcursul carierei profesionale pentru a adapta resursa umană la nevoile în schimbare ale domeniului.

În al doilea rând, Raportul reprezintă o documentare realistă și o analiză comparativă care analizează în balanță demersurile care se iau în scopul protejării patrimoniului cultural și ce s-ar putea face pentru a îmbunătăți procesul de protejare. Cu alte cuvinte, prin acest document strategic, autoritățile nu doresc doar să facă o propunere de bune practici în sfera patrimoniului cultural și natural, ci analizează modalitatea prin care aceste bune practici se pot adapta la ceea ce deja se implementează în domeniul cultural. Cea mai importantă măsură care se urmărește în scopul sporirii protejării patrimoniului cultural este acumularea acestuia, prin achiziție. Proprietățile și bunurile cu valoare de patrimoniu pot fi protejate instituțional sau de către o organizație doar în măsura în care administrația locală/ națională sau organizația respectivă are în proprietate patrimoniul. Altfel, orice tentativă de protejare a patrimoniului, prin campanii de conștientizare, marșuri, demersuri în instanță ș.a., este sortită eșecului. Constrângerile financiare pot determina adesea încetinirea procesului de achiziție a bunurilor cu valoare de patrimoniu, mai ales în favoarea asigurării bunăstării pe alte planuri (când vorbim de stat ca gestionar de patrimoniu). Pentru astfel de situații, raportul propune o strategie care să constrângă proprietarii să colaboreze cu autoritățile în vederea conservării și protejării patrimoniului cultural.

În al treilea rând, printre cele mai importante elemente de noutate aduse de Raportul ANZECC se află sinergia dintre autoritățile locale și naționale și organizațiile și instituțiile care gestionează patrimoniul cultural. Aceasta este esențială pentru un management eficient al patrimoniului cultural, atât din perspectiva utilizării resurselor, cât și când vine vorba de promovare, inovare și cercetare în domeniu. Viziunea pe termen lung (minimum cinci ani) pe care o regăsim în Raport[144] nu se poate duce la îndeplinire decât printr-o colaborare constantă între

[144] *Ibidem*, p. 39.

autorități și organizațiile non-guvernamentale (la nivel național și internațional), iar planurile sunt însoțite de fișe de lucru și estimări de cost, pentru o aproximare realistă a raportului dintre investiții și rezultate.

Concluziile Raportului evidențiază faptul că, în ciuda poziției privilegiate pe care o are în domeniul managementului de patrimoniu, ANZECC mai are un parcurs lung până să atingă acel nivel de excelență pe care îl propune. Din acest punct de vedere, una dintre sarcinile proiectului este identificarea factorilor critici de succes[145], care implică măsurarea performanței celor șase procese menționate mai sus, în funcție de eficacitate (calitate), eficiență (durată) și economie (raportul cost/beneficiu). Tratarea managementului patrimoniului cultural din perspectiva unei afaceri (utilizând indicatori de performanță și factori critici de succes) este o noutate, însă obiectivele care se pot atinge printr-o astfel de abordare sunt: conservarea patrimoniului cultural, educarea publicului, atragerea turiștilor.[146]

2.2.2. Modele de bune practici ale țărilor din Europa

În vederea elaborării unei documentări asupra acestui subiect, primul instinct al cercetătorului a fost acela de a identifica modele de bună practică din țări scandinave (Norvegia, Suedia, Finlanda), sau din Europa de Vest (Franța, Spania, Marea Britanie) în care managementul patrimoniului cultural este o practică ce datează de zeci de ani, bine înrădăcinată în mentalul colectiv și implementată prin modalități inovative și cu o atenție deosebită asupra sustenabilității mediului înconjurător. Însă, acest demers, oricât de revelator ar fi pentru domeniul patrimoniului cultural din România, nu răspunde nevoii identificate pe parcursul cercetării - aceea de a analiza modele de bună practică în managementul patrimoniului cultural care să se potrivească specificului României, o țară în curs de dezvoltare, care nu are o tradiție în gestionarea patrimoniului cultural din perspectiva ideilor moderne de

[145] *Ibidem*, p. 53.
[146] *Ibidem*, p. 54.

management, și care se confruntă cu probleme legislative de natură să nu permită punerea în practică a modelelor occidentale. Astfel, cercetarea își îndreaptă atenția asupra unor țări care sunt similare României sub anumite aspecte: istoric, politic, economic, social: Polonia, Grecia și Letonia.

2.2.2.1. Polonia

Având foarte multe asemănări cu România, mai ales din punct al dezvoltării socio-economice, dar și din perspectivă geopolitică, Polonia reușește, atunci când vine vorba de managementul patrimoniului cultural, să se poziționeze drept lider în regiunea Europei Centrale și de Est. Aceasta nu se datorează doar regimului juridic de protecție a patrimoniului cultural (care vom vedea că este foarte bine structurat și orientat spre nevoile reale ale societății), ci și unei înclinații spre restaurarea patrimoniului ca dovadă a luptei pentru identitatea națională. Astfel, privit ca un model de bună practică pentru România din perspectiva managementului patrimoniului cultural, modelul polonez urmărește (în scopul prezentei lucrări) trei direcții principale: un cadrul legislativ stabil și favorabil protejării și restaurării patrimoniale, un sistem de finanțare a proiectelor de infrastructură patrimonială și o platformă academică de specializare a resursei umane responsabile cu managementul patrimoniului cultural.

Precum în România, sistemul de protecție a patrimoniului cultural a trecut printr-un proces de „privatizare" parțială, ca urmare a căderii regimului comunist. Acest proces a presupus trecerea unei mari părți a monumentelor și a bunurilor de patrimoniu din proprietatea statului în proprietatea unor persoane fizice, fie prin procesul de retrocedare, fie prin achiziție, fie prin moștenire. Din punct de vedere legislativ, atât Polonia cât și România au ratificat cele mai importante convenții internaționale în domeniul patrimoniului cultural, printre care se numără Convenția pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat

(Haga, 14 mai 1954)[147], Convenția UNESCO asupra măsurilor ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale (14 noiembrie 1970) [148] și Convenția de la Paris privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural (16 noiembrie 1972)[149].

În prezent, sistemul de protecție și conservare a patrimoniului cultural în Polonia se bazează în principal pe Schema 2014-2017 de Protecție și Conservare a Monumentelor Naționale, adoptată prin rezoluția nr. 125/2014 a Consiliului de Miniștri din 24 iunie 2014.[150] Această schemă vizează dezvoltarea rolului pe care patrimoniul cultural și protecția monumentelor istorice îl joacă în procesul de creștere a potențialului cultural și creativ din Polonia. Pentru a atinge acest scop, autoritățile poloneze au stabilit trei paliere de dezvoltare: identificarea și punerea în practică a soluțiilor sistemice de protejare a monumentelor istorice, îmbunătățirea sinergiei dintre operatorii din domeniul protecției monumentelor istorice (agenții, organizații etc.) și încurajarea participării active a populației la activitățile educaționale care vizează protejarea, promovarea și reinterpretarea patrimoniului cultural.[151] Principala instituție responsabilă de supravegherea punerii în practică a legislației

---

[147] Convenție pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (Haga, 14 mai 1954), https://www.arduph.ro/files/articles/Conven%C5%A3ie%20(Regulament% 20% C8%99i%20Protocol)%20pentru%20protec%C5%A3ia%20bunurilor%20culturale%20% C3%AEn%20caz%20de%20conflict%20armat,%20Haga,%2014%20mai%201954.pdf, accesat la 9 august 2023.

[148] Convenția UNESCO asupra măsurilor ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale (14 noiembrie 1970), https://legislatie.just.ro/Public/Detalii DocumentAfis/50685, accesat la 9 august 2023.

[149] Convenția de la Paris privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural (16 noiembrie 1972), https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/50265, accesat la 9 august 2023.

[150] Karol Król, „Assessment of the Cultural Heritage Potential in Poland", în *Sustainability* 13, nr. 12, vol. 6637, 2021, https://www.mdpi.com/2071-1050/13/12/6637, accesat la 21 iulie 2023.

[151] *Ibidem*.

în domeniul patrimoniului cultural este Institutul Național pentru Patrimoniu Cultural, care, prin intermediul Inspectoratului General al Patrimoniului Istoric, coordonează sistemul de protecție a patrimoniului la nivel național și în voievodate.[152] Pe lângă revizuirea legislației interne, Polonia lucrează la întărirea poziției patrimoniului cultural prin operațiuni de standardizare a proceselor de protejare și conservare a monumentelor mobile, întărirea instrumentelor juridice de protecție a patrimoniului cultural, precum și elaborarea de standarde pentru îmbunătățirea fluxului de informații între organismele de protecție a monumentelor și comunitățile locale / societate.[153] Se poate observa cum, din punct de vedere legislativ, Polonia este într-un continuu proces de actualizare a normelor și procedurilor legislative în domeniul protejării și restaurării patrimoniului cultural, fapt ce contribuie semnificativ la poziția pe care acest stat o ocupă în clasamentele culturale ale statelor europene. [154] În acest sens, relația cu UNESCO prezintă un interes deosebit pentru autoritățile poloneze. Potrivit Statista, Polonia se află în topul țărilor est-europene după numărul de situri de patrimoniu mondial UNESCO World Heritage, cu 17 locații, în vreme ce România are nouă.[155]

Din punct de vedere al finanțării sectorului cultural, Polonia și România se aseamănă în două aspecte: structura internă de gestionare a fondurilor și procentul din Produsul Intern Brut (PIB) alocat activităților culturale. Am analizat, în prima parte a lucrării, modul în care se realizează gestiunea și finanțarea patrimoniului cultural de către administrația din România și am constatat că sarcinile sunt împărțite între Ministerul Culturii (care gestionează 91 de instituții de cultură) și

[152] Narodowy Instytut Dziedzictwa, https://nid.pl/en/, accesat la 9 august 2023.

[153] *Ibidem*.

[154] Eurostat, Culture Statistics, 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10177894/KS-01-19-712-EN-N.pdf/915f828b-daae-1cca-ba54-a87e90d6b68b, accesat la 9 august 2023.

[155] Statista, *Number of UNESCO world heritage sites in Europe as of 2021, by country*, https://www.statista.com/statistics/1080406/world-heritage-site-unesco-europe-by-country/, accesat la 9 august 2023.

administrațiile locale (Consiliile Județene).[156] Situația este similară în Polonia, unde 71 din totalul instituțiilor de cultură sunt administrate la nivel de Minister (Ministerul Culturii și al Patrimoniului Național), în vreme ce restul se află în gestiunea celor 16 voievodate.[157] Majoritatea finanțărilor pentru sectorul cultural provin de la bugetul de stat, atât în cazul României, cât și al Poloniei. Diferența este dată de sumele alocate. Spre exemplu, în anul 2016, alocarea bugetară pentru domeniul cultural în Polonia a fost de aproximativ 900 mil. euro.[158] Pentru comparație, în același an, bugetul României pentru cultură a fost de 578 mil. lei (aproximativ 129 mil. euro).[159] Potrivit Eurostat, în anul 2021, din totalul cheltuielilor guvernamentale, aproximativ 1,3% au mers către serviciile culturale în cazul Poloniei, și doar 0,8% în cazul României.[160]

Însă, modelul financiar de bună practică al Poloniei nu face referire la alocarea bugetară de stat, ci la absorbția fondurilor pentru domeniul cultural din alte surse (îndeosebi fonduri europene nerambursabile). Este binecunoscut faptul că Polonia are o rată excelentă de absorbție a fondurilor europene [161,162,163], iar acest aspect se transpune și în sfera

[156] Ministerul Culturii, *Raport de activitate*, 2022, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/Raport%20MC_2022.pdf, accesat la 9 august 2023.

[157] National Center for Culture, Polish Culture Yearbook, Varșovia, 2016, https://es.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/qpr/polish_culture_yearbook_2016.pdf, accesat la 9 august 2023.

[158] *Ibidem*, p. 134.

[159] Conform rectificării bugetare pe anul 2016, O.G. 14/2016, http://www.cultura.ro/buget-din-toate-sursele-de-venituri, accesat la 9 august 2023.

[160] Eurostat, General government expenditure on cultural services, broadcasting and publishing services, 2021 (% of total expenditure), https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_cultural,_broadcasting_and_publishing_services, accesat la 9 august 2023.

[161] Alina Ligia Dumitrașcu, Lucia Iordache, „Performanțele Poloniei în realizarea unei economii de piață sustenabile", *Revista de Economie Mondială*, vol. 7, nr. 2, 2015, link de accesare articol, accesat la 9 august 2023.

[162] Marcin Dąbrowski, „Structural funds as a driver for institutional change in Poland", în *Europe-Asia Studies*, vol. 60, nr. 2, 2008, pp. 227-248.

[163] Lucia Iordache, „Polonia (Poland)", în *Conjunctura Economiei Mondiale*, 2012, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2775613, accesat la 9 august 2023.

patrimoniului cultural. Potrivit discuției cu Dorota Jurkiewicz-Eckert, specialist în managementul patrimoniului cultural și diplomație culturală la Universitatea din Varșovia, cea mai mare parte a proiectelor culturale finanțate prin proiecte europene merge către infrastructura de patrimoniu. Mai exact, focusul autorităților poloneze este pe restaurarea și protejarea patrimoniului cultural material (mai ales cel imobil). Un aspect interesant este acela că în exercițiul financiar 2007-2014, cultura nu a reprezentat o prioritate pentru Polonia, fiind tratată ca o sub-prioritate în domenii mai mari, precum infrastructura sau turismul.[164] Cu toate acestea, la finalul exercițiului financiar, rapoartele arată că domeniul cultural a utilizat 467 mil. euro prin implementarea a 146 proiecte de renovare, recondiționare și reconstruire de monumente de patrimoniu.[165] Cum reușește Polonia să atragă astfel de fonduri și, mai ales, să utilizeze cu succes fondurile în scopul dezvoltării socio-economice durabile? Răspunsul se regăsește în cel de-al treilea punct al modelului de bună practică polonez: implicarea comunității academice în formarea și specializarea resursei umane în domeniul managementului patrimoniului cultural.

În prezent, în Polonia există 12 instituții de învățământ superior care oferă specializări de licență și master în domeniul managementului patrimoniului cultural. În România există două: Universitatea Babeș-Bolyai[166] și Universitatea București[167]. Implicarea mediului academic în formarea specialiștilor din domeniul managementului de patrimoniu are următoarele efecte:

---

[164] Dan Breznitz, Darius Ornston, „EU financing and innovation in Poland”, *European Bank for Reconstruction and Development*, nr. 198, 2017, https://www.ebrd.com/documents/oce/eu-financing-and-innovation-in-poland.pdf, accesat la 9 august 2023.

[165] *Ibidem*.

[166] Facultatea de Iatorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolayi, https://hiphi.ubbcluj.ro/studii/master/cercetarea_si_valorificarea_patrimoniului_cultural.html, https://hiphi.ubbcluj.ro/studii/master/Patrimoniu_TC.html, accesat la 9 august 2023.

[167] Facultatea de Istorie, Universitatea București, https://istorie.unibuc.ro/facultate/programe/master/istorie-resurse-culturale-si-patrimoniu-in-societatea-contemporana/, Facultatea de Geologie și Geofizică, https://gg.unibuc.ro/wp-content/uploads/2022/07/02-Managementul-patrimoniului-ist-si-cult.pdf, accesat la 9 august 2023.

- Oferă un fundament teoretic unor îndeletniciri practice. Specialiștii învață istorie culturală, relații internaționale culturale, economie culturală și alte discipline care contribuie la înțelegerea domeniului în ansamblul său, nu doar a unor anumite părți tehnice ale acestuia.
- Oferă competențe structurale, bazate pe o programă universitară aprobată la nivel național, creând o unitate a componentelor teoretice și practice cu care specialiștii vor lucra ulterior.
- Documentează procesul de cercetare, dezvoltare și inovare al managementului patrimoniului cultural. Ceea ce actualii studenți inovează în sfera managementului cultural va fi folosit ca material de studiu pentru generațiile următoare.
- Contribuie la o familiarizare a publicului larg cu concepte legate de patrimoniu și patrimonializare.

Pe lângă formarea resursei umane, mediul academic contribuie la dezvoltarea literaturii de specialitate în domeniul managementului patrimoniului cultural. Universitățile au propriile jurnale care abordează în detaliu tematica. Cel mai bun exemplu este HERITO, o publicație internațională în limbile poloneză și engleză, care dezbate patrimoniul cultural, viitorul și prezentul culturii, și se concentrează pe tematici precum „ideea de loc și reflecția aferentă, spațiul și semnificațiile sale, avangarda memoriei, geografia imaginației sau memoria modernității."[168]

Privită ca model de bună practică pentru România, Polonia oferă, așadar, trei exemple ale unor pași care pot duce la o mai bună înțelegere și ajustare a demersurilor din domeniul managementului patrimoniului cultural: baze legislative solide pentru protecția patrimoniului cultural, mai ales prin includerea conceptului de „management" în legislația de patrimoniu (concept care momentan lipsește din legislația și structura

[168] International Cultural Center, HERITO, https://mck.krakow.pl/herito-2, accesat la 9 august 2023.

organizatorică a instituțiilor de cultură din România), dirijarea fondurilor structurale pentru cultură înspre infrastructura patrimoniului cultural, prin proiecte majore de reconstrucție, recondiționare și conservare, și, mai ales, dezvoltarea platformei academice de formare a resursei umane în domeniul managementului patrimoniului cultural.

2.2.2.2 Grecia

Potrivit Raportului Național realizat pentru HEREIN, Grecia își asumă responsabilitatea privind protejarea patrimoniului cultural ca pe una din cele mai importate datorii ale statului.[169] Aceasta este, conform Constituției, „o datorie a statului și un drept al fiecărui cetățean"[170]. Având un trecut cu o încărcătură istorică valoroasă, statul a fost dintotdeauna preocupat de identificarea celor mai bune metode de protejare și conservare a patrimoniului cultural[171], motiv pentru care poate fi considerat un model de bună practică pentru România. Asemănările socioculturale precum rădăcinile culturale în lumea latină, influențele profund religioase ale ortodoxiei orientale, și reminiscențele regimurilor comuniste care încă influențează societățile și economiile celor două state, adaugă la argumentul conform căruia Grecia poate fi un model de bună practică pentru România în domeniul protejării patrimoniului cultural. Acest proces este cu atât mai relevant prin prisma faptului că Grecia se confruntă cu o criză economică de lungă durată, de natură să afecteze bugetul alocat investițiilor în protejarea și conservarea patrimoniului cultural și reușește, în pofida acestui fapt, să prospere când vine vorba de acțiunile în domeniul protejării patrimoniului cultural.[172]

---

[169] HEREIN, National Policy Report, Greece, https://rm.coe.int/herein-european-heritage-network-greece-national-policy-report/16808c7762, accesat la 10 august 2023.

[170] Constitution of Greece, Government Gazette, 85/A/18-4-2001, Art. 24, https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf, accesat la 10 august 2023.

[171] Elena Korka, „Greece: Cultural Heritage Management", în *Encyclopedia of Global Archaeology*, Springer, New York, 2014, pp. 3119-3125.

[172] Greek Culture Protection 2013-2021, http://www.greekcultureprotection.com/, accesat la 10 august 2023.

Din punct de vedere legislativ, protecția patrimoniului cultural se realizează, în prezent, sub cupola Legii 3028 din 2002[173]. Printre cele mai relevante preocupări ale statului în domeniu se numără prevenirea excavărilor ilegale, a furtului de patrimoniu și a exporturilor ilegale a bunurilor de patrimoniu material.[174] Asemenea Poloniei și României, Grecia este semnatară a Convenției UNESCO din 1970[175] și se implică permanent în crearea unui consens la nivel internațional în domeniul protejării și prevenirii conflictelor care pot afecta patrimoniul cultural.[176] Pe lângă colaborarea cu organizații internaționale precum UNESCO, Uniunea Europeană și Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră (BSEC), Grecia realizează demersuri cu impact internațional de creștere a gradului de conștientizare când vine vorba de protejarea patrimoniului cultural.[177] Aceste acțiuni includ:

- Implementarea de programe educaționale orientate către școlile primare și generale;
- Întărirea sistemelor de securitate în muzee, situri arheologice și depozite de artefacte culturale;
- Organizarea de evenimente academice (worshopuri, conferințe internaționale, cursuri de formare pentru arheologi, expoziții) și publicarea broșurilor și a materialelor cu scop educativ în sfera prevenirii traficului de elemente de patrimoniu.[178]

---

[173] Pentru o traducere a legii în limba engleză, a se vedea baza de date UNESCO, https://www.unesco.org/en/articles/unesco-database-national-cultural-heritage-laws-updated, accesat la 10 august 2023.

[174] Kostas Nikolentzos, Katerina Voutsa, Christos Koutsothanasis, „What Does It Take to Protect CulturalProperty? Some Aspects on the Fightagainst Illegal Trade of Cultural Goodsfrom the Greek Point of View", în *International Journal of Cultural Property*, vol. 24, 2017, pp. 351-376, https://www.academia.edu/79756185/What_Does_It_Take_to_Protect_Cultural_Property_Some_Aspects_on_the_Fight_against_Illegal_Trade_of_Cultural_Goods_from_the_Greek_Point_of_View, accesat la 10 august 2023.

[175] Prin Legea 1103 din 1980, „On the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transferof Ownership of Cultural Property", *Official Gazette of the Hellenic Republic*, Doc. FEK 297/A/29-2-1980, conform *Ibidem*, p. 361.

[176] *Ibidem*, p. 362.

[177] *Ibidem*, p. 365.

[178] *Ibidem*, pp. 366-368.

Pe lângă implicarea pe plan internațional în prevenirea activităților ilegale care afectează protejarea și conservarea patrimoniului cultural, Grecia poate fi considerată un model de bună practică pentru România datorită interesului pentru dezvoltarea sustenabilă a domeniului, în principal prin digitalizarea activităților muzeale.[179] Activitatea muzeelor contribuie simțitor la bugetul de stat (aproximativ 1,4% în 2014)[180], astfel încât pandemia de COVID-19 a „forțat" administrațiile muzeelor din Grecia să regândească procesul de consum al culturii și să eficientizeze accesul digital la patrimoniul cultural muzeal.[181] Potrivit studiilor[182], utilizarea tehnologiilor inovative a ajutat muzeele din Grecia să păstreze publicul și veniturile în perioada pandemiei (când accesul fizic a fost restricționat în proporție de peste 90%), a contribuit masiv la îmbunătățirea comunicării cu publicul mai tânăr, a sporit implicarea managerilor muzeelor în procesul de gestiune online a spațiilor muzeale și a crescut interesul la nivel național pentru specializarea în domenii ce țin de tehnologii culturale inovative, precum realitatea virtuală, patrimoniul digital și reproducerile digitale de artă.[183]

Așadar, modelul de management al patrimoniului cultural grecesc se concentrează asupra fundamentării legislative a protecției patrimoniului împotriva furtului și a exporturilor ilegale, precum și asupra procesului tehnologic necesar adaptării serviciilor turistice de patrimoniu la nevoile curente ale consumatorilor de cultură. Acest model poate reprezenta o bună practică pentru România, deoarece și aici potențialul turistic este în

---

[179] Sofia Boutsiouki, Maria Damou, „Digital Activities as Online Getaways to Cultural Heritage: The Paradigm of Greek Museums During the COVID-19 Era", în (ed) Katsoni, V., *Tourism, Travel, and Hospitality in a Smart and Sustainable World*, Springer Proceedings in Business and Economics, 2023, pp. 365-385.

[180] Sursa: Eurostat, Link accesare raport, accesat la 11 august 2023.

[181] Sofia Boutsiouki, *op. cit.*

[182] Areti Kasiola, Theodore Metaxas, „Studying COVID-19 Impacts on Culture: The Case of Public Museums in Greece", în *Heritage*, vol. 6, 2023, pp. 4671-4691, https://www.mdpi.com/2571-9408/6/6/248, accesat la 11 august 2023.

[183] *Ibidem*, p. 4687.

creștere, conform datelor Institutului Național de Statistică[184], iar, pentru a-și menține atractivitatea în rândul populației, muzeele trebuie să își adapteze serviciile la evoluția continuă a pieței și la avansul tehnologic.

2.2.2.3 Letonia

Spre deosebire de celelalte două modele de bună practică prezentate anterior (cel polonez și cel grecesc), originalitatea modelului leton de management al patrimoniului cultural rezidă în faptul că acesta se concentrează nu doar pe protejarea patrimoniului deja existent, ci, mai ales, pe crearea de patrimoniu cultural nou, care să stea mărturie, peste secole, spiritului creativ al epocii prezente.[185] Particularitățile culturale ale Letoniei, ca parte a spațiului baltic, reflectă o istorie aparte a zonei, iar morfologia urbană specifică a Rigăi, capitala Letoniei, descrie, prin arhitectura sa, fazele de evoluție din istoria nordului Europei începând cu secolele XIII și XIV.[186]

Ca urmare a trecutului tumultos, demersurile autorităților letone când vine vorba de patrimoniul cultural sunt orientate spre reconstruirea „peisajului cultural" afectat de lungile perioade de conflicte pe care statul le-a traversat încă dinaintea câștigării independenței și până în deceniile recente și promovarea valorilor culturale contemporane, pentru adăugarea lor la patrimoniul național aflat în continuă dezvoltare.[187] Motto-ul Letoniei când vine vorba de orice, dar mai ales de patrimoniu cultural, este acesta:

---

[184] Institutul Național de Statistică, *Turismul României, Breviar Statistic*, 2022, https://insse.ro/cms/files/Publicatii_2022/74.Turismul_romaniei_breviar_statistic/turismul_romaniei_2019-2021_breviar_statistic.pdf, accesat la 11 august 2023.

[185] Conform Jelenei Budanceva, director al programului de master „ International cultural project management", din cadrul Universității Ekonomikas un Kultūras augstskola din Riga, Letonia.

[186] UNESCO, *Technical assistance for the safeguarding, management and development of the Historic Centre of Riga, Latvia*, https://whc.unesco.org/en/activities/32/, accesat la 11 august 2023.

[187] *Ibidem.*

Nu deținem nimic, suntem doar gardienii a ceva. Nu deținem nici timpul. El este un cadou primit și cea mai mare valoare care ne este dată. În timp, totul în jurul nostru se schimbă, la fel și noi. Nimic nu rămâne la fel. Trecutul ne învață, totuși, privind către el cu regrete, că poate înfrânge spiritul nostru de dezvoltare. Prin urmare, nu întotdeauna vom avea succes în măsura în care ne propunem. Însă, dezvoltarea este scopul vieții – este determinată de vise, talent, responsabilitate și acțiuni inteligente. Letonia va rezista dacă se va dezvolta și dacă acest cadru de dezvoltare se va baza pe cultură și patrimoniu cultural.[188]

Îmbinând cele două obiective principale ale statului leton în ceea ce privește patrimoniul cultural, organizația SERDE urmărește crearea dialogului între artă, știință, cultură și educație, cu scopul îmbogățirii culturale a patrimoniului național leton.[189] Această organizație reprezintă un model de bună practică pentru managementul patrimoniului cultural, fiind, în 2016, acreditată de Adunarea Generală UNESCO a statelor participante la Convenția pentru Salvgardarea Patrimoniului Cultural Intangibil, să ofere servicii de consultanță Comitetului Interguvernamental.[190] Pe scurt, SERDE este un sanctuar al conservării patrimoniului cultural, un loc în care patrimoniul cultural intangibil se întâlnește cu cel fizic, format dintr-o echipă impresionantă de specialiști în tehnici de conservare a patrimoniului, restaurare de bunuri de patrimoniu și creație artistică, ce organizează cursuri și seminare cu scopul de a transmite mai departe cunoștințe, în scopul perpetuării tradițiilor și culturii letone. Organizația își concentrează atenția în ultimii ani și asupra implementării tehnologiilor inovative în procesele de protejare și conservare a patrimoniului, precum și în identificarea materialelor sustenabile pentru creațiile artistice.[191]

---

[188] State Inspection for Heritage Protection, *Protection of Cultural Heritage Latvia*, 2018, https://www.nkmp.gov.lv/lv/media/1552/download, accesat la 11 august 2023.

[189] UNESCO, *Accredited NGOs located in this country (Latvia*), https://ich.unesco.org/en/state/latvia-LV?info=accredited-ngos, accesat la 11 august 2023.

[190] SERDE, *About Us*, http://www.serde.lv/?q=node/18, accesat la 11 august 2023.

[191] Raportul SERDE pentru anul 2021, https://issuu.com/smg.serde/docs/gada_gr_mata_2021, accesat la 11 august 2023.

Letonia reprezintă un model de bună practică în managementul patrimoniului cultural pentru România mai ales datorită ambiției de a crea patrimoniu cultural nou, prin păstrarea tradițiilor și a acelor elemente de patrimoniu cultural material și imaterial și transmiterea lor generațiilor mai tinere, pentru a face ca patrimoniul național să se auto-perpetueze. În capitolul următor, vom analiza perspectiva unui cercetător leton, care lucrează în domeniul managementului patrimoniului cultural și care aduce argumente convingătoare în ceea ce privește succesul managementului patrimoniului cultural în Letonia.

3.

Studiu de caz. Perspectiva actorilor implicați în gestionarea și protejarea patrimoniului cultural

Managementul patrimoniului cultural nu ar fi posibil fără experții care se ocupă de demersurile administrative de gestionare și protejare a acestuia. În prezentul capitol al lucrării urmărim elaborarea celor mai bune recomandări privind o propunere de politică publică în domeniul patrimoniului cultural în România, pornind de la o analiză comprehensivă care include perspectiva internă a actorilor de la nivelul municipiului Cluj-Napoca și continuând cu integrarea unei perspective externe, care vizează identificarea și ilustrarea bunelor practici relevante, care se implementează la nivel european. În acest scop, studiul de caz este structurat în trei părți. Prima parte analizează rezultatele celor cinci interviuri conduse cu gestionari de patrimoniu cultural din municipiul Cluj-Napoca. Obiectivul acestor interviuri este de a observa cum este înțeles managementul patrimoniului cultural la nivel regional, cum este acesta implementat în instituțiile analizate, precum și care sunt

problemele frecvente de care se lovesc gestionarii de patrimoniu cultural din municipiul Cluj-Napoca. Cea de-a doua parte urmărește concluziile interviurilor nestructurate și ale observației participative în cadrul întâlnirilor cu reprezentanți ai Ministerului Culturii din România, precum și cu cercetători și reprezentanți din mediul academic, specializați în domeniul managementului patrimoniului cultural și în domenii conexe, din trei orașe mari ale Europei. Scopul discuțiilor purtate cu reprezentanții ministerului și cu specialiști în patrimoniu cultural din alte state europene este de a înțelege în profunzime problemele de ordin politic, economic și social cu care se confruntă domeniul cultural și de a identifica acțiuni concrete care se iau la nivelul altor state europene pentru a spori importanța managementului patrimoniului cultural și pentru a contribui la crearea unui cadru socioeconomic și politic propice pentru cultură și patrimoniul cultural.

Ultima parte a lucrării îmbină abordarea teoretică cu cea practică și centralizează cele mai relevante concluzii ale cercetării într-o listă amplă de recomandări privind o propunere de politică publică în ceea ce privește patrimoniul cultural și rolul pe care acesta îl joacă în procesul de dezvoltare durabilă. O propunere publică are rolul, prin definiție, de a veni cu soluții la una sau mai multe probleme cu care se confruntă societatea într-un anumit moment. Aceasta trebuie să îmbine procesele politice, specifice instituției statului care o elaborează, cu procesele analitice care urmăresc căi de rezolvare a problemei.[1] Conform teoriei „dependenței de cale" (eng. *path dependence*), politicile publice noi nu pot fi foarte diferite de cele vechi, fiind limitate de liniile directoare istorice ale unui anumit domeniu de activitate. Singurele excepții, în care se poate

[1] Guvernul României, *Politici Publice*, https://www.anfp.gov.ro/R/Doc/2020/Proiecte/Manuale/Manual%20Politici%20publice%20iulie%202012.pdf, accesat la 2 septembrie 2023.

ieși din această stare de „dependență de cale”, sunt date de anumite situații care pot apărea într-un stat[2]: o criză economică gravă, căderea unui regim, o criză medicală precum COVID-19 etc. „Dependența de cale” nu este întotdeauna negativă. Ea este o consecință a tehnicilor de autoîntărire a unui sistem de-a lungul istoriei, ceea ce înseamnă că atestă funcționalitatea în timp a acestuia.[3] Totuși, „dependența de cale” duce la ceea ce specialiștii numesc „inerție instituțională” (eng. *institutional inertia*), o stare de fapt caracterizată de lipsa de dorință și de inabilitatea unei organizații sau instituții de a se reorganiza, de a deveni mai productivă sau mai prosperă, sau de a-și contesta propriile practici.[4]

Având în vedere aceste considerente, trebuie să menționăm încă de la început că lista de recomandări privind propunerea de politici publice nu urmărește să aducă schimbări drastice sau o revoluționare a sistemului de protejare a patrimoniului cultural, ci oferă alternative în limitele abordărilor tradiționale și a normelor funcționale existente, cu unele eforturi de îmbunătățire a statu-quoului.

---

[2] Ian Greener, „Path Dependence”, în Britannica, https://www.britannica.com/topic/path-dependence, accesat la 2 septembrie 2023.

[3] Leonhard Dobusch, Elke Schüßler, „Theorizing path dependence: a review of positive feedback mechanisms in technology markets, regional clusters, and organizations”, în *Industrial and Corporate Change*, vol. 22, nr. 3, 2013, pp. 617-647, https://academic.oup.com/icc/article/22/3/617/756567, accesat la 2 septembrie 2023.

[4] Herman Akson, „Institutional inertia and practice variation”, în Journal of Organizational Change Management, vol. 35, nr. 3, 2021, pp. 463-487, https://www.ingentaconnect.com/content/mcb/023/2022/00000035/00000003/art00004, accesat la 2 septembrie 2023.

3.1. Analiza cadrului conceptual al studiului de caz

3.1.1. Designul cercetării

Cercetarea include trei etape, prezentate în tabelul de mai jos.

Tabel 1.1. *Designul cercetării*

Etapa	Scopul	Instrumentul de cercetare	Eșantionul de populație	Analiza datelor
1	Analizarea modului de înțelegere a managementului patrimoniului cultural la nivel regional, cum este acesta implementat în instituțiile analizate, precum și care sunt problemele frecvente de care se lovesc gestionarii de patrimoniu cultural din municipiul Cluj-Napoca	Analiză de document Interviuri semi-structurate	Serviciul Public pentru administrarea obiectivelor culturale, din cadrul Primăriei Cluj-Napoca (Centrul de Cultură Urbană) Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Cluj Direcția Patrimoniului Cultural Universitar, Universitatea Babeș-Bolyai Academia Națională de Muzică „Gheorghe Dima” Muzeul de Artă Cluj-Napoca	Analiză de conținut Colectarea și interpretarea datelor
2	Înțelegerea în profunzime a problemelor de ordin politic, economic și social cu care se confruntă domeniul	Interviuri nestructurate Observație participativă	Ministerul Culturii din România Centre for Europe-Universitatea din	Analiză de conținut Colectarea și interpretarea datelor Notele de teren

Etapa	Scopul	Instrumentul de cercetare	Eșantionul de populație	Analiza datelor
	cultural și identificarea acțiunilor concrete care se iau la nivelul altor state europene pentru a spori importanța managementului patrimoniului cultural și pentru a contribui la crearea unui cadru socio-economic și politic prosper pentru cultură și patrimoniul cultural		Varșovia, Polonia Universitatea Macedoniei de Nord- Salonic, Grecia EKA University of Applied Sciences - Riga, Letonia	
4	Crearea unei liste de recomandări privind o propunere de politică publică în gestionarea, protejarea și promovarea patrimoniului cultural pornind de la modele de bune practici ale experților europeni în domeniul cultural	Interviuri semi-structurate și nestructurate Arborele problemei Analiza SWOT	N/A	Analiză de conținut Colectarea și interpretarea datelor Analiza rezultatelor Prezentarea soluțiilor alternative

3.1.2. Instrumentele de cercetare

Eșantionarea

În cercetarea calitativă, pentru a putea stabili o strategie de eșantionare, cel mai important este să avem foarte clar stabilite obiectivul cercetării și rezultatele scontate. În lucrarea *Qualitative Research and Evaluation Methods,* profesorul Michael Quinn Patton explică importanța stabilirii unui obiectiv al cercetării și propune o serie de pași simpli în

identificarea acestui obiectiv.[1] Dintre tipurile de cercetare descrise de Patton (cercetarea de bază, cercetarea aplicată, cercetarea evaluativă și cercetarea bazată pe acțiune)[2], lucrarea de față le îmbină pe primele trei și își propune să creeze bazele teoretice pentru a patra. În ceea ce privește eșantionarea, aceasta pleacă de la câteva reguli de selectare, omniprezente în literatura de specialitate[3,4]:

(1) Alegerea unui eșantion relativ redus.

(2) Selectarea unor cazuri tipice domeniului cercetat.

(3) Selectarea unor elemente de referință cât mai diverse, pentru a surprinde complexitatea domeniului.

(4) Cazuri relevante în domeniu, cu expertiză și opinii formate în sfera de activitate, bazate pe practică.

(5) Eșantion stabilit în funcție de factorii de conveniență (apropierea de cercetător, disponibilitatea de a participa la cercetare, factorii spațiali și temporali etc.).

Pentru eșantionul studiului de caz s-au identificat reprezentanții entităților implicate, cu activitate relevantă în domeniul vizat (managerii de muzeu sau reprezentanții acestora, gestionarii de fonduri de patrimoniu, responsabilii cu implementarea de proiecte în domenii culturale). Orice apropiere de domeniul cultural cu impact real și aplicabilitate practică a fost considerată factor de eligibilitate pentru reprezentantul fiecărei entități vizate. În ceea ce privește selectarea eșantionului de actori implicați în procesul de gestionare și protejare a patrimoniului cultural, s-au avut în vedere următoarele:

A. Pentru interviurile semistructurate

- Relevanța în domeniul patrimoniului cultural. S-a realizat o cercetare de piață care să-i identifice pe cei mai importanți actori

[1] Michael Quinn Patton, *Qualitative Research and Evaluation Methods,* ediția. 3, Thousand Oaks, California: Sage Publications, 2002, p. 215

[2] *Ibidem*, pp. 215-221.

[3] Matthew B. Miles, Michael A. Huberman, *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook,* ediția. 2, Thousand Oaks, California, Sage Publications, 1994.

[4] Patton, *op. cit.*

în domeniul cultural din Cluj-Napoca. Aceștia trebuie să aibă, cumulativ, următoarele caracteristici: să dețină sau să gestioneze patrimoniul cultural sau să aibă acces și drepturi juridice asupra acestuia; să se implice activ în procesul de protejare și promovare a patrimoniului cultural; să fie preocupați de creșterea nivelului de popularitate a culturii în rândul populației din Cluj-Napoca.

- Apropierea de cercetător. Din multitudinea de actori relevanți identificați, au fost selectați aceia care se află în zona de accesibilitate (fizică) a cercetătorului. S-au selectat acele organizații care își desfășoară activitatea (și) în Cluj-Napoca și care au răspuns invitației cercetătorului de a participa activ.
- Disponibilitatea de participare. Pentru actorii intervievați, disponibilitatea nu se rezumă la acordarea celor 50 de minute necesare pentru a răspunde la întrebările cercetătorului. Ei îi conferă dreptul cercetătorului de a parcurge arhiva de documente ale organizației pentru a realiza o analiză relevantă pentru lucrare și pentru a înțelege în profunzime implicarea actorului în procesul de gestionare a patrimoniului cultural.

B. Pentru interviurile nestructurate și observația participativă

- Interviurile nestructurate și discuțiile informale au venit ca o soluție naturală la una dintre problemele întâmpinate de cercetător pe parcursul cercetării: lipsa modelelor de bună practică în managementul patrimoniului cultural (gestionare, protejare și promovare). Făcând uz de circumstanțele favorabile (accesul la persoane de contact din interiorul Ministerului Culturii, mobilități Erasmus care au permis contactul cu reprezentanți de la Universitățile din Grecia, Polonia și Letonia, dar și la baza de cercetători afiliați Universității Babeș-Bolyai / Facultății de Studii Europene), interviurile nestructurate și observația participativă stau la baza propunerii privind bunele practici în gestionarea, protejarea și promovarea patrimoniului cultural.

Profilul populației participante la cercetare

Populația participantă la cercetare este împărțită în două grupuri: cinci participanți la interviurile semistructurate, la care se adaugă alți cinci participanți la discuțiile informale, interviurile nestructurale și observația participativă. O analiză demografică a acestora se regăsește în tabelele de mai jos.

Tabel 1.2. ***Profilul demografic al populației participante la interviurile semistructurate***

	Nume și prenume	Vârstă	Sex	Nivel studii	Organizația reprezentată	Poziția în cadrul organizației la momentul interviului
1	Dr. Cristian Manolachi	36	M	Universitare de doctorat	Serviciul Public pentru administrarea obiectivelor culturale, din cadrul Primăriei Cluj-Napoca (Centrul de Cultură Urbană)	Director
2	Dr. Tudor Sălăgean	55	M	Universitare de doctorat	Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Cluj	Manager
3	Dr. Ana Victoria Sima	49	F	Universitare de doctorat	Direcția Patrimoniului Cultural Universitar, Universitatea Babeș-Bolyai	Director
4	Dr. Ciprian Mizgan-Danciu	46	M	Universitare de doctorat	Academia Națională de Muzică „Gheorghe Dima”	Cercetător științific grad III
5	Dr. Lucian Nastasă-Kovács	66	M	Universitare de doctorat	Muzeul de Artă Cluj-Napoca	Manager

Tabel 1.3. ***Profilul demografic al populației participante la interviurile nestructurate și observația participativă***

	Nume și prenume	Vârstă	Sex	Nivel studii	Organizația reprezentată	Poziția în cadrul organizației la momentul interviului
1	Bogdan Ștefan Trîmbaciu	44	M	Superioare	Ministerul Culturii din România/Unitatea de Mana-gement a Proiectului	Director și creator al Unității de Management a Proiectului în cadrul ministerului
2	Dorota Jurkiewicz-Eckert	53	F	Universitare de master	Centre for Europe-Universitatea din Varșovia, Polonia	Cercetător și cadru didactic asociat în domeniile *Diplomație Culturală* și *Politici europene pentru cultură și patrimoniu cultural*
3	Dr. Sofia Boutsiouki	59	F	Universitare de doctorat	Universitatea Macedoniei de Nord-Salonic, Grecia	Conferențiar universitar în *Planificare strategică a politicilor de educație, ocupare și cultură în Uniunea Europeană* la Departamentul de Studii Internaționale și Europene
4	Dr. Dimitrios Skiadas	50	M	Universitare de doctorat	Academia Națională de Muzică „Gheorghe Dima”	Profesor la Departamentul de Studii Internaționale și Europene, specializarea *Guvernarea Uniunii Europene, cu accent pe politici economice/financiare și sociale*
5	Jelena Budanceva		F	Universitare de master	EKA University of Applied Sciences-Riga, Letonia	Director al programului de masterat *International Cultural Project Management*

Interviurile semistructurate

Interviurile semistructurate au fost alese ca una dintre modalitățile de culegere de date pentru această cercetare. Ele fac parte din categoria generală a observației participative, ca formă de muncă de teren de natură etnografică. Scopul interviurilor structurate este acela de a înțelege experiențele personale ale oamenilor în raport cu subiectul abordat, în încercarea de a reliefa comportamente care se traduc în efecte asupra domeniului vizat.[5] Pentru că reprezintă o formă de cercetare foarte personală, anumite aspecte care țin de profilul psihologic și de compatibilitatea intervievatorului și a intervievatului sunt foarte importante. Având scopul de a obține o cercetare cât mai reprezentativă și mai nedistorsionată, este important să respectăm cele trei reguli propuse de James P. Spradley[6]:

1. intervievatorul trebuie să îi explice scopul interviului persoanei intervievate;
2. intervievatorul trebuie să obțină explicații și să sugereze ce dorește să i se explice, astfel încât persoana intervievată să își poată aranja gândurile și să se concentreze în direcția vizată de intervievator;
3. întrebările cu caracter etnografic sunt mai descriptive și îl ajută pe cercetător să realizeze și o analiză de limbaj a persoanei intervievate, de aceea sunt recomandate în cadrul interviului semistructurat.

În cadrul prezentei cercetări au fost selectate cinci persoane cărora li s-au adresat întrebări etnografice și structurate. Întâlnirile au avut loc într-un cadru formal (fie la sediul organizației reprezentate de intervievat, fie la punctul de lucru al intervievatorului – Facultatea de Studii Europene din cadrul Universității Babeș-Bolyai). Aceste întâlniri s-au desfășurat față în față, după un program stabilit de persoana intervievată,

---

[5] Irving Seidman, *Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences*, ediția. 3, New York, Colombia University Teachers College Press, 2006, p. 11.

[6] James Spardley, *The Ethnographic Interview*, New York, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1976, pp. 69-78.

la punctul de întâlnire ales de aceasta (cu scopul creării unui sentiment de confort și deschidere). Toate persoanele intervievate au semnat un acord de participare și prelucrare a datelor, care se regăsește ca anexă la lucrarea de față. În unele cazuri, interviurile au fost înregistrate audio, pentru o transcriere cât mai precisă și mai relevantă, fapt pentru care persoanele intervievate și-au dat explicit acordul.

Întrebările au fost formulate într-o modalitate semiformală, urmându-se ghidul de mai jos:

1. Backgroundul personal (nume, vârstă, profesie, nivel de educație, experiența în cadrul organizației).
2. Cum s-a schimbat scena socioeconomică în domeniul patrimoniului cultural în ultimii 10 ani?
3. Din perspectiva organizației pe care o reprezentați, care sunt cele mai mari piedici în ceea ce privește protejarea și promovarea patrimoniului cultural?
4. Cum este definit managementul patrimoniului cultural în organizația dumneavoastră?
5. Care sunt sursele de finanțare pentru patrimoniul cultural utilizate de compania dumneavoastră sau pentru care ați aplicat în ultimii cinci ani? Ce au vizat aceste surse de finanțare?
6. Care este proporția proiectelor pentru cultură (din totalitatea proiectelor gestionate) pe care le gestionează organizația dumneavoastră? Care sunt factorii care influențează această proporție?
7. Cât credeți că este de relevant patrimoniul cultural atunci când vine vorba despre dezvoltarea durabilă a județului Cluj?

Interviurile nestructurate și observația participativă

Interviurile nestructurate și observația participativă sunt metode de cercetare utilizate în special în domenii precum etnografia, sociologia, antropologia și au aplicabilitate în ceea ce privește analizele culturale în profunzime.[7] Cele două tipuri de metodologii de cercetare sunt adesea utilizate și analizate împreună, deoarece se consideră că una (interviurile

[7] James Spradley, *Participant Observation,* Reissued, SUA, 2016.

nestructurate) este o extensie a celeilalte (observația participativă)[8]. Interviurile nestructurate (denumite în literatura de specialitate și *conversații informale*, *interviuri în profunzime*, *interviuri nestandardizate* sau *interviuri etnografice*)[9] se bazează pe conexiunea dintre cercetător și intervievat, în scopul de a obține date relevante din punct de vedere sociologic. Prin intermediul unei astfel de metodologii de prelucrare a datelor, conform lui Punch[10], se poate ajunge la o înțelegere mai în profunzime a comportamentului și a poziționării oamenilor analizați în raport cu subiectul dat. Chiar dacă, potrivit tipologiei, interviurile nestructurate nu *ghidează* persoana intervievată într-o anumită direcție, acestea nu se realizează la întâmplare, ci pornesc de la scopul cercetătorului de a înțelege modul de raportare a persoanei intervievate la anumite elemente importante pentru studiu. În cazul de față, interesul cercetătorului a fost acela de a descoperi cum se raportează persoanele din anumite medii (în special politic și academic) la ceea ce înseamnă protejarea și conservarea patrimoniului cultural, în contexte socioeconomice diverse. Interviurile nestructurate s-au realizat *on site*, cu o singură excepție (în cazul interviului cu dna Dorota Jurkiewicz-Eckert), fapt ce a permis și o interacțiune nonverbală între cercetător și cei intervievați.

În ceea ce privește cercetarea realizată la Ministerul Culturii din România, s-a urmărit o analiză a modului în care protejarea patrimoniului cultural este văzută din punct de vedere instituțional în România. În acest scop, au fost purtate discuții cu mai mulți actori interesați (secretari de stat, personal administrativ, directori ai departamentelor administrative), urmărind diversele interpretări ale conceptelor de protejare și promovare a patrimoniului cultural.

Când vine vorba de cercetarea realizată în universitățile din cele trei orașe europene (Varșovia, Salonic și Riga), scopul a fost de a analiza perspectiva asupra culturii în respectivele medii universitare. S-au

---

8 Yan Zhang, Barbara, Wildemuth, „Unstructured Interviews”, în (ed.) Barbara Wildemuth, *Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science, 2nd Edition*, Colorado, 2016, p. 242.

9 *Ibidem*, 239.

10 Keith Punch, *Introduction to social research. Quantitative and qualitative approaches,* Sage, Londra, 2013.

identificat în acest sens persoanele care desfășoară activități relevante în scopul protejării și/sau promovării patrimoniului cultural: directori de programe culturale, experți în domeniul cultural etc., cu care s-au purtat discuții informale vizând activitățile de conservare și promovare patrimonială pe care fie universitatea, fie administrația publică, fie chiar ei le desfășoară, și în ce măsură acestea contribuie la creșterea bunăstării sociale din respectivele orașe.

Analiza arborelui problemei

În vederea analizării problemelor majore cu care se confruntă domeniul patrimoniului cultural în România, pe baza discuțiilor purtate cu actorii implicați în prezenta cercetare, am optat pentru metoda arborelui problemei. Aceasta constă în realizarea unei dispuneri grafice a celor mai relevante cauze și efecte ale unei probleme centrale.[11] Acest tip de analiză este utilizat în diferite etape ale procesului de planificare și management și reprezintă un instrument esențial în procesul de dezvoltare, atât la nivel instituțional, cât și în ceea ce privește organizațiile și corporațiile. Deși, în mod tradițional, metoda se realizează pe baza unui focus grup, ea poate fi implementată și în vederea analizării unor interviuri separate, după cum este cazul și în prezenta lucrare, cu mențiunea că pașii care trebuie să fie urmați rămân aceiași, respectiv:

1. identificarea problemelor majore, pornind de la informațiile adunate de la persoanele intervievate;
2. selectarea problemei principale;
3. identificarea celor mai importante cauze directe ale problemei principale și construirea unei diagrame care să arate această relație de cauzalitate;

[11] Alexandru Toma, „Metode calitative de analiză a problemelor de implementare a proiectelor și programelor în administrația publică”, în *Materiale ale Conferinței Științifice Internaționale „Contribuția tinerilor cercetători la dezvoltarea administrației publice”* ediția a V-a, pp. 88-92, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/88-92_19.pdf, accesat la 14 august 2023.

4. identificarea celor mai relevante efecte directe ale aceleiași probleme și construirea unei diagrame în sens invers celei de la pasul 3;
5. revizuirea arborelui, verificând validitatea datelor și realizând ajustările necesare.[12]

Cauze:

1. lipsa studiilor în ceea ce privește conexiunea dintre patrimoniul cultural și procesul de dezvoltare durabilă;
2. dezinteresul din partea instituțiilor și autorităților statului;
3. lipsa de inițiativă cetățenească;
4. lipsa unui cadru legislativ coerent și stabil în ceea ce privește managementul patrimoniului cultural.
5. alocările bugetare nu permit investiții revoluționare în inovare și cercetare în domeniul patrimoniului cultural.

Problema principală: neînțelegerea, la nivel instituțional, a conexiunii dintre patrimoniul cultural și dezvoltarea durabilă și neconștientizarea importanței acesteia.

Efecte:

1. procesul de digitalizare a patrimoniului cultural este unul lent, nesprijinit de acțiunile statului;
2. nu există practici unitare când vine vorba de managementul patrimoniului cultural și al patrimoniului național;
3. România rămâne în urmă la nivel european și internațional în ceea ce privește practicile de dezvoltare durabilă și turismul sustenabil;
4. mediul universitar și postuniversitar nu se concentrează pe crearea de specialiști în domeniul managementului patrimoniului cultural.

---

[12] Aliyu Ammani, „Challenges to Sustainability: Applying the Problem Tree Analysis Methodology to the ADP System in Nigeria", în *Journal of Agricultural Extension*, vol. 14, nr. 2, pp. 35-45, https://www.researchgate.net/publication/229431224_Challenges_to_Sustainability_Applying_the_Problem_Tree_Analysis_Methodology_to_the_ADP_System_in_Nigeria#fullTextFileContent, accesat la 14 august 2023.

Această metodă de cercetare calitativă stă, alături de analiza SWOT, la baza listei de recomandări privind propunerea de politică publică în domeniul protejării, conservării și promovării patrimoniului cultural (în continuare, lista de recomandări).

Analiza SWOT

Unul dintre cele mai vechi și mai răspândite instrumente de strategie la nivel internațional, analiza SWOT reprezintă o unealtă valoroasă în procesele ample de management precum crearea de strategii, management organizațional, planificare etc.[13] Această analiză urmărește atât factorii interni (punctele tari și punctele slabe), cât și factorii externi (oportunitățile și amenințările), pentru a analiza impactul pe care un anumit proces sau document strategic îl are asupra organizației, dar și asupra mediului extern. În scopul prezentei cercetări, analiza SWOT sintetizează punctele tari, punctele slabe, oportunitățile și amenințările în ceea ce privește Planul Strategic Instituțional al Ministerului Culturii și contribuie la crearea bazelor teoretice pentru lista de recomandări.

Puncte tari (S)	**Puncte slabe (W)**
Introducerea conceptului de „management al patrimoniului" în documente oficiale. Accent mai mare pus pe infrastructura de patrimoniu. Includerea bugetelor în vederea atingerii scopurilor propuse prin PSI. Concentrare pe aspectele ce țin de asigurarea nevoilor funcționale (resurse umane și logistice). Planul conține propria analiză SWOT a mediului intern și extern al Ministerului Culturii, bazat pe interviuri în	Se concentrează pe cerințele minime impuse de Comisia Europeană prin PNRR. Procesul de digitalizare a patrimoniului cultural este tratat superficial. Anumite ținte sunt omise din Plan (ex: creșterea contribuției activităților culturale la PIB)[14]. Majoritatea evenimentelor care sunt promovate în cadrul Planului sunt deja implementate de Ministerul Culturii. Nu se abordează chestiuni ce țin de ineficiența resursei umane în procesul de gestionare a patrimoniului cultural.

[13] Richard Puyt, Finn Birger Lie, Celeste Wilderom, „The origins of SWOT analysis", în *Long Range Planning*, vol. 56, 2023, https://www.researchgate.net/publication/368734936_The_origins_of_SWOT_analysis#fullTextFileContent, accesat la 14 august 2023.

[14] Ministerul Culturii, *Planul Strategic Instituțional (PSI) al Ministerului Culturii, 2024-2027*, 2023, p. 18, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/FINAL_PSI%20Ministerul %20Culturii%202024%202027.pdf, accesat la 14 august 2023.

rândul personalului care lucrează în instituție.	Perspectiva dezvoltării durabile, aspectele ce țin de mediu și conexiunea dintre patrimoniul cultural și cel natural sunt trecute cu vederea în cadrul Planului.
Oportunități (O)	**Amenințări (T)**
Planul pune bazele unui proces de revizuire a cadrului legislativ care reglementează protejarea, conservarea și promovarea patrimoniului cultural. Se menționează constituirea unui nucleu de dezvoltare durabilă la nivelul ministerului.	Adaptarea insuficientă la cerințele actuale în ceea ce privește rolul patrimoniului cultural în dezvoltarea durabilă a României. Creșterea numărului de persoane angajate în instituțiile de patrimoniu coordonate de minister, dacă este realizată sub auspiciile prezentei legislații, poate constitui o povară financiară care nu aduce beneficii nici ministerului, nici instituțiilor, nici domeniului cultural.

3.2. Interviurile semistructurate

Considerat a fi „capitala Transilvaniei", municipiul Cluj-Napoca este casa unui patrimoniu cultural divers și valoros din punct de vedere național și ca dovadă a multiculturalității ce caracterizează popularitatea orașului. Peisajul patrimoniului cultural din Cluj include situri arheologice, un patrimoniu cultural mobil și imobil și un patrimoniu cultural imaterial. De asemenea, Clujul face parte din Rețeaua Orașelor Creative a UNESCO.[15]

Potrivit *Studiului de Fundamentare privind Patrimoniul Cultural*, orașul are peste 650 de Monumente Istorice de Arhitectură (dintre care 81 sunt obiective de clasă A, cea mai înaltă formă de clasificare a obiectelor de

[15] UNESCO, *Creative Cities Network*, https://en.unesco.org/creative-cities/cluj-napoca, accesat la 15 august 2023.

patrimoniu din România)[16], 671 situri arheologice[17] și se află la intersecția a patru zone geografice din Repertoriul Național de Patrimoniu Cultural Imaterial.[18] Orașul are un întreg sector cultural dinamic, sprijinit de autoritățile publice locale și de investitori, prin organizarea de evenimente culturale precum: Jazz in the Park[19], Transilvania International Film Festival[20], UNTOLD[21], Festivalul Internațional „George Enescu"[22] și Festivalul Internațional de Carte Transilvania (FICT)[23]. Amploarea patrimoniului cultural oferă multe oportunități de dezvoltare culturală, dar presupune și un efort foarte mare când vine vorba despre procesul de gestiune, protejare și promovare a acestuia de către actorii implicați. Interviurile cu cinci actori care gestionează patrimoniul cultural din Cluj-Napoca ne-au ajutat să punem în perspectivă modul de înțelegere a acestuia, precum și principalele probleme cu care autoritățile și organizațiile se confruntă când vine vorba de protejarea, conservarea și promovarea patrimoniului cultural, în contextul dezvoltării durabile.

3.2.1. Relevanța actorilor intervievați

Așa cum am menționat, scena patrimoniului cultural clujean este într-un trend ascendent, ceea ce ne-a permis să identificăm cu ușurință gestionari ai patrimoniului cultural care să fie dispuși la a colabora în scopul elaborării prezentului capitol al lucrării. Cele cinci instituții alese sunt:

---

[16] Consiliul Județean Cluj, The World Bank, *Studiul de Fundamentare privind Patrimoniul Cultural*, 2020, https://www.patjcluj.ro/rezultatele/studii-de-fundamentare/studiul-de-fundamentare-privind-patrimoniul-cultural.html, accesat la 15 august 2023.

[17] *Ibidem.*

[18] *Ibidem.*

[19] Jazz in the Park, https://jazzinthepark.ro/, accesat la 15 august 2023.

[20] Transilvania International Film Festival, https://tiff.ro/, accesat la 15 august 2023.

[21] UNTOLD, https://untold.com/, accesat la 15 august 2023.

[22] Festivalul Internațional „George Enescu", https://www.festivalenescu.ro/ro/, accesat la 15 august 2023.

[23] Festivalul Internațional de Carte Transilvania (FICT), https://clujulcultural.ro/festivalul-international-de-carte-transilvania-fict-progamul-complet/, accesat la 15 august 2023.

- Serviciul Public pentru administrarea obiectivelor culturale, din cadrul Primăriei Cluj-Napoca (Centrul de Cultură Urbană);
- Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Cluj;
- Direcția Patrimoniului Cultural Universitar, Universitatea Babeș-Bolyai;
- Academia Națională de Muzică „Gheorghe Dima";
- Muzeul de Artă, Cluj-Napoca.

Cele cinci persoane intervievate au vârste cuprinse între 36 și 66 ani. Patru sunt de sex masculin, iar o persoană este de sex feminin. Toți cei intervievați au o experiență de peste zece ani în cadrul instituției reprezentate și toți au absolvit studii universitare de doctorat în domenii conexe domeniului cultural.

Serviciul Public pentru administrarea obiectivelor culturale, din cadrul Primăriei Cluj-Napoca (Centrul de Cultură Urbană) este o instituție publică de cultură, care funcționează sub autoritatea Consiliului Local al Primăriei municipiului Cluj-Napoca.[24] Conform art. 5 din Regulamentul de organizare și funcționare a Serviciului Public, scopul său este „promovarea culturii și a activităților creative, educaționale și de tineret în municipiul Cluj-Napoca."[25] Directorul Serviciului Public, Cristian Manolachi, este de profesie istoric, doctor în istorie și doctorand în economie și afaceri internaționale. În viziunea sa, Clujul dispune de mai multe atuuri, esențiale, la nivel structural, pentru situația socioeconomică privilegiată pe care o are în România: caracterul multietnic și multiconfesional, moștenirea culturală urbană, multitudinea de stiluri arhitecturale care îmbracă orașul, de la stilul romantic la cel gotic, baroc, eclectic și renascentist, până la stilul industrial, specific socialismului. Acesta ne vorbește despre Centrul de Cultură Urbană drept un hub de

[24] Primăria Cluj-Napoca, *Serviciul public pentru administrare obiective culturale*, https://primariaclujnapoca.ro/organigrama/consiliul-local/serviciul-public-pentru-administrare-obiective-culturale/, accesat la 15 august 2023.

[25] Regulamentul de organizare și funcționare a Serviciului Public pentru administrarea obiectivelor culturale, https://storage.primariaclujnapoca.ro/userfiles/files/568(2).pdf, accesat la 15 august 2023.

dezvoltare socioculturală, care reunește cele mai importante elemente culturale din Cluj-Napoca: Cazinoul din Parcul Central – palat eclectic de inspirație vieneză, construit în anul 1897, Turnul Croitorilor – bastionul medieval, atestat documentar în 1475, ce apăra colțul sud-estic al cetății, cinematograful Mărăști – cinematograf de cartier, preluat de Primăria Cluj-Napoca, cinematograful Dacia din cartierul Mănăștur – reabilitat ca urmare a procesului pilot de bugetare participativă din anul 2015, Centrul pentru Tineret – ce își are sediul în Palatul Statusului Romano-Catolic și Turnului Pompierilor – turnul celor trei vârste. Aceste locații, pe lângă caracterul de patrimoniu cultural pe care îl au *per se,* găzduiesc anual evenimente culturale și contribuie la sustenabilitatea financiară a domeniului cultural în Cluj. În cei 10 ani de existență, Centrul de Cultură Urbană a organizat și a participat la organizarea a peste 1.500 de evenimente culturale anual, fiind printre cele mai active instituții de cultură din oraș. Acest actor este relevant pentru lucrarea de față, deoarece contopește două perspective, cea a reprezentantului unei autorități publice locale și cea a gestionarului de patrimoniu cultural imobil.

Muzeul Etnografic al Transilvaniei Cluj (MET) este, de asemenea, o instituție publică culturală. Acesta se află în subordinea Consiliului Județean Cluj, asemenea majorității muzeelor și instituțiilor de cultură de la nivelul județului, și este finanțat din venituri proprii și subvenții acordate de la bugetul județului Cluj. Conform art. 5 din Regulamentul de Organizare și Funcționare al Muzeului Etnografic al Transilvaniei, scopul instituției este „colecționarea, conservarea, cercetarea, restaurarea, realizarea documentării patrimoniului muzeal și comunicarea și expunerea, în scopul cunoașterii, educării, și recreării a mărturiilor materiale și spirituale ale existenței și evoluției comunităților umane, precum și ale mediului înconjurător.” [26] Directorul instituției, Tudor Sălăgean, este cercetător științific, cu 30 de ani de experiență în domeniul muzeal, dintre care 11 ani la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei și 19 ani la

[26] MET, *Regulamentul de Organizare și Funcționare al Muzeului Etnografic al Transilvaniei,* https://www.muzeul-etnografic.ro/_Files/ROF-MET.pdf, accesat la 15 august 2023.

Muzeul Etnografic al Transilvaniei. Pentru acesta, cel mai important rol pe care muzeul îl are este de a conserva și promova patrimoniul cultural și de a educa populația cu privire la importanța pe care cultura o are în societatea actuală. Anual, MET găzduiește 29 de expoziții temporare, 36 de activități cultural-educative și organizează două simpozioane, având în coordonare două publicații cu scop cultural-educativ.[27] Perspectiva reprezentată de MET este relevantă pentru că administrația îmbină gestionarea patrimoniului cultural cu a celui natural, din MET făcând parte atât Palatul Reduta, locația principală a muzeului, cât și Parcul Etnografic Național „Romulus Vuia”, primul muzeul în aer liber din România.

Direcția Patrimoniului Cultural Universitar, Universitatea Babeș-Bolyai (DPCU), reprezintă structura administrativă de la nivelul Universității Babeș-Bolyai responsabilă de managementul, promovarea și dezvoltarea patrimoniului cultural universitar. DPCU are în coordonare, conform Regulamentului de Organizare și Funcționare, două departamente/servicii: Serviciul Arhivă, în scopul depunerii și păstrării documentelor universității, și Serviciul Muzee, din care fac parte Muzeul Botanic, Muzeul de Istorie a Universității, Muzeul de Mineralogie, Muzeul de Paleontologie și Stratigrafie, Muzeul Zoologic, Vivariul, Muzeul Memorial „David Prodan”, Muzeul Virtual și Muzeul Documentar al Holocaustului din Nordul Transilvaniei, Muzeul „Alexandru Duma” și Galeriile „Paul Sima” și „Liviu Vlad”.[28] Pentru studiul de față, perspectiva DPCU este relevantă pentru că ea ne arată cum se raportează mediul universitar la ceea ce înseamnă protejarea și promovarea patrimoniului cultural la nivel local.

---

[27] Conform *Raportului de activitate al Muzeului Etnografic al Transilvaniei* pe anul 2022, https://www.muzeul-etnografic.ro/_Files/Raport-activitate-MET-2022.pdf, accesat la 15 august 2023.

[28] Senatul UBB, *Regulamentul de Organizare și Funcționare al Direcției Patrimoniu Cultural Universitar*, https://senat.ubbcluj.ro/wp-content/uploads/2020/06/Regulamentul-Directiei-Patrimoniu-Cultural-Universitar.pdf, accesat la 15 august 2023.

Academia Națională de Muzică „Gheorghe Dima" (ANMGD) a fost înființată în anul 1919 și este o instituție de învățământ superior acreditată, cu personalitate juridică și deținătoare a unui patrimoniu propriu.[29] Când vine vorba despre patrimoniul cultural imaterial din Cluj-Napoca, ANMGD este principala instituție responsabilă de protejarea, inventarierea și educarea tinerilor în spiritul preluării patrimoniului cultural și al conservării acestuia. Culegători de folclor și cadre didactice universitare, colectivul ANMGD are responsabilitatea de a crea bazele teoretice și practice pentru generațiile următoare în ceea ce privește salvarea patrimoniului cultural imaterial din regiune. Ciprian Mizgan-Danciu este cercetător științific și cadru didactic al Academiei și este de părere că cercetarea patrimoniului se situează printre cele mai mari priorități ale instituției, alături de restituirea către public a patrimoniului cultural imaterial prin intermediul creșterii vizibilității acestuia. ANMGD este o instituție reprezentativă pentru tot ceea ce înseamnă protejarea, conservarea și culegerea de patrimoniu cultural imaterial, dar și pentru folclorul clujean și transilvănean, iar discuțiile cu domnul Ciprian Mizgan-Danciu au oferit o perspectivă relevantă pentru înțelegerea rolului pe care îl joacă patrimoniul cultural imaterial în mentalul colectiv și în identitatea națională/locală.

Muzeul de Artă Cluj-Napoca a fost nominalizat în anul 1997 pentru Premiul Muzeului European al Anului (EMYA), una dintre cele mai prestigioase distincții în domeniu, la nivel european.[30] Acesta își desfășoară activitatea în incinta Palatului Bánffy[31] ceea ce înseamnă că administrează concomitent elemente de patrimoniu mobil și imobil (nouă colecții de artă permanente și 67 de expoziții de artă temporare în anul

[29] Conform ARACIS, Raportul Departamentului de Evaluare a Calității al ARACIS privind Evaluarea Externă a Calității Academice din Instituția de Învățământ Superior Acreditată Academia Națională De Muzică „Gheorghe Dima" din Cluj Napoca, https://www.aracis.ro/wp-content/uploads/2022/07/EI2314_Raport-Departament_ANMGD_31.03.2022.pdf, accesat la 15 august 2023.

[30] Muzeul de Artă, https://www.macluj.ro/misiune, accesat la 15 august 2023.

[31] Idem, https://www.macluj.ro/palatul-banffy, accesat la 15 august 2023.

2022[32]). Pe lângă responsabilitatea specifică a muzeului, aceea de a colecționa, conserva, cerceta, restaura și expune elemente de patrimoniu cultural, Muzeul de Artă se concentrează în mod special pe activități în scopul sporirii cunoașterii în domeniul artelor muzeale: educație muzeală, programe educative pentru copii, cicluri tematice etc. Managerul muzeului, Lucian Nastasă-Kovács, este profesor asociat și conducător de doctorat în domeniul istoriei culturale, etnicitate și naționalism și transferuri culturale în epoca precomunistă, pe lângă activitatea de director al muzeului din anul 2014 până în prezent. Muzeul de Artă este, acum, una dintre cele mai active instituții de cultură în organizarea de evenimente cu scop educativ și cu potențial inovator.

3.2.2. Interpretarea datelor calitative – interviurile semistructurate

Specificul interviului semistructurat a permis fluxul unor discuții mai degrabă libere, pornind de la întrebările cercetătorului.

Prima întrebare: „Cum s-a schimbat scena socioeconomică în domeniul patrimoniului cultural în ultimii 10 ani?” a avut rolul de a oferi o imagine de ansamblu asupra modului în care persoana intervievată se raportează la domeniul sociocultural, precum și la evoluția care se poate sau nu observa în domeniul patrimoniului cultural într-un indice temporal de zece ani. Aceste schimbări pot include participarea comunitară, politici publice, implicarea sectorului privat, finanțare, schimbări ideologice sau identitare etc.

Din răspunsurile celor cinci persoane intervievate, putem trage următoarele concluzii:

- Scena socioeconomică a municipiului Cluj-Napoca este puternic influențată de caracterul multietnic, multilingvistic și multicultural al orașului. Români, maghiari, romi, evrei, ucraineni și greci

[32] Conform *Raportului de Activitate al Muzeului de Artă din Cluj-Napoca* pe anul 2022, https://www.macluj.ro/2023_documente_muzeu/rapoarte_anuale/raport_2022.pdf, accesat la 15 august 2023.

beneficiază de o platformă de dezvoltare care încurajează și valorizează multiculturalismul printr-o agendă dedicată inclusă în Strategia de Dezvoltare a orașului.[33]

- Cele mai mari schimbări din perspectivă culturală au avut loc etapizat. Prima dată în anul 2004, când, din punct de vedere politic, are loc o schimbare de paradigmă și o distanțare față de naționalismul cu accente extremiste ce caracteriza scena politică postdecembristă.[34] A doua oară, odată cu aderarea României la Uniunea Europeană, s-au deschis o serie largă de oportunități atât pentru dialogul cultural la nivel intern, cât și pentru cooperarea internațională în domeniul patrimoniului cultural. Aderarea la UE a însemnat pentru Cluj-Napoca (și pentru România, în general), printre altele, posibilitatea de accesare a fondurilor nerambursabile pentru investiții în domeniul patrimoniului cultural. Acestea compensează într-o anumită măsură finanțările locale și naționale insuficiente.
- Pe de altă parte, din punct de vedere legislativ, nu au fost realizate progrese semnificative în ultimii zece ani. Acest lucru se datorează, în opinia celor intervievați, lipsei de claritate, cooperare și compatibilitate între diferitele categorii de factori interesați: clasă politică, organizații și corporații culturale, beneficiari. Sistemul instituțional de gestionare a patrimoniului cultural este deficitar, anacronic, neadaptat solicitărilor de dezvoltare actuale.
- Pandemia de COVID-19 a afectat domeniul cultural mai mult decât orice altceva în ultimii ani, cauzând scăderi atât în ceea ce privește numărul de vizitatori, cât și în interesul pentru cultură în general, ceea ce a determinat o reevaluare a rolului pe care patrimoniul cultural îl are în comunitate. În această perioadă,

---

[33] Primăria Cluj-Napoca, *Componenta multiculturală a strategiei municipiului Cluj-Napoca 2014-2020*, http://cmpg.ro/wp-content/uploads/2014/01/Strategie_Cluj_2014-2020_Wg_Multiculturalism.pdf, accesat la 17 august 2023.

[34] Ovidiu Vaida, „Marea schimbare de la Cluj-Napoca”, în *Sfera Politicii*, vol. 112, 2004, pp. 6-11, https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=110334, accesat la 17 august 2023.

decalajul tehnologic față de statele europene mai dezvoltate s-a făcut mai simțit, instituțiile de cultură fiind primele care identifică nevoia de tehnologizare a segmentului cultural, în scopul creșterii atractivității muzeelor, dar și al protejării patrimoniului cultural.

La a doua întrebare: „Din perspectiva organizației pe care o reprezentați, care sunt cele mai mari piedici în ceea ce privește protejarea și promovarea patrimoniului cultural?", răspunsurile celor cinci manageri culturali au fost similare, chiar dacă domeniile de activitate nu sunt identice în toate cele cinci cazuri. Similitudinea răspunsurilor poate însemna un lucru: piedicile în ceea ce privește protejarea și promovarea patrimoniului cultural sunt intrinsec mari, manifestându-se într-o manieră sistemică, iar impactul lor se extinde asupra tuturor participanților implicați în acest proces. Potrivit răspunsurilor primite, aceste piedici sunt:

- Birocrația, mai ales când vine vorba de demersurile de protejare, conservare, renovare sau reabilitare a unui obiect de patrimoniu. Obținerea de avize de la Ministerul Culturii, studiile de prefezabilitate, fezabilitate, documentațiile tehnice, autorizațiile din domeniul construcțiilor, proiectele tehnice, licitațiile etc., toate aceste etape se prelungesc pe o durată de timp extinsă, limitând competențele, dar și funcționarea spațiilor culturale în toată această perioadă.
- Posibilitățile de finanțare reduse, îndeosebi pentru lucrările majore de infrastructură. Instituțiile muzeale, mai ales, sunt limitate în ceea ce privește depunerea de proiecte mari, pentru realizarea investițiilor necesare în scopul protejării patrimoniului cultural. Aceste restricții vin, în majoritatea cazurilor, de la centru.
- Legislația deficitară, contradictorie, care reglementează domeniul patrimoniului cultural imaterial. Chiar dacă România a adaptat Convenția UNESCO în domeniu, asumându-și prin aceasta definiția asupra patrimoniului cultural propusă de organizația mondială, legislația națională aduce prin Legea 26 din 2008 o supra-definire a domeniului.

- Structura de personal a instituțiilor publice de cultură este nereformată, inflexibilă și nepotrivită avansului tehnologic necesar dezvoltării domeniului. Personalul este angajat pe perioadă nedeterminată, nu este supus unei evaluări periodice reale, nu este încurajat să își dezvolte abilitățile, prin participarea la cursuri de formare specifice domeniului de activitate. Salariile sunt necompetitive, iar numărul persoanelor angajate raportat la patrimoniul cultural nu este sustenabil din punct de vedere financiar. Problema salariilor duce și la un deficit de personal calificat, în special în domeniul cercetării, salvgardării și conservării patrimoniului cultural.
- În cazul patrimoniului cultural imaterial, principala problemă este lipsa interesului și a finanțărilor în vederea păstrării tradițiilor, în practica de zi cu zi a comunităților, precum și nepromovarea acestora ca oportunități meșteșugărești și de dezvoltare profesională pentru tineri.
- Lipsa promovării domeniului cultural ca domeniu prioritar din punct de vedere economic și politic, de către autorități și personalități publice, duce la dezinteres din partea comunităților în implicarea în acțiuni de protejare și promovare a patrimoniului cultural. Mentalul colectiv este profund marcat de acțiunile persoanelor influente, iar neconștientizarea și neexploatarea la nivel instituțional a valorii reale pe care patrimoniul o are în procesul de dezvoltare socioeconomică a orașului au ca efect ignorarea acestuia ca factor de impact în acest proces.

Întrebarea a treia conectează problemele identificate anterior cu ideea de management al patrimoniului cultural. În pofida consensului care există la nivel teoretic, dezbătut pe larg în capitolul anterior al lucrării, cu privire la rolul esențial pe care procesele de management îl au în buna funcționare a instituțiilor gestionare de patrimoniu, conceptul de „management al patrimoniului cultural" nu are, în practică, o definiție acceptată de legislația actuală. Întrebate „Cum este definit managementul patrimoniului cultural în organizația dumneavoastră?", cele cinci

persoane intervievate au avut, fiecare, propria viziune asupra conceptului de management. Unii au asemănat managementul supunerii unei organigrame specifice unei instituții de stat, alții au interpretat managementul în scop educativ, în vreme ce unii văd managementul drept o coordonare a tuturor activităților și evenimentelor din sfera culturală ce aparține de instituția respectivă. Toate aceste perspective sunt corecte, doar că toate sunt de asemenea incomplete, pentru că managementul patrimoniului cultural reprezintă un proces, nu o acțiune. Iar acest proces, chiar dacă depinde de o numită organigramă și funcționează în baza unor responsabilități prestabilite printr-o formă contractuală admisă de sistemul legislativ, nu se limitează la asta. Or, lipsa unui consens la nivel legislativ și instituțional în ceea ce privește managementul patrimoniului cultural creează confuzii chiar și în rândul gestionarilor de patrimoniu și pune piedici în dezvoltarea sustenabilă a instituțiilor și organizațiilor de cultură. Tudor Sălăgean, directorul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, recunoaște că managementul unei instituții muzeale nu poate fi realizat cum s-ar dori deoarece persoanele din funcțiile de conducere sunt limitate în atribuțiile lor: nu pot dispune liber de bugetul alocat, nu pot face schimbări de personal, nu pot introduce stimulente financiare și nonfinanciare pentru personal, nu pot face achiziții de patrimoniu fără o listă lungă de aprobări și trebuie să se supună unor limitări de ordin politic.

Aspectele financiare și cele care țin de finanțarea proiectelor de protejare și promovare a patrimoniului cultural au reprezentant o constantă pe parcursul lucrării. Întrebarea a patra a strâns cel mai mare volum de informații și este cea mai relevantă pentru înțelegerea modului în care instituțiile culturale funcționează din punct de vedere financiar. „Care sunt sursele de finanțare pentru patrimoniul cultural utilizate de compania dumneavoastră sau pentru care ați aplicat în ultimii cinci ani? Ce au vizat aceste surse de finanțare?” Răspunsurile la această întrebare pot fi sintetizate în trei mari categorii:

1. Fonduri proprii și subvenții de la bugetul de stat sau de la bugetele locale. Fondurile proprii, conform Legii nr. 311/2003, se referă la tarifele obținute de instituțiile de cultură pentru serviciile oferite:

bilete vândute, închirierea spațiilor pentru organizarea de evenimente, publicații etc.[35] Salariile personalului, cheltuielile de întreținere și reparațiile superficiale sunt asigurate de veniturile anuale de la bugetul de stat sau de la bugetele locale și sunt stabilite în bugetele generale ale ministerului sau ale consiliilor județene pe fiecare an calendaristic. De menționat că majoritatea sumelor alocate de la bugetul de stat merg către cheltuielile de personal.[36]

2. Fonduri europene nerambursabile. Cea mai mare parte a investițiilor în infrastructura muzeală și a celorlalte instituții de cultură nu ar fi putut fi realizate fără sprijinul Uniunii Europene. Restaurarea Cazinoului din Parcul Central și restaurarea Turnului Pompierilor sunt două dintre clădirile de patrimoniu care au fost renovate prin utilizarea fondurilor europene. Investițiile în tehnologii imersive, realitate virtuală și cele pentru creșterea inclusivității în sfera culturală se realizează tot prin intermediul fondurilor structurale. Cu toate că accesarea fondurilor pentru investiții culturale este ofertantă pentru gestionarii de patrimoniu, aceasta nu este lipsită de obstacole. Printre cele mai importante se numără:
   - birocrația și procesele administrative lungi și greoaie;
   - lipsa personalului calificat în administrarea proiectelor de mari dimensiuni: manageri de proiecte culturale, experți financiari, arhitecți, experți tehnici;
   - lipsa experților: restauratori, arhitecți, ingineri, meșteri restauratori, cercetători etc.
3. Sponsorizările și donațiile contribuie semnificativ la îmbogățirea colecțiilor muzeale, la dezvoltarea programelor culturale și la dotarea spațiilor accesibile turiștilor culturali. Sponsorizările sunt reglementate juridic prin Legea nr. 32/1994, care prevede și facilități fiscale (diminuarea impozitelor pe profit) pentru sponsorii instituțiilor culturale.[37]

---

[35] Monitorul Oficial, *Legea muzeelor și a colecțiilor publice, nr. 311 din 8 iulie 2003, art. 21*, http://cimec.ro/muzee/lege/Legea311muzee.htm#4, accesat la 17 august 2023.

[36] Consiliul Județean Cluj, *Buget General Propriu al Județului Cluj pe anul 2022*, https://cjcluj.ro/bugetul-cjc/, accesat la 17 august 2023.

[37] Monitorul Oficial, *Legea nr. 32 din 19 mai 1994 privind sponsorizarea*, https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/4058, accesat la 17 august 2023.

Întrebarea 6, „Care este proporția proiectelor pentru cultură (din totalitatea proiectelor gestionate) pe care le gestionează organizația dumneavoastră? Care sunt factorii care influențează această proporție?”, are scopul de a înțelege relevanța proiectelor culturale pentru instituțiile intervievate. În acest sens, toate persoanele chestionate au declarat că peste 80% din proiectele gestionate de instituțiile lor au, sub o formă sau alta, o finalitate culturală. Fie că este vorba de proiecte cu scop eminamente cultural, precum expoziții de artă, concerte, prezentări de modă, proiecte de cercetare culturală etc., fie că este vorba de implementarea unor alte tipuri de proiecte precum cele de renovare a infrastructurii, de cercetare și dezvoltare, de culegere de folclor sau de dezvoltare a unor parteneriate, finalitatea este întotdeauna dezvoltarea domeniului cultural și contribuirea la protejarea și promovarea patrimoniului cultural.

Ultima întrebare adresată gestionarilor de patrimoniu care au luat parte la această cercetare urmărește să descopere viziunea lor cu privire la legătura dintre patrimoniul cultural și dezvoltarea durabilă a județului Cluj. Aspectele relevante ale acestei întrebări țin de:

1. Distincția dintre *dezvoltare* în sens general și *dezvoltare durabilă*. Sunt incluse în răspunsurile oferite de persoanele intervievate elemente ce țin de sustenabilitate, mediul înconjurător, acțiuni de protecție și conservare a patrimoniului cultural? R: Nu. În răspunsurile celor intervievați nu se face nicio diferență între *dezvoltare* în general și *dezvoltare durabilă*. Există răspunsuri care fac trimitere la dezvoltare regională și la poziția județului Cluj în regiune și la nivel național, dar nu și la elemente ale durabilității precum cele menționate (ex: „Clujul, recunoscut drept capitala culturală a Transilvaniei, orașul universităților, al serviciilor de calitate și al companiilor IT, depinde, într-o mare măsură, de calitatea vieții culturale”, „patrimoniul cultural este relevant pentru Cluj, deoarece este un oraș foarte important din punct de vedere cultural, atât din perspectivă istorică, cât și datorită bogatei oferte culturale pe care o are în prezent: muzee, instituții de spectacole, instituții academice de profil, multiculturalitate.

Toate aceste caracteristici plasează Clujul pe un loc fruntaș în țară, în ceea ce privește viața culturală, și îi conferă o identitate aparte”).

2. Se menționează modalități concrete prin care patrimoniul contribuie la dezvoltarea durabilă a județului Cluj? R: Parțial. Se descrie rolul patrimoniului cultural ca factor identitar de natură să contribuie la dezvoltarea comunităților, aspect relevant pentru dezvoltarea durabilă, se menționează rolul patrimoniului cultural în sfera economică și cum acesta contribuie la procesul de dezvoltare durabilă ca element în procesul de dezvoltare economică, însă nu se face o trimitere clară la legătura dintre patrimoniul cultural și ansamblul de elemente care constituie dezvoltarea durabilă.

Analiza rezultatelor interviurilor semistructurate ne-a permis să tragem anumite concluzii cu privire la perspectiva actorilor locali implicați în procesul de gestionare și protejare a patrimoniului cultural. În primul rând, se remarcă poziția privilegiată pe care domeniul cultural o ocupă când vine vorba de dezvoltarea municipiului Cluj-Napoca și a județului Cluj. Multiculturalitatea, dinamica și nivelul de dezvoltare socioeconomic au permis orașului să se concentreze asupra patrimoniului cultural într-o mai mare măsură, comparativ cu restul orașelor din România. Cluj-Napoca ocupă prima poziție în ierarhia acestora în ceea ce privește vitalitatea culturală.[38] Indicele vitalității culturale se referă la: a) infrastructura culturală; b) cheltuieli bugetare pentru cultură; c) resurse umane specializate; d) participarea culturală; e) industriile creative și f) așezămintele culturale.[39] Dintre acestea, Cluj-Napoca ocupă prima poziție și în ceea ce privește infrastructura culturală, resursele umane specializate și industriile creative.[40]

---

[38] Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală, *Vitalitatea Culturală a Orașelor. Raport de Cercetare 2018*, https://www.culturadata.ro/vitalitatea-culturala-a-oraselor-din-romania-editia-2018/, accesat la 18 august 2023.

[39] *Ibidem*, p. 6

[40] *Ibidem*.

Figura 6. *Indicele vitalității culturale din România (2016)*

În al doilea rând, sursele de finanțare nerambursabile din partea Uniunii Europene (sunt incluse aici și granturile SEE și norvegiene) permit accesul la un nivel de dezvoltare culturală care ar fi inaccesibil exclusiv pe baza resurselor financiare proprii. Conform rapoartelor anuale ale instituțiilor analizate, majoritatea investițiilor substanțiale în infrastructură, a proiectelor de cercetare și a sumelor alocate dezvoltării tehnologiilor inovative s-au realizat cu sprijinul acestor fonduri nerambursabile. Asta, în condițiile în care media ratei de absorbție a fondurilor structurale nu depășește 80% la nivel național.[41]

În al treilea rând, cu toate avantajele de care beneficiază în calitate de „capitală culturală a Transilvaniei”, Cluj-Napoca se lovește în continuare de aceleași probleme care afectează patrimoniul cultural de la nivel național: carențele legislative în domeniul patrimoniului cultural

[41] Ministerul Investițiilor și Proiectelor Europene, *Stadiul absorbției fondurilor UE*, https://mfe.gov.ro/stadiul-absorbtiei-fondurilor-ue/, accesat la 18 august 2023.

material și imaterial, lipsa coerenței în ceea ce privește politicile publice din domeniul salvgardării și promovării patrimoniului cultural, birocrația excesivă și cadrul instituțional deficitar.

O ultimă concluzie în urma analizei interviurilor semistructurate este aceea că focusul ar trebui să fie pe protejarea și cercetarea patrimoniului cultural. Astfel, implicarea comunității academice ar trebui să fie mai mare când vine vorba de acțiuni ce țin de conservarea patrimoniului cultural, de cercetarea modalităților inovative de protejare și salvgardare a acestuia și identificarea modelelor de management care funcționează cel mai bine pe specificul patrimoniului cultural local, regional și național.

3.3. Interviurile nestructurate și observația participativă

Metodologia de cercetare calitativă a interviurilor nestructurate și a observației participative completează tabloul metodologic al lucrării, oferind două perspective din interior, în ceea ce privește managementul patrimoniului cultural. Prima perspectivă este cea națională și include întâlnirile și discuțiile purtate cu reprezentanți ai Ministerului Culturii. Acestea au avut loc în perioada 19-22 decembrie 2022 și au fost urmate de schimburi de mailuri dintre reprezentații instituției și cercetător, pentru lămuriri, unde a fost cazul. Scopul vizitei și al discuțiilor cu angajați ai Ministerului Culturii a fost acela de a înțelege mai bine cum se dezvoltă și, mai ales, cum se implementează la nivel de minister conceptul de management al patrimoniului cultural, care sunt instrumentele care se utilizează și care sunt problemele de care se lovesc cei care lucrează în acest domeniu. Persoanele intervievate au funcții diverse: de la subsecretari de stat și directori de departamente la șefi de serviciu și consilieri. Datele persoanelor au fost anonimizate în cazul celor care nu și-au exprimat acordul cu privire la publicarea lor.

A doua perspectivă este cea europeană, care include discuțiile purtate cu persoane din mediul universitar care lucrează în domeniul patrimoniului cultural și care ne-au explicat modul de funcționare a

managementului patrimoniului cultural în diferitele țări europene cercetate. Două dintre interviurile nestructurate au avut loc în cadrul unor mobilități Erasmus+ pentru personalul administrativ: Grecia, Salonic, în perioada 30 mai-3 iunie 2022, și Letonia, Riga, în perioada 17-21 aprilie 2023. Cel de-al treilea interviu a avut loc online, pe 2 august 2023, cu reprezentanta Centre for Europe, din cadrul Universității din Varșovia, Polonia. Toate persoanele cu care s-au purtat discuții pe tema patrimoniului cultural și ale căror puncte de vedere au fost incluse în prezenta cercetare și-au manifestat acordul pentru includerea datelor lor cu caracter personal în lucrare (nume, ocupație, experiență).

3.3.1. Relevanța actorilor intervievați

Principalul actor la nivel național în gestionarea, protejarea și promovarea patrimoniului cultural, **Ministerul Culturii**, atât direct, cât și prin intermediul sistemului instituțiilor subordonate acestuia, are rolul de a asigura protejarea patrimoniului cultural, utilizând toate uneltele de care beneficiază ca instituție publică centrală. Pe lângă administrarea bunurilor de patrimoniu, ministerul este responsabil de crearea și implementarea cadrului legal de protejare, conservare, restaurare și promovare a patrimoniului. Conceptul de management al patrimoniului cultural este integrat în planul strategic instituțional al ministerului, ca obiectiv strategic principal atât în PSI 2021-2024[42], cât și în PSI 2024-2027.[43] Însă, între aceste două perioade nu au avut loc schimbări considerabile în ceea ce privește „[...] eficientizarea managementului patrimoniului cultural prin îmbunătățirea sistemului juridic și de evidență al acestuia și creșterea accesibilității obiectivelor de patrimoniu cultural pentru public[...]”[44]. Vizita de lucru la Ministerul Culturii, care a durat trei zile,

[42] Ministerul Culturii, *Planul Strategic Instituțional, 2021-2024*, p. 11, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/PSI%20MC%202021%202024_livrabil%20SIPOCA612.pdf, accesat la 19 august 2023.

[43] Idem, *2024-2027*, p. 17, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/FINAL_PSI%20Ministerul%20Culturii%202024%202027.pdf, accesat la 19 august 2023.

[44] *Ibidem*.

a urmărit să analizeze din interior modul de funcționare a procesului decizional și să înțeleagă, de la personalul ministerului, care sunt motivele acestei tergiversări în managementul patrimoniului cultural. Comunicarea cu personalul Ministerului Culturii a început de la subsecretarul de stat responsabil de coordonarea activității patrimoniului imaterial din cadrul Serviciului Patrimoniu Mobil și Imaterial. Acesta ne-a facilitat dialogul cu directorul Direcției Patrimoniu Cultural, directorul Direcției Cultură Scrisă și Creație Contemporană, secretarul general, care coordonează activitatea principalelor servicii ale ministerului – Serviciul Legislativ și Relația cu Parlamentul, Compartimentul Strategii, Management Cultural, Serviciul Resurse Umane, și cu directorul Unității de Management a Proiectului din cadrul ministerului. Fiind vorba de un cadru informal, nu din toate interviurile au rezultat informații relevante pentru lucrarea de față. Partea de interpretare a datelor calitative se concentrează pe analizarea discuțiilor cu directorul UMP, în cea mai mare parte. Unde este cazul, vom menționa dacă anumite concluzii sau informații au fost obținute din alte surse.

Perspectiva modelelor de bună practică din partea țărilor europene a survenit pe parcursul redactării părții teoretice a lucrării, ca o consecință a lipsei înțelegerii, la nivel conceptual, a procesului de management al patrimoniului cultural, din perspectivă teoretică, deoarece foarte puține lucrări de specialitate ale autorilor români se concentrează pe acest proces, dar mai ales din perspectivă practică, la nivelul instituțiilor și organizațiilor care gestionează patrimoniul cultural. Actorii de la nivel european intervievați sunt persoane din mediul academic gestionare de patrimoniu cultural sau de procese de management al acestuia și care sunt relevante pentru că fiecare oferă o perspectivă nouă și diferită asupra managementului de patrimoniu. Aceste perspective, în cazul în care se potrivesc specificului politic și socioeconomic românesc, pot fi luate drept modele de bune practici.

Universitatea Macedonia din Salonic, Grecia, este o instituție publică de învățământ superior care oferă cursuri în domenii precum științe aplicate, economie, administrarea afacerilor, științe sociale, umane

și arte.[45] Patrimoniul cultural este subiectul central în două dintre domeniile fundamentale de activitate ale universității: cel social, concentrat pe relații internaționale și studii europene, cu accent pronunțat pe politici europene de tineret, antreprenoriat, educație și cultură, și cel al artelor, cu accent pe istoria artelor și antropologie în estul și sud-estul Europei. Cele două cadre didactice cu care am purtat discuții pe baza relevanței patrimoniului cultural în procesul de dezvoltare durabilă sunt dr. Sofia Boutsiouki, specialist în planificare strategică în domenii de educație și cultură în Grecia și în Uniunea Europeană, și dr. Dimitrios Skiadas, specialist în politici europene și grecești de dezvoltare regională.

Universitatea de Științe Aplicate „EKA" din Riga, Letonia, este una modernă, concentrată și adaptată pe nevoile studenților secolului al XXI-lea. Programele de studiu sunt specifice științelor aplicate: management, marketing, administrarea afacerilor, programare, design și, de interes pentru scopul lucrării noastre, managementul proiectelor culturale internaționale.[46] Jelena Budanceva este directorul a trei programe de studiu din cadrul EKA – organizare evenimente, management cultural și managementul proiectelor culturale internaționale – și lucrează ca manager cultural în mediul privat și în colaborare cu autoritățile locale pentru organizarea de evenimente și proiecte culturale. Perspectiva ei asupra procesului de management al patrimoniului cultural este una inovativă, transcendentă, bazată pe experiență în defavoarea cunoașterii și pe simțuri în defavoarea științei.

Centre for Europe, din cadrul Universității din Varșovia, Polonia, desfășoară activități didactice și de cercetare ale sistemelor politic, economic, legislativ, social și cultural, care explică dezvoltarea instituțiilor europene, analizând cadrul interdisciplinar de funcționare a Uniunii Europene.[47] Dorota Jurkiewicz-Eckert (în continuare D.E.) este coordonator

---

[45] University of Macedonia, https://www.uom.gr/en, accesat la 22 august 2023.

[46] EKA University of Applied Sciences, https://www.augstskola.lv/?parent=95&lng=eng, accesat la 22 august 2023.

[47] Centre for Europe, University of Warsaw, https://www.ce.uw.edu.pl/en/about-the-centre/, accesat la 22 august 2023.

al departamentului Erasmus și membră a Grupului de cercetare a proceselor socioculturale europene. Specialist în istoria culturală și patrimoniul cultural polonez și european, Dorota își concentrează cercetările pe rolul culturii în procesul de integrare europeană, politici culturale în UE, precum și diplomație culturală și relații internaționale culturale.

3.3.2. Interpretarea datelor calitative – interviurile nestructurate și observația participativă

Experiențele persoanelor intervievate cu privire la procesul de management al patrimoniului cultural sunt foarte diferite, adaptate specificului fiecărei țări și în conformitate cu propriile viziuni asupra importanței culturii în procesul de dezvoltare durabilă.

Discuțiile purtate la Ministerul Culturii au confirmat problemele reclamate de gestionarii de patrimoniu din teritoriu, arătând că, la nivel central, sunt recunoscute și se lucrează la remedierea acestora. Însă, ministerul nu poate îmbunătăți situația din instituțiile pe care le gestionează, atât timp cât o parte considerabilă a problemelor este comună. Referindu-ne din nou la *teoria formelor fără fond* citată anterior, vedem că în cadrul MC probleme punctuale își au originea în cele sistemice, respectiv: finanțarea domeniului cultural într-un procent foarte mic, comparativ cu nevoile reale, problema de motivare a personalului în absența unui salariu motivant, comparativ cu mediul privat, lipsa de cooperare interinstituțională bazată pe proceduri clare și transparente, lipsa sancțiunilor reale în cazul abaterilor disciplinare etc. Problemele astfel identificate pot fi atribuite fundamental unei disfuncționalități sistemice, anume funcționarea sub regimuri de guvernare afectate de corupție, în care prioritățile personale au o pondere mai însemnată decât bunăstarea colectivă.

UMP este structura din cadrul Ministerului Culturii în care am observat că lucrurile stau diferit, iar în urma discuțiilor cu Bogdan Ștefan Trîmbaciu am aflat și de ce. Deși funcționează fără a avea personalitate juridică, fiind un compartiment din cadrul Ministerului Culturii, UMP

are autonomie administrativă pentru desfășurarea activităților. Această autonomie îi permite să funcționeze ca un hibrid între o instituție publică și una privată, în vederea gestionării programelor culturale și a implementării proiectelor proprii sau în parteneriat cu alte instituții și organizații naționale și internaționale. Eficiența UMP, potrivit directorului său, vine din aceea că toate posturile din organigramă sunt create pe perioadă determinată, în vederea implementării proiectelor pe rol. Cu alte cuvinte, fiecare persoană este angajată pe un post cu responsabilități precise în cadrul unuia sau mai multor proiecte. Continuitatea persoanelor din cadrul unității este asigurată doar de eficiența lor. Proiectele finanțate din fonduri structurale au prevederi stricte cu privire la îndeplinirea responsabilităților din fișa postului și oferă salarii competitive care asigură un înalt nivel de recompensare. Un alt aspect ce merită luat în considerare este cel al competențelor manageriale versus competențe specifice. Domnul Trîmbaciu ne-a menționat că, în crearea unei echipe de implementare a unui proiect de restaurare a unei clădiri de patrimoniu, spre exemplu, întotdeauna primează calitățile și experiența managerială ale unui candidat, în comparație cu experiența specifică în sfera culturală. Asta deoarece, în cuvintele domnului Trîmbaciu, „un bun manager va învăța foarte repede specificitățile unui proiect de restaurare culturală, dar un director de muzeu cu master în istoria artei și experiență de 20 de ani în domeniul cultural, fără competențe manageriale, va întâmpina mari dificultăți în înțelegerea proceselor, a pașilor și a instrumentelor specifice managementului de proiect”.

Din vizita la Ministerul Culturii, pe baza discuțiilor purtate cu reprezentanți ai acestei instituții, pe lângă aspectele menționate în capitolul anterior, unde ne-am concentrat pe perspectiva politică și rolul Ministerului Culturii în procesul de protejare a patrimoniului cultural, putem trage următoarele concluzii:

- Legislația care vizează protejarea patrimoniului cultural a progresat în ultimii 30 de ani, mai ales în contextul de preaderare la Uniunea Europeană și de dorință de uniformizare cu reglementările la

nivel internațional. Cu toate acestea, anumite aspecte legislative încă sunt nelămurite și afectează mecanismele de implementare a măsurilor de protecție și conservare a patrimoniului cultural (cum a fost cazul în procesul de recuperare a brățărilor dacice de la Sarmizegetusa).

- Procesul de protejare a patrimoniului cultural depinde de comunicarea și cooperarea interinstituțională, atât în ceea ce privește ministerele, cât și în relația dintre Ministerul Culturii și gestionarii de patrimoniu din teritoriu. Așa cum declară angajații MC, această comunicare este adesea deficitară, nefiind reglementată de un document oficial.
- Unul dintre cele mai presante aspecte ce afectează MC se referă la subfinanțare, respectiv alocări bugetare insuficiente acordare ministerului și, implicit, sectorului cultural, per ansamblu. Această problemă are consecințe bifurcate. Pe de o parte, personalul angajat în sectorul public cultural nu este suficient de motivat, fapt ce afectează negativ angajamentul acestuia la locul de muncă și calitatea serviciilor de care beneficiază publicul larg. Pe de altă parte, lipsa resurselor de la bugetul de stat împiedică ministerul să se implice în toate demersurile de conservare și protejare a patrimoniului național, fiind nevoit adesea să se limiteze la acele demersuri sau proiecte urgente sau care pot primi finanțare din alte surse. Asta duce, în majoritatea cazurilor, la neglijarea obiectelor de patrimoniu, la degradarea acestora și, per total, la un proces încetinit și ineficient de gestionare a patrimoniului.

Prin realizarea unei comparații cu sistemul de management al patrimoniului cultural pus în practică în Grecia, am aflat de la cei doi profesori universitari (dr. Sofia Boutsiouki, și dr. Dimitrios Skiadas) ideea de management regional de patrimoniu. Această idee pornește de la metodologia dezvoltării regionale, care se bazează pe doi piloni: capital uman și infrastructură. În Grecia există două tipuri de politici de gestionare a patrimoniului cultural: cele care vizează prosperitatea resursei umane și a patrimoniului cultural imaterial și cele care vizează

prosperitatea resurselor materiale de patrimoniu: patrimoniul cultural material fix și mobil. Politicile culturale, fie că țin de resursa umană sau de infrastructura de patrimoniu, sunt gândite și administrate de autoritățile centrale. Autoritățile regionale au competențe limitate, însă au dreptul de a impune anumite reguli proprii, care pot fi mai restrictive decât cele la nivel național, dar nu pot oferi libertăți care nu se găsesc în politicile naționale. Descriind relația dintre patrimoniul cultural și dezvoltare regională, Dimitrios Skiadas spune: „Două lucruri sunt importante atunci când vine vorba de politici de patrimoniu: oamenii și locurile. Unde este interesul (n.a. *pentru autorități*) în a prospera? Dacă te interesează oamenii, atunci trebuie să ai grijă de artiști, de personalul tehnic, de muzicieni, arheologi, academicieni și de toți ceilalți incluși în procesul de creare și protejare a patrimoniului. Atunci trebuie să urmărești perspectiva dezvoltării sociale. Urmărește măsurile de protecție socială în domeniul patrimoniului cultural, accesează fonduri pentru inovare și cercetare. Dacă, pe de altă parte, interesul tău este « prosperitatea locurilor », atunci politicile de dezvoltare regională sunt cea mai bună cale pentru a ajunge acolo. Infrastructura este foarte importantă pentru protejarea patrimoniului cultural: muzee, arcuri, mausolee, monumente etc".

Elementul de noutate adus de perspectiva grecească este completat de atenția deosebită acordată dezvoltării tehnologiilor inovative în domeniul patrimoniului cultural și de încurajarea tinerilor spre a alege cariere în sfera culturală.[48] Potrivit Sofiei Boutsiouki, „cercetarea patrimoniului cultural nu se realizează pentru foloasele economice pe care le poate aduce. De fapt, economia nu trebuie să conteze în protejarea patrimoniului cultural. Tinerii nu aleg cariere în sfera culturală pentru că vor să devină bogați, ci pentru că vor să contribuie la îmbogățirea

[48] Sofia Boutsiouki, „Prioritizing Youth in the National Policy Agendas: The Role of the Youth Guarantee in Three European Countries", în *Consumer Behavior, Organizational Strategy and Financial Economics Proceedings of the 21st Eurasia Business and Economics Society Conference*, Springer, 2018, pp. 316-341, http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/62048/1/91..pdf#page=316, accesat la 26 august 2023.

valorilor nonfinanciare. Sprijinul financiar al statului și al instituțiilor europene pentru domeniul cultural este esențial. Nu se poate aștepta ca patrimoniul să se autosusțină din punct de vedere economic, pentru că nu acesta este scopul lui. [...] Perioada pandemiei a arătat nevoia de sprijin în dezvoltarea de tehnologii digitale în domeniul patrimoniului cultural, iar statul trebuie să contribuie la asigurarea acestui nivel de dezvoltare atât de necesar pentru sustenabilitatea muzeelor și a instituțiilor de cultură".

În urma dialogului purtat cu cei doi universitari greci și luând în considerare similitudinile dintre mediul cultural grecesc și cel românesc, am conturat următoarele observații:

- Mediul cultural beneficiază de pe urma unor politici de dezvoltare eficiente și punctuale, concentrate pe aspectele-cheie care sunt specifice unei anumite zone. În cazul Greciei, cele mai importante aspecte ce țin de protecția patrimoniului cultural sunt dezvoltarea resursei umane și conservarea și restaurarea infrastructurii de patrimoniu. În acest sens, demersurile Greciei sunt concentrate asupra investiției în programe de educație și formare pentru specialiști în domenii precum arheologie, restaurare, istoria artei și muzeografie, atragerea de fonduri din surse publice și private pentru investiții în infrastructura de patrimoniu, dar și proiecte precum *European Cultural Routes* sau *Europa Nostra*, care urmăresc creșterea nivelului de atractivitate a destinațiilor turistice culturale.
- Fuziunea patrimoniului cultural grecesc cu tehnologiile inovative oferă oportunitatea unui proces de conservare, protejare și utilizare a patrimoniului cultural într-o manieră inovativă și adaptată nevoilor actuale. Proiecte precum *Digital activities – Kotsanas Museum of Ancient Greek Technology*[49], *Perseum Digital*

[49] Digital activities – Kotsanas Museum of Ancient Greek Technology, https://icom-greece.mini.icom.museum/en/digital-activities-kotsanas-museum-of-ancient-greek-technology/, accesat la 2 septembrie 2023.

Library[50] și *Ancient Olympia: Common Grounds*[51] sunt câteva dintre demersurile care îmbină cultura cu tehnologii precum realitatea virtuală, inteligența artificială și realitatea augmentată, cu scopul promovării siturilor culturale și sporirii nivelului de educație culturală.

Dintre toate modelele de bune practici cercetate, modelul leton conectează cel mai autentic ideea de management al patrimoniului cultural cu domeniul dezvoltării durabile.[52] Conceptul de autenticitate în acest context se conturează dintr-o perspectivă duală. În primă instanță, colaborarea mediului academic cu domeniul privat, al corporațiilor și organizațiilor naționale și multinaționale joacă un rol crucial în formarea de specialiști în domeniul managementului cultural. În același timp, se depun eforturi constante în scopul creării de elemente culturale care să intre în arealul patrimoniului cultural. Jelena Budanceva, prin activitatea sa profesională, servește drept exemplu elocvent al sinergiei dintre sfera academică și cea privată, ilustrând modul în care colaborarea menționată mai sus poate lua formă practică. Având studii în istoria artei și sociologie și o experiență de aproape 20 de ani în implementarea proiectelor culturale, Jelena le predă studenților Universității EKA, din Riga, Letonia, management cultural, resurse umane și organizare de evenimente culturale, coordonând concomitent trei programe de studiu în aceleași domenii.

Managementul cultural este, potrivit Jelenei, „creativitate și agilitate strategică, la baza cărora se află mereu resursa umană. În acest sens, resursa umană trebuie să fie mereu stimulată, inspirată și ghidată, pentru

---

[50] Perseum Digital Library, http://www.perseus.tufts.edu/hopper/, accesat la 2 septembrie 2023.

[51] Ancient Olympia: Common Ground, https://olympiacommongrounds.gr/explore/video-tour, accesat la 2 septembrie 2023.

[52] Natalja Verina, Kristina Astike, Virginija Grybaite, Jelena Budanceva, „Culture as a Driver of Sustainable Development in Europe”, în *Economics and Culture*, vol. 18, nr. 2, 2021, pp. 73-82, https://www.researchgate.net/publication/357507443_Culture_as_a_Driver_of_Sustainable_Development_in_Europe#fullTextFileContent, accesat la 26 august 2023.

a-și spori eficiența. Un manager bun își cunoaște echipa mai bine decât orice altceva, știe să se adapteze oricărei situații neprevăzute și știe să lucreze în situații dificile. Domeniul cultural are multe particularități, una dintre ele fiind diversitatea oamenilor: de la artiști stradali la creatori de modă și directori de muzee, fiecare înțelege arta în felul lui. Și fiecare trebuie înțeles de către un bun manager. Aceste particularități stau la baza proceselor de management care urmează oricărei colaborări, iar noi ne învățăm studenții tocmai cum să facă față tuturor acestor provocări". Asistând la un curs oferit de Jelena, am putut observa cum aceasta abordează în relația cu studenții tehnici specifice psihologiei, sociologiei și artelor teatrale, arătând că managementul proiectelor culturale este un proces complex, care nu poate fi tratat cu superficialitate.

Ca rezultat al analizei spațiului cultural leton, prin lentila Jelenei Budacenva observăm următoarele:

- Creația de patrimoniu cultural este cel puțin la fel de importantă precum protejarea patrimoniului deja existent. Foarte multă literatură de specialitate și la fel de multe demersuri politice se concentrează pe protejarea și conservarea patrimoniului moștenit, însă prea puțin suntem suscitați să contribuim la patrimoniul local, național sau global prin sprijinirea demersurilor creatoare. Cele două nu trebuie să se excludă una pe cealaltă. Dimpotrivă, procesul de creație trebuie să se fundamenteze pe patrimoniul cultural existent. De aceea, inițiativele care le îmbină pe cele două, cum este SERDE, organizația menționată în capitolul anterior, trebuie să fie sprijinite politic și financiar de către state.
- Managementul patrimoniului și al proiectelor culturale este un proces complex, care nu trebuie și nu poate fi implementat fără sprijinul mediului academic. Îmbinarea competențelor practice cu bazele teoretice este esențială pentru funcționarea corectă și implementarea cu succes a proiectelor care gestionează patrimoniul cultural. De aceea, rolul instituțiilor de învățământ, la toate nivelurile de studiu, dar mai ales la cel superior, este de a oferi instrumentele necesare creării de specialiști în domeniul managementului cultural, prin colaborarea cu mediul privat și instituțiile statului.

În ceea ce privește Polonia, analiza patrimoniului cultural, potrivit perspectivei Dorotei Jurkiewicz-Eckert, poate fi dezvoltată în baza a trei aspecte semnificative: relația cu Uniunea Europeană, implicarea mediului academic în managementul patrimoniului cultural și concentrarea pe conservarea și restaurarea patrimoniului cultural material imobil. În calitate de analist și de cercetător specializat în politici europene în sfera culturală, Dorota Jurkiewicz-Eckert susține că relația dintre Polonia și Uniunea Europeană exercită o influență pozitivă asupra modului în care țara gestionează resursele dedicate patrimoniului cultural. Această dinamică de colaborare și cooperare aduce beneficii financiare Poloniei, promovând în același timp o abordare mai sustenabilă asupra conservării și promovării patrimoniului cultural. Ca parte a Uniunii Europene, Polonia beneficiază de resurse care îi permit să acorde o atenție mai mare dezvoltării culturale și protejării moștenirii sale culturale, prin dezvoltarea de proiecte culturale, susținerea artiștilor și a tradițiilor locale, precum și a inițiativelor culturale la nivel de voievodate și național. Apartenența la UE ajută Polonia și în ceea ce privește procesul de diplomație culturală, legarea de noi parteneriate strategice și creșterea capacității de cooperare cu state din spațiul extern non-european.

Asemenea Letoniei, în Polonia se pune foarte mare accent pe implicarea comunității academice în procesele de gestionare a culturii și patrimoniului cultural. În acest sens, universitățile dezvoltă programe de licență și masterat care abordează tematici diferite de patrimoniu din diverse perspective, precum antropologia patrimoniului cultural, istoria artei, management cultural, patrimoniu cultural și diplomație culturală, politici naționale și europene în domeniul culturii, politici de management al patrimoniului cultural ș.a. D.E. vorbește și despre proiectul *Cultural Heritage Geodata: Polish Perspectives*, implementat de Facultatea de Istorie a Universității din Varșovia, în cadrul căruia au fost cercetate aspecte ce țin de importanța pe care patrimoniul cultural o are în procesul de dezvoltare de competențe de leadership, creșterea capacității administrative și îmbunătățirea abilităților digitale în instituții.[53]

[53] European Research collaborations: University of Warsaw, Faculty of History, https://pro.europeana.eu/page/europeana-research-collaborations-university-of-warsaw-faculty-of-history, accesat la 2 septembrie 2023.

Când vine vorba despre investițiile în patrimoniul cultural, aflăm de la D.E. că acestea se fac în majoritatea cazurilor prin intermediul fondurilor nerambursabile pe care Polonia le primește de la Uniunea Europeană și că ele vizează în cea mai mare parte proiecte mari de restaurare, renovare și modernizare a obiectivelor de patrimoniu imobil. Un procent mare din aceste fonduri merge și spre dotarea instituțiilor de educație din domeniul patrimoniului cultural: școli de muzică, teatre, școli de film. Când am întrebat-o pe D.E. care crede că sunt avantajele Poloniei în ceea ce privește accesarea de fonduri europene pentru cultură, răspunsul a fost: „Cele mai importante trei lucruri cred că sunt: a) o foarte bună structură a perspectivelor. Aceasta vine ca urmare a unei documentări temeinice pe subiect, investiții în cercetare și experți; b) învățăm de la cei mai buni. Încercăm mereu să ne uităm către țările mai dezvoltate și să preluăm modelele lor, adaptate pe specificul nevoilor noastre. Nu ne este rușine să cerem ajutorul experților europeni, atunci când avem nevoie de el; c) autoritățile locale (voievodatele) au responsabilități mărite în procesul de gestionare a fondurilor pentru cultură, ceea ce le oferă o anumită autonomie și nu depind de centru pentru fiecare aprobare".

3.4. Recomandări pentru o politică publică a patrimoniului cultural în România

3.4.1. Definirea problemei

În cadrul unei conferințe organizate de Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa", Cristina Cotenescu, expert al rețelei de dezvoltare durabilă din Ministerul Culturii, descria importanța culturii și a patrimoniului cultural în procesul de dezvoltare durabilă, atât la nivel internațional, recunoscută în ultimii 30 de ani prin includerea acestora în documente strategice, convenții și agende ale instituțiilor și organizațiilor internaționale, cât și la nivel național, prin ratificarea acelor documente

strategice și prin stabilirea de obiective proprii în domeniu.[54] Chiar dacă obiectivele setate de România sunt aliniate la strategiile europene și ale UNESCO, țara noastră are probleme în implementarea cu succes a activităților care să ducă la îndeplinirea acestor obiective. Avem de-a face, și în acest domeniu, cu celebra teorie a formelor fără fond, dezvoltată prima dată de Titu Maiorescu, dar despre care s-a scris foarte mult în literatura românească.[55] Transpusă în domeniul patrimoniului cultural, teoria formelor fără fond argumentează că există un decalaj major în ceea ce privește preluarea obiectivelor de dezvoltare europene și internaționale și capacitatea instituțională de a le transpune în realitatea socială și economică națională. Neavând un fundament temeinic în rândul societății, obiectivele de dezvoltare și de protejare a patrimoniului cultural setate nu dispun de capacitatea de implementare necesară. Altfel spus, problema principală de la care pornește studiul de caz este neînțelegerea, la nivel instituțional, a conexiunii dintre patrimoniul cultural și dezvoltarea durabilă și neconștientizarea importanței acesteia, dar, mai ales, incapacitatea instituțională de a răspunde nevoilor societale de dezvoltare, ținând cont de aspectele legate de protejarea patrimoniului cultural.

3.4.2. Cauze și efecte

Cauzele care au dus la apariția acestei probleme sunt multiple, ele putând fi structurate în: cauze istorice sau sistemice și cauze structurale sau instituționale.

Cauzele istorice sau sistemice sunt cele care derivă din istoricul mentalului colectiv și care afectează încă punerea în practică a măsurilor de protejare și promovare a patrimoniului cultural. Acestea pornesc de la

---

[54] Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, *Conferința „Rădăcinile economiei circulare în gândirea românească”*, https://traditiicreative.ro/precursori/video-conferinta-radacinile-economiei-circulare-in-gandirea-romaneasca/, accesat la 19 august 2023.

[55] Constantin Schifirneț, „Teoria formelor fără fond despre mentalități și disfuncționalități instituționale”, în *Mentalități și instituții*, Ars Docendi, București, 2002, https://www.researchgate.net/publication/258508047_TEORIA_FORMELOR_FARA_FOND, accesat la 19 august 2023.

lipsa educației în rândul populației în ceea ce privește importanța culturii în viața cotidiană. Sintetizate, aceste cauze sunt:

- Lipsa de inițiativă cetățenească. Populația țării nu înțelege importanța culturii în procesul de dezvoltare individual și colectiv și nu se implică activ în procesul de protejare a patrimoniului cultural și conservarea acestuia.
- Lipsa studiilor în ceea ce privește conexiunea dintre patrimoniul cultural și procesul de dezvoltare durabilă. Neimplicarea mediului academic în procesul de gestionare a patrimoniului cultural și de protejare a acestuia duce la lipsa unui canal de informare relevant și acreditat pentru cetățeni, aceștia fiind nevoiți să se documenteze din surse care nu sunt întotdeauna de încredere. Totodată, neimplicarea cercetătorilor creează un vid de cunoaștere în științele socioumane, când vine vorba de studiul patrimoniului și al managementului acestuia.

Cauzele structurale sau instituționale sunt acțiunea și, chiar dacă pare paradoxal, inacțiunea instituțiilor statului. Acestea sunt:

- Dezinteresul din partea instituțiilor și autorităților statului în ceea ce privește protejarea și promovarea patrimoniului cultural și tratarea domeniului cultural ca domeniu lipsit de importanță strategică.
- Lipsa unui cadru legislativ coerent și stabil în ceea ce privește managementul patrimoniului cultural nu permite aplicarea unitară a acelorași reguli în toate instituțiile de cultură, creând confuzii. Statul restricționează astfel acțiunile de protejare și promovare a patrimoniului.
- Alocările bugetare nu permit investiții revoluționare în inovare și cercetare în domeniul patrimoniului cultural.

Efectele problemei identificate afectează în mod direct patrimoniul cultural, care se află în risc iminent de degradare odată cu trecerea timpului, dar afectează și societatea, cetățenii și identitatea națională, ca întreg. Aceste efecte, rezumându-ne la cele care sunt de interes pentru scopul lucrării de față, sunt:

- Procesul de digitalizare a patrimoniului cultural este unul lent, nesprijinit de acțiunile statului. Aici sunt incluse acțiuni de expunere digitală a patrimoniului cultural, implementarea tehnologiilor imersive în protejarea și conservarea patrimoniului, dezvoltarea infrastructurii hardware de digitalizare etc. Cu excepția unor demersuri finanțate și inițiate la recomandarea Comisiei Europene, statul român nu sprijină astfel de demersuri.
- Nu există practici unitare când vine vorba de managementul patrimoniului cultural și al patrimoniului național. Fiecare instituție, fiecare organizație care gestionează patrimoniul cultural au propriul mecanism de management, care poate sau nu să funcționeze pe specificul cultural respectiv.
- România rămâne în urmă la nivel european și internațional în ceea ce privește practicile de dezvoltare durabilă și turismul sustenabil. Raportul Comisiei Europene către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor privind dimensiunea culturală a dezvoltării durabile în cadrul acțiunilor UE, publicat la 9 decembrie 2022[56], arată obiectivele majore pe care UE le are în ceea ce privește adaptarea politicilor și programelor europene la nevoile de integrare a dimensiunii culturale de dezvoltare durabilă. Analizând cadrul legislativ și rezultatele actuale ale instituțiilor de cultură din România, putem observa că România încă nu se află la nivelul de dezvoltare socioeconomică și tehnologică care să permită îndeplinirea cu ușurință a acestor obiective, ca parte a Uniunii Europene.
- Mediul universitar și postuniversitar nu se concentrează pe crearea de specialiști în domeniul managementului patrimoniului cultural. În vederea realizării studiilor de impact, a cercetărilor de

[56] Comisia Europeană, *Raport al Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor privind dimensiunea culturală a dezvoltării durabile în cadrul acțiunilor UE*, Bruxelles, 9.12.2022, COM(2022) 709, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0709, accesat la 19 august 2023.

teren, a studiilor teoretice, a aplicațiilor practice și a tuturor celorlalte procese complexe care se află în spatele managementului patrimoniului cultural, este nevoie de experți. Aceștia pot fi creați și în mediul privat, specializați la locul de muncă. Însă, rezultatele nu sunt comparabile cu o pregătire teoretică și practică temeinică, specifică mediului academic, conform unei programe-cadru acceptate la nivel național și european.

3.4.3. Scopul și obiectivele

Ca parte aplicativă a studiului de caz, scopul recomandărilor în vederea elaborării unei propuneri de politică publică în domeniul protejării, conservării și promovării patrimoniului cultural este acela de a contribui la îmbunătățirea capacității administrative de a răspunde nevoilor societale de dezvoltare, ținând cont de aspectele care vizează protejarea patrimoniului cultural. Aceste recomandări, dezvoltate și implementate de specialiști ai Ministerului Culturii, cu sprijin din partea celorlalte structuri ale Guvernului și implicare a mediului academic și privat, au rolul de a evidenția și valorifica relația dintre patrimoniul cultural și dezvoltarea durabilă. În acest sens, obiectivele acestei părți a studiului de caz sunt:

Obiectivul Specific 1 (OS1): Îmbunătățirea cadrului legislativ care reglementează patrimoniul cultural. Cu toate că România a ratificat Convenția UNESCO privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural, aceasta nu a reușit încă să transpună în legislația națională toate reglementările cu rol esențial în protejarea și conservarea patrimoniului. Codul patrimoniului, document cu rol de a centraliza și actualiza legile care reglementează statutul patrimoniului cultural la nivel național, este în proces de redactare din perioada de preaderare a României la Uniunea Europeană. În prezent, există șapte legi diferite care fac trimitere sub o formă sau alta la protejarea patrimoniului cultural. Problemele sesizate atât de societatea civilă, dar mai ales de responsabilii cu aplicarea acestor legi sunt, printre altele: ineficiența legilor în protejarea efectivă a

patrimoniului cultural[57], inexistența normelor clare de aplicare a legii în domeniul patrimoniului cultural și lipsa unor proceduri rapide și eficiente de sancționare a faptelor penale comise la adresa patrimoniului cultural. Prin OS1, ne propunem să atragem atenția asupra unor recomandări care pot fi incluse în versiunea finală a Codului de patrimoniu, la care se lucrează de aproape 20 de ani.

Obiectivul Specific 2 (OS2): Digitalizarea și descentralizarea procedurilor administrative de gestionare, protejare, conservare, restaurare și promovare a patrimoniului cultural. Așa cum am menționat în repetate rânduri, nivelul la care se administrează patrimoniul cultural în România este mult sub media europeană. România este, alături de Bulgaria, la coada clasamentelor, când vine vorba de: utilizarea TIC (tehnologia informației și a comunicării) în scopuri culturale[58], procentul de angajare culturală[59], participarea cetățenilor la activități culturale[60] și cheltuielile gospodăriilor pentru cultură[61]. În plus, gestionarii de patrimoniu intervievați remarcă probleme semnificative în implementarea unui management cultural eficient, ca urmare a proceselor birocratice excesive, a controlului de la centru și a lipsei platformelor digitale care să faciliteze procesele administrative în sfera culturală. Astfel, prin OS2 ne propunem să oferim câteva recomandări în vederea reducerii poverii birocratice prin măsuri de digitalizare și descentralizare a procesului de management al patrimoniului cultural.

---

[57] Vezi cazul Brățărilor Dacice, https://www.universuljuridic.ro/despre-protejarea-patrimoniului-cultural-national/, accesat la 21 august 2023.

[58] Eurostat, *Culture statistics – use of ICT for cultural purposes*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_use_of_ICT_for_cultural_purposes&oldid=574961, accesat la 21 august 2023.

[59] Idem, *Culture statistics – cultural employment*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_employment, accesat la 21 august 2023.

[60] Idem, *Culture statistics – cultural participation*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_participation, accesat la 21 august 2023.

[61] Idem, *Culture statistics – household expenditure on culture*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_household_expenditure_on_culture, accesat la 21 august 2023.

Obiectivul Specific 3 (OS3): Eficientizarea financiară și administrativă a instituțiilor de cultură. Sustenabilitatea patrimoniului cultural nu se rezumă la protejarea și conservarea acestuia și la legătura dintre patrimoniul cultural și mediul înconjurător. În acest moment, domeniul cultural, dar mai ales patrimoniul cultural, este văzut ca o povară la bugetul de stat, nu o investiție, propunerile de modificări legislative realizate în ultimii zece ani exprimând foarte clar îngrijorările clasei politice cu privire la sustenabilitatea financiară a domeniului cultural.[62] Pe lângă aspectele financiare, o problemă menționată și în cadrul interviurilor, de către gestionarii de patrimoniu din municipiul Cluj-Napoca, este cea a autosuficienței și a autoguvernării din punct de vedere administrativ. Prin OS3, propunem o serie de recomandări al căror scop este un management financiar și administrativ mai eficient pentru patrimoniul cultural gestionat la nivel național și de instituțiile din teritoriu.

Obiectivul Specific 4 (OS4): Creșterea nivelului de implicare societal și al comunității academice în procesul de management al patrimoniului cultural. Conform principiului kantian al cauzalității[63], orice schimbare vine după legea firească a legăturii dintre cauză și efect. Cultura și dezvoltarea societală sunt interconectate într-un cerc de influențe reciproce. Dacă patrimoniul cultural modelează dezvoltarea socială și conceptul de identitate colectivă, implicarea societății este esențială procesului de protejare și conservare a acestuia din urmă. Această relație trebuie susținută de actorii implicați: clasa politică, formatorii de opinie și, mai ales, comunitatea academică – a cărei responsabilitate față de patrimoniul cultural este duală. Prima dată, comunitatea academică trebuie să asiste la protejarea, cercetarea și promovarea patrimoniului

---

[62] Guvernul României, *NOTĂ DE FUNDAMENTARE la Hotărârea Guvernului nr. 905/2016 pentru aprobarea tezelor prealabile ale proiectului Codului patrimoniului cultural*, https://www.gov.ro/fisiere/subpagini_fisiere/17-01-03-08-56-03NF_HG_905-2016.pdf, accesat la 21 august 2023.

[63] Dezvoltat de Immanuel Kant în cartea sa, *Critica rațiunii pure*, publicată pentru prima dată în anul 1781, traducere, IRI, București, 1994, pp. 205-215.

cultural prin crearea de specialiști în domeniul managementului cultural și al managementului patrimoniului cultural. Apoi, este absolut necesar ca mediul academic să se implice în tot ce presupune conservarea, revitalizarea și cercetarea patrimoniului cultural, pentru a contribui la dezvoltarea domeniului într-o modalitate inovativă și constantă. Prin recomandările enunțate în cadrul OS4, urmărim să propunem câteva unelte utile în construirea acestui parteneriat între mediul public politic și cel academic.

3.4.4. Descrierea recomandărilor

Înainte de a prezenta recomandările propuse, este important să menționăm că acestea se bazează pe cercetările efectuate în domeniul relațiilor internaționale și al studiilor europene. Deși în cadrul materialelor citate sunt incluse și acte normative, legi și regulamente referitoare la protecția patrimoniului cultural, studiul de caz se fundamentează pe analiza empirică a interviurilor semistructurate și a observației participative. Aceste recomandări nu au un fundament legal robust, deoarece experiența și competențele cercetătorului nu sunt în domeniul juridic. În cazul în care se identifică utilitatea acestor recomandări în oricare dintre contextele prezentate mai jos, se impune ca acestea să fie supuse unei revizuiri de către un expert juridic, în scopul de a le elabora într-o formă care să fie în concordanță cu normele legale aplicabile.

O abordare de tip „top-down" (de sus în jos) a cadrului legislativ de protejare și conservare a patrimoniului cultural. Potrivit unui studiu realizat la Universitatea Cornell, în societățile democratice există două metode principale de legiferare: prin abstractizarea principiilor generale din deciziile luate în cazurile individuale sau prin declararea unor principii generale, emise de o autoritate centrală, care să fie aplicate în cazurile individuale.[64] Aceasta din urmă, denumită și „metoda de sus în

[64] Jeffrey J. Rachlinski, „Bottom-Up versus Top-Down Lawmaking", în Cornell Law Faculty Publications, 2006, https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent .cgi ?referer=&httpsredir=1&article=5374&context=uclrev, accesat la 21 august 2023.

jos", are cea mai mare aplicabilitate în sfera patrimoniului cultural. Pornind de la un cadru general și creând o structură funcțională ușor de înțeles pentru parteneri interesați și actori de decizie, se simplifică procesul de acces la informații legislative, care în momentul de față este structurat pe microdomenii culturale. Cadrul legislativ actual este perfectibil, cea mai mare problemă a sa fiind incapacitatea instituțională de punere în aplicare. Atât reprezentanții și angajații MC, cât și gestionarii de patrimoniu de la nivelul județului Cluj au remarcat o reală problemă în ceea ce privește aplicarea actelor normative de protejare și promovare a patrimoniului. Abordarea de tip „top-down" poate ușura acest proces, prin ajustarea cadrului legislativ, oferind o mai bună capacitate de aplicare a legii (eng. *law enforcement*). Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS1.

Introducerea în cadrul legislativ a conceptelor de „conservare planificată" și „hartă a riscurilor" pentru patrimoniul cultural. Conceptul de „conservare planificată" a fost dezvoltat ca o alternativă mai ieftină și mai eficientă pe termen lung la ideea de „restaurare".[65] Țări precum Olanda și Belgia au dezvoltat acest concept și l-au integrat în cadrele legislative naționale cu privire la protecția patrimoniului cultural, dovedind astfel succesul lui.[66] „Harta riscurilor" este un instrument de prevenție dezvoltat prin intermediul proiectului „ProteCHt2save – Risk assessment and sustainable protection of cultural heritage in a changing environment" în anul 2020 și vizează oferirea de suport tehnic în procesul de luare a deciziilor cu privire la patrimoniul cultural din Europa

[65] Stefano Della Torre, „Conservation of built cultural heritage, laws enabling preventive approach: the case of Italy", în (ed.) Mitja Guštin, Terje Nypan, *Cultural Heritage and Legal Aspects in Europe*, Koper, 2010, https://ehhf.eu/wp-content/uploads/2020/11/Cultural-heritage-and-legal-aspects-in-Europe-BOOK.pdf, accesat la 26 august 2023.

[66] Patricio Teresa, *Conservation in changing societies: heritage and development; Proceedings of the International Conference on the occasion of the 30th anniversary of the Raymond Lemaire International Centre for Conservation (1976-2006), Leuven, May 22-25, 2006,* UNESCO Digital Library, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381337, accesat la 26 august 2023.

Centrală.[67] Originalitatea acestui instrument este că el îmbină protecția patrimoniului cultural cu cea a patrimoniului natural, oferind o platformă digitală unică pentru urmărirea și anticiparea riscurilor de natură să le afecteze pe ambele. Un astfel de instrument este extrem de scump, la dezvoltarea sa investindu-se deja 1.787.110 euro din Fondul European de Dezvoltare Regională. „Conservarea planificată" și „Harta riscurilor" sunt două tipologii de proiecte care fac parte din procesul de management al riscurilor la nivel european, în ceea ce privește protejarea patrimoniului cultural și natural. Luând în considerare cele două proiecte-pilot, modelul de bună practică este acela al stabilirii unui plan de management al riscurilor eficient și introducerea acestuia în cadrul legislativ național de protecție și conservare a patrimoniului cultural. Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS1.

Digitalizarea sistemului de gestionare a patrimoniului cultural. Sistemele informatizate de management al patrimoniului cultural, prevăzute în Codul Patrimoniului Cultural, document în consultare publică la momentul redactării lucrării, nu sunt funcționale. România este în topul țărilor europene când vine vorba de conexiune la internet[68], numărul de specialiști în IT raportat la mia de locuitori[69] și numărul de start-upuri în domeniul IT cu cea mai rapidă creștere[70]. Aceste date statistice nu sunt corelate cu realitatea sistemelor informatice din sistemul public, iar acest lucru este cauzat de lipsa finanțărilor. Doar în exercițiul financiar 2014-2020, România a primit de la Comisia Europeană peste 430 de milioane

[67] Sursa: https://programme2014-20.interreg-central.eu/Content.Node/ProteCHt2 save.html, accesat la 26 august 2023.

[68] Internet Speed by Country, https://wisevoter.com/country-rankings/internet-speed-by-country/, accesat la 21 august 2023.

[69] Romania – Country Commercial Guide, https://www.trade.gov/country-commercial-guides/romania-information-communications-technology-ict, accesat la 21 august 2023.

[70] Conform Delloitte Wave Studio #22, https://www.amcham.ro/news-from-members/romania-is-present-in-the-main-category-of-the-deloitte-2022-ce-technology-fast-50-ranking-of-the-fastest-growing-start-ups-in-the-region-through-wave-studio-which-ranks-22nd, accesat la 21 august 2023.

de euro cu scopul îmbunătățirii capacității administrative prin sisteme și standarde operative de management la nivelul instituțiilor de stat.[71] Sporirea eficienței sistemelor informatice de management al patrimoniului cultural, de la arhive online, baze de date online, biblioteci, muzee, până la site-urile instituțiilor publice și ale organizațiilor guvernamentale culturale, este esențială în vederea implementării cu succes a tuturor celorlalte recomandări. Resursele financiare pentru un astfel de demers se pot obține din fonduri structurale privind capacitatea administrativă și din PNRR.

Mai mult decât atât, în anul 2019, România și-a asumat, prin semnarea *Declarației de Cooperare în vederea promovării Digitalizării Patrimoniului Cultural*[72], să depună toate eforturile necesare pentru a încuraja și sprijini procesul de digitalizare și tehnologizare a elementelor de patrimoniu. Conform *Declarației*, aceste eforturi trebuie să includă, dar să nu se rezume la: implicarea în inițiativa paneuropeană pentru digitalizarea 3D a artefactelor, monumentelor și siturilor de patrimoniu, utilizarea și reutilizarea resurselor culturale digitalizate pentru a stimula implicarea cetățenilor, dar și în alte sectoare adiacente, și îmbunătățirea cooperării transsectoriale, transfrontaliere și consolidarea capacității în sectorul patrimoniului cultural digitalizat.[73] Se solicită, prin urmare, elaborarea unei analize cu scopul de a identifica dificultățile cu care se confruntă instituțiile guvernamentale în ceea ce privește implementarea acestor obiective, precum și modalitățile prin care aceste dificultăți pot fi remediate. Este recomandat ca această analiză să fie realizată de o instituție/organizație externă MC și Guvernului României, pentru obiectivitate. Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS2.

---

[71] Sursa: https://mfe.gov.ro/stadiul-absorbtiei-fondurilor-ue/, accesat la 21 august 2023.

[72] European Commission, *EU Member States sign up to cooperate on digitising cultural heritage, https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/eu-member-states-sign-cooperate-digitising-cultural-heritage,* accesat la 26 august 2023.

[73] Declaration Cooperation on advancing digitisation of cultural heritage, https://www.vi-mm.eu/wp-content/uploads/2016/12/scannedsignedDeclaration090419pdf.pdf, accesat la 26 august 2023.

Reducerea numărului de monumente încadrate în lista Monumentelor Istorice, prin declasarea acestora. În anul 2015, data ultimei actualizări a procedurii de clasare, în România existau 30.154 de monumente, ansambluri și situri, dintre care, peste 6.000 de monumente de categoria A (monumente de interes național):

Județ	Nr. monumente istorice	Județ	Nr. monumente istorice
Alba	686	Harghita	742
Arad	417	Hunedoara	518
Argeș	1022	Ialomița	227
Bacău	366	Iași	1634
Bihor	455	Ilfov	730
Bistrița-Năsăud	768	Maramureș	610
Botoșani	510	Mehedinți	570
Brăila	172	Mureș	1018
Brașov	986	Neamț	537
București	2651	Olt	758
Buzău	869	Prahova	1073
Călărași	285	Sălaj	546
Caraș-Severin	832	Satu Mare	310
Cluj	1791	Sibiu	1053
Constanța	694	Suceava	518
Covasna	594	Teleorman	393
Dâmbovița	1237	Timiș	340
Dolj	700	Tulcea	574
Galați	263	Vâlcea	791
Giurgiu	540	Vaslui	438
Gorj	503	Vrancea	427

Sursa: *Lista Monumentelor Istorice*,
https://patrimoniu.ro/ro//articles/lista-monumentelor-istorice

Unele dintre monumente și situri arheologice nu sunt suficient studiate și sunt indexate în lista Monumentelor Istorice pe baza dosarului de clasare întocmit, adesea superficial, de către serviciile deconcentrate ale Ministerului Culturii. Această supra-clasare a monumentelor istorice ca

obiecte din lista de patrimoniu cultural național a început în perioada postsocialistă, după 1989, ca răspuns la distrugerile masive ale obiectelor și monumentelor de patrimoniu care au avut loc după 1977. Deși s-a dorit a fi o dovadă de patriotism cultural, procesul a condus la un management defectuos al tuturor obiectelor de patrimoniu clasate, neexistând baze legale pentru a le prioritiza pe unele, considerate a fi mai importante ca valoare pentru cultura și identitatea naționale, în defavoarea altora. Ceea ce s-a întâmplat a fost prioritizarea pe fundamente de urgență: care din monumentele sau siturile clasate este într-un stadiu mai avansat de deteriorare sau se află în pericol iminent de distrugere. Identificarea surselor pentru salvarea obiectelor de patrimoniu clasate, indiferent de importanța lor, a devenit în timp problema principală a ministerului, neglijându-se în acest fel alte aspecte importante, precum cercetarea, inovarea, promovarea și dezvoltarea. Pentru a reduce povara etică și, mai ales, financiară de pe umerii MC, propunem reducerea eșalonată a inventarului de monumente istorice clasate, cu câte 10-15% din efectivul total de elemente, la fiecare interval de evaluare, pentru următorii cinci de ani. În acest sens, se poate forma o echipă, dintre angajați ai serviciilor deconcentrate ale Ministerului Culturii, care să evalueze situația monumentelor istorice din teritoriu și să decidă unilateral retragerea titlului de monument istoric în baza unei evaluări obiective și autorizate de specialiști. Un aspect extrem de important al acestui proces este stabilirea unor norme metodologice în baza cărora are loc declasarea, pentru a asigura o oarecare uniformitate la nivel național. Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS3.

Privatizarea managementului muzeal, similar modelului olandez. Problemele de management în instituțiile culturale din subordinea MC și a consiliilor județene au fost menționate de aproape toți interlocutorii din România ai cercetătorului. Pe de o parte, ministerul acuză instituțiile de cultură, în speță muzeele, de gestionare ineficientă a resurselor, de lipsă de interes în accesarea surselor alternative de finanțare și de consum excesiv de resurse de la bugetul de stat. De cealaltă parte, directorii muzeelor acuză ministerul de măsuri excesive de birocratizare, de

impuneri cu privire la angajările de personal, termene prelungite pentru aprobarea lucrărilor de restaurare și alte măsuri de limitare a autorității și independenței muzeelor. O măsură care să satisfacă atât nevoile ministerului, cât și pe cele ale muzeelor, este privatizarea managementului muzeal, așa cum s-a întâmplat în Olanda în anii 1990[74]. Motivele privatizării muzeelor din Țările de Jos erau similare celor sesizate de gestionarii de patrimoniu cultural din România astăzi: competențele și responsabilitățile directorului muzeului erau limitate de autoritatea formală a Ministerului Culturii, obținerea avizelor pentru orice mică lucrare în interiorul sau exteriorul muzeului era un proces lung și anost, funcțiile de management erau alocate pe criterii politice.

Privatizarea, așa cum a fost implementată de olandezi și reprodusă ulterior de germani și japonezi, nu a avut loc în sensul în care înțelegem noi acum conceptul de privatizare: înlocuirea finanțării publice a muzeelor cu fonduri private. În fapt, muzeele au încetat să mai fie percepute ca instituții de stat, cu personal care operează sub auspiciile politice ale ministerului, și au devenit organizații cu autonomie și responsabilități totale în ceea ce privește protejarea, expunerea, conservarea și studierea colecțiilor din cadrul acestora.[75] Deși au continuat să beneficieze de finanțare de la bugetul de stat, muzeele erau considerate „fundații ale sectorului privat”, iar directorii acestora erau directori executivi șefi, angajați de către un consiliu de administrație numit de MC, dar fără afiliere cu acesta. [76] Asemenea modelului olandez, această recomandare propune un proiect-pilot de privatizare a managementului muzeal, pentru a testa în fază incipientă eficiența lui în cadrul sociocultural românesc. O astfel de măsură poate reduce problemele cu care se confruntă muzeele din România, oferind mai multă autoritate și independență managerilor acestora pentru luarea unor decizii cu efect imediat.

---

[74] Steven Engelsman, *Privatization of Museums in the Netherlands: twelve years later*, Blackwell Publishing, UNESCO, 2006, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000148660, accesat la 3 septembrie 2023.

[75] *Ibidem*, p. 37.

[76] *Ibidem*.

Considerăm, bazându-ne pe experiența olandeză, că acest demers poate fi favorabil și pentru Ministerul Culturii, acesta fiind exonerat de anumite responsabilități care îngreunează activitățile centrale. Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS3.

Reducerea personalului angajat în instituțiile de cultură finanțate de la bugetul de stat. În România, media angajaților permanenți dintr-un muzeu depășește 60.[77] Prin comparație, conform unui studiu realizat pe 23 de state din Europa, media europeană de angajați permanenți într-un muzeu variază între 10 și 25, în funcție de specificitățile fiecărei țări.[78] Un număr ridicat de angajați se traduce într-un consum financiar considerabil, iar aceste cheltuieli de la bugetul de stat nu au corespondență directă în progresul turismului cultural în România. Un studiu realizat la cererea Ministerului Culturii plasează România pe ultimele locuri în Europa, când vine vorba de numărul de vizitatori ai muzeelor.[79] Având în vedere această realitate, se impune o reevaluare a structurii și a bugetelor alocate pentru resursele umane, în instituțiile de cultură finanțate de la bugetul de stat. Prin reducerea cu peste 50% a numărului de angajați în muzee, surplusul financiar obținut poate fi redistribuit în două moduri:

- Creșterea grilei salariale pentru personalul rămas. La momentul actual, un angajat fără funcție de conducere, cu studii superioare și experiență în domeniul muzeal, câștigă între 2500 și 3500 lei net lunar.[80] Aceste salarii nu sunt competitive pe piața forței de muncă, fiind un factor care demotivează în atragerea și retenția

[77] Conform unui studiu individual în care am analizat aleatoriu 32 de organigrame ale muzeelor de dimensiuni mici, medii și mari din București și alte șapte orașe mari din România: Cluj-Napoca, Iași, Oradea, Bacău, Galați, Piatra-Neamț și Suceava.

[78] European Group on Museum Statistics, *A Guide to European Museum Statistics*, Berlin, 2004, https://www.egmus.eu/fileadmin/statistics/Dokumente/A_guide_to-European_Museum_Statistics.pdf, accesat la 3 septembrie 2023.

[79] Centrul de Studii și Cercetări în Domeniul Culturii, *Studiu Referitor la Situația Muzeelor din România*, 2008, https://www.culturadata.ro/wp-content/uploads/2008/10/7_Situatia_Muzeelor_din_Romania_2008.pdf, accesat la 3 septembrie 2023.

[80] Conform Legii 153/2017 privind Salariile de bază din sistemul muzeelor publice din România, https://www.salarizarea.ro/titlu-4/capitol-3/articol-1.html, accesat la 3 septembrie 2023.

profesioniștilor cu abilități și calificări înalte. Creșterea salariilor pentru personalul muzeelor poate contribui favorabil la nivelul de pregătire și implicare al acestora, contribuind la dezvoltarea nivelului de competitivitate.

- Investiții în digitalizarea muzeelor. Înlocuirea personalului ineficient cu sisteme informatice și tehnologii inovative poate aduce nu doar beneficii financiare pe termen lung. Pe lângă contribuția la dezvoltarea sustenabilă a muzeelor, procesele de digitalizare s-au dovedit a fi mult mai eficiente în procesele de management muzeal, având interfețe interactive pentru utilizatori și contribuind la atragerea și a unui public mai tânăr spre această parte a evenimentelor culturale.[81]

Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS3.

Descentralizarea procedurii de obținere a avizelor pentru lucrările de restaurare, renovare și reparare a obiectelor de patrimoniu prin autorizarea serviciilor descentralizate ale Ministerului Culturii. Interviurile realizate cu respondenții din municipiul Cluj-Napoca au evidențiat că, în adiție la aspectele legate de dimensiunea economică și politică a protejării patrimoniului cultural, o problemă semnificativă stă în birocrația excesivă în jurul procedurii de obținere a avizelor și desfășurare a lucrărilor de renovare, restaurare și reparare ale imobilelor de patrimoniu și monumentelor istorice. Legea nr. 422/2001 este cea care reglementează procesul de avizare a intervențiilor asupra monumentelor istorice.[82] Conform acesteia, intervențiile asupra monumentelor istorice se pot realiza doar dacă anterior s-a obținut aviz fie de la Direcția Județeană pentru Cultură (pentru monumentele încadrate în grupa B), fie direct de la Ministerul Culturii (pentru monumentele cu valoare națională din grupa A). Procedura pentru obținerea acestui aviz este în sine laborioasă și include foarte multe etape prin care solicitantul trebuie

[81] Sofia Boutsiouki, Maria Damou, *op. cit*.

[82] Parlamentul României, *LEGE nr. 422 din 18 iulie 2001, privind protejarea monumentelor istorice (republicată în MONITORUL OFICIAL nr. 938 din 20 noiembrie 2006)*, https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/29761, accesat 4 septembrie 2023.

să treacă și foarte multe documente pe care trebuie să le pregătească sau să le obțină de la diverse autorități ale statului: certificat de urbanism, documentație tehnică, memorii generale, de arhitectură, declarația proiectantului, extras de carte funciară, raport de expertiză tehnică, acordurile prevăzute în certificatul de urbanism, studiile de fezabilitate, prefezabilitate, caietele de sarcini, autorizația de construire etc.

Se înțelege că, fiind un proces care poate avea efecte negative asupra patrimoniului cultural, se impun anumite proceduri standard care pot fi consumatoare de timp, bani și energie pentru solicitant, dar care sunt esențiale pentru a evita orice formă de prejudiciu adus obiectului de patrimoniu. Ceea ce se propune prin această recomandare este delegarea de responsabilități din partea Ministerului Culturii către instituțiile subordonate din teritoriu, în speță direcțiile județene pentru cultură, unde acestea există, respectiv consiliile județene, în vederea simplificării procedurii de obținere a avizelor și a scurtării timpilor de așteptare pentru solicitanți. În momentul de față, direcțiile județene de cultură (DJC) au deja capacitatea administrativă și expertiza pentru a oferi avizele pentru monumentele istorice din grupa B, ceea ce face ca procesul de descentralizare să se poată realiza cu mai mare ușurință și mai puține eforturi financiare atât pentru MC, cât și pentru DJC. Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS2.

Oficializarea unui parteneriat public-privat în vederea accesării fondurilor structurale pentru patrimoniul cultural. Pe baza experienței ultimilor 30 de ani, a devenit evident că MC și autoritățile locale responsabile de protejarea și promovarea patrimoniului cultural nu au capacitatea financiară, resursele umane și nici voința, adesea, de a prelua în responsabilitate obiecte de patrimoniu noi. Problema neexercitării dreptului la preempțiune al autorităților statului asupra obiectelor de patrimoniu a fost discutată adesea în literatura de specialitate[83] și în

[83] Andreea Lazea, *op. cit*., pp. 207-270.

dezbaterile parlamentare.[84] O alternativă la preluarea responsabilităților juridice în ceea ce privește obiectele de patrimoniu este împărțirea acestor responsabilități prin oficializarea unui parteneriat public-privat între autoritățile administrației publice și instituțiile specializate în protejarea patrimoniului cultural și deținătorii privați ai acestor obiecte de patrimoniu. Acest parteneriat ar urma să reglementeze drepturile și obligațiile pe care le au cei implicați, în completarea Hotărârii nr. 905/2016 pentru aprobarea tezelor prealabile ale proiectului Codului patrimoniului cultural.[85] Câteva dintre prevederile parteneriatului pot fi:

- Dezvoltarea unei subunități în cadrul UMP sau independentă de aceasta, dar cu responsabilități similare, care să ofere sprijin administrativ, juridic și tehnic persoanelor fizice și juridice doritoare să aplice pentru fonduri în vederea protejării, conservării și restaurării patrimoniului cultural. Pe lângă oferirea de suport, această unitate ar urma să: identifice surse de finanțare națională, europeană sau de altă natură și să le prezinte periodic potențialilor beneficiari aceste oportunități; să contribuie la completarea aplicațiilor pentru finanțare și să sprijine partenerii privați în obținerea avizelor necesare în timp util; să ofere suport tehnic și personal specializat în procesul de implementare a acestor proiecte.
- Instituirea unei obligații explicite pentru partenerul privat de a angaja toate mijloacele și resursele de care dispune, în scopul de a atinge o stare adecvată de utilitate și estetică pentru obiectul de patrimoniu aflat în proprietatea sa. Nerespectarea prevederilor parteneriatului trebuie să aducă după sine repercusiuni legale și

---

[84] Monitorul Oficial al României, *Dezbateri parlamentare. Partea a II-a*, vol. 19, ed. 34-44, 2008, https://www.google.ro/books/edition/Monitorul_oficial_al_Rom%C3%A2niei/9M8lAQAAIAAJ?hl=ro&gbpv=0&bsq=exercitarea%20dreptului%20de%20preemptiune%20a%20statului, accesat la 3 septembrie 2023.

[85] Guvernul României, *Hotărârea nr. 905/2016 pentru aprobarea tezelor prealabile ale proiectului Codului patrimoniului cultural*, https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/185068, accesat la 3 septembrie 2023.

financiare pentru partenerul privat și chiar dreptul de a pierde proprietatea asupra obiectului de patrimoniu.

- Optimizarea utilității publice a obiectului de patrimoniu. Indiferent că este vorba despre reabilitarea unei fațade a unei clădiri de locuit, îmbunătățirea eficienței energetice a unui muzeu sau reconstrucția unui castel, a unui palat sau a unei case grav afectate de degradare, efectele benefice ale acestor intervenții asupra societății și mediului înconjurător trebuie să fie clar vizibile și cuantificabile.

Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS3.

Crearea unor divizii de management de proiecte culturale în teritoriu, la nivelul consiliilor județene sau al direcțiilor județene pentru cultură. Alternativ ideii prezentate mai sus, pentru a crește nivelul de accesibilitate la astfel de parteneriate, ele se pot efectua la nivel regional sau local, prin intermediul consiliilor județene, al primăriilor sau al agențiilor de dezvoltare regională (ADR).

Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS2.

Realizarea, de către INP, INS sau INCFC, a unor analize anuale care să coreleze patrimoniul cultural cu procesul de dezvoltare durabilă. Datele și informațiile statistice exacte în domeniul patrimoniului cultural au rolul de a sprijini autoritățile naționale și locale în identificarea măsurilor necesare pentru sprijinirea domeniului și elaborarea politicilor relevante pentru protejarea patrimoniului cultural. Aceste statistici sunt extrem de importante și pentru specialiștii din domeniul culturii și patrimoniului cultural, pentru că ele pot veni în sprijinul justificării anumitor investiții și al obținerii de finanțări pentru diverse demersuri culturale de protejare a patrimoniului sau de promovare a acestuia. Ministerul Culturii, prin INCFC, realizează periodic studii culturale relevante în domeniul cultural, care ajută la dezvoltarea domeniului și contribuie la informarea publicului larg cu privire la relevanța culturii în societate. Realizarea unor analize anuale care să studieze impactul pe care patrimoniul cultural și procesul de dezvoltare durabilă îl au unul asupra celuilalt poate avea mai multe efecte pozitive, dintre care:

creșterea gradului de conștientizare cu privire la importanța patrimoniului cultural în procesul de dezvoltare durabilă, în rândul publicului și al specialiștilor; dezvoltarea de noi cercetări de către profesioniști și mediul academic în domeniul cultural și de mediu; oferirea datelor necesare pentru gestionarii și proprietarii de patrimoniu cultural în vederea obținerii de finanțări pentru lucrări de conservare, protejare și promovare a patrimoniului și dezvoltarea de politici care să îmbine competențele culturale și procesele de protecție a mediului înconjurător. Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS4.

Colaborarea Ministerului Culturii cu Ministerul Educației în vederea inițierii unui dialog cu instituțiile de învățământ superior care să aibă ca scop dezvoltarea unor programe de formare universitare în domeniul managementului patrimoniului cultural. Am observat, în urma analizelor realizate în capitolul actual și cel precedent al lucrării, cum țările în care comunitatea academică este profund implicată în procesul de gestionare a patrimoniului cultural obțin rezultate mai bune în domeniul protejării și promovării acestuia. De aceea, considerăm oportună inițierea unui dialog între autoritățile centrale ale statului și instituțiile publice și private de învățământ superior, care să dezbată perspectivele politice, economice și de cercetare ale relevanței și importanței dezvoltării unor programe de formare în domeniul managementului patrimoniului cultural. În baza autonomiei mediului universitar, aceste programe universitare pot fi, și au fost, în unele cazuri, dezvoltate la nivel individual de către universități. Relevanța unui astfel de demers, desfășurat public la nivel național, stă în impactul pe care acesta îl are asupra societății civile și asupra tuturor partenerilor interesați de procesul de management de patrimoniu. Un astfel de dialog, indiferent de finalitatea sa, transmite mesajul că patrimoniul cultural este important pentru autorități și mediul academic și se iau în considerare toate canalele pe care statul le are la dispoziție pentru a favoriza dezvoltarea sa multidimensional. Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS4.

Reanalizarea rolului Ministerului Culturii ca factor de sensibilizare a publicului în materie de protejare și promovare a patrimoniului cultural. Din discuțiile informale purtate cu angajații Ministerului Culturii în cadrul observației participative, am înțeles că problematica promovării patrimoniului cultural în rândul societății civile și al publicului larg din România este nu doar secundară, dar aparent total lipsită de importanță în rândul priorităților MC. Instituțional, Ministerul Culturii se raportează la ideea de promovare a patrimoniului exclusiv în relație cu mediul european și internațional: UE, UNESCO, ICOMOS. La nivel național, promovarea patrimoniului cultural este adesea considerată ca având loc drept consecință a proiectelor implementate de către minister și instituțiile din subordinea acestuia. Această perspectivă se confirmă în momentul analizării bugetelor alocate instituțiilor de cultură din subordinea MC, în care se observă că finanțările pentru publicitate sunt cele mai modeste dintre categoriile de cheltuieli bugetare, în cazurile în care acestea sunt prevăzute[86]. Această recomandare contribuie la îndeplinirea OS4.

În ansamblu, acest studiu de caz oferă o perspectivă complexă asupra interacțiunii dintre patrimoniul cultural și procesul de dezvoltare durabilă, evidențiind importanța gestionării adecvate a primului, cu scopul facilității implementării cu succes a celui de-al doilea. În prima parte a cercetării am analizat percepțiile și experiențele gestionarilor de patrimoniu cultural din municipiul Cluj-Napoca. Aceasta a evidențiat înțelegerea variată a conceptului de management al patrimoniului cultural la nivel regional, precum și provocările pe care ei le întâmpină în activitățile cotidiene. Partea a doua a studiului de caz a urmărit discuțiile cu reprezentanți ai Ministerului Culturii din România și cu experți europeni în domeniul culturii și patrimoniului cultural. Această secțiune a adus la lumină elementele care ar putea fi îmbunătățite în procesul de gestionare administrativă și politică a patrimoniului cultural, precum și

[86] Observație proprie pe baza analizării bugetelor puse la dispoziție de muzeele participante la cercetarea empirică.

exemple de bune practici din alte țări europene. Sintetizând cunoștințele teoretice și empirice dobândite până la acest punct, ultima parte a cercetării este reprezentată de lista de recomandări privind elaborarea unei propuneri de politică publică în domeniul patrimoniului cultural, al cărei scop este de a contribui la dezvoltarea unei abordări integrate și sustenabile a patrimoniului, care să servească intereselor comunităților și să susțină obiectivele economice și politice de dezvoltare durabilă.

Concluzii

Am menționat în introducerea lucrării că patrimoniul cultural are premisele de a fi un catalizator pentru inovare, dezvoltare durabilă și creativitate. Pe parcursul lucrării am analizat perspectivele teoretice și practice care conferă patrimoniului acest statut privilegiat, prezentând totodată amenințările la adresa integrității și conservării lui. Pentru a-și atinge acest potențial creativ și de dezvoltare, este important ca patrimoniul să fie pus pe lista scurtă a obiectivelor strategice ale unei țări, să fie implementată în mentalul colectiv ideea conform căreia oamenii și societățile pot fi cel mai aprig dușman sau cel mai bun susținător al patrimoniului cultural, iar alegerea le va influența definitiv parcursul și viteza de dezvoltare.

În cadrul primului capitol, pe baza cercetării literaturii de specialitate, am analizat perspectivele teoretice asupra patrimoniului cultural de la explicarea terminologiei folosite și a istoricului acesteia, la prezentarea considerațiilor etice asociate conceptului de patrimoniu cultural și până la analizarea abordărilor teoretice care ajută, din perspectivă multidisciplinară, la înțelegerea rolului patrimoniului cultural în societate, în general, și în procesul de dezvoltare durabilă, în particular. Dintre teoretizările „clasice", ne-am concentrat atenția asupra funcționalismului, constructivismului (prin teorii precum antropologia interpretativă, interacționism simbolic și teoria memoriei culturale) și teoriilor critice de patrimoniu. Fiecare dintre aceste abordări teoretice oferă o perspectivă diferită asupra rolului patrimoniului cultural, iar împreună, aceasta

creează un cadru teoretic comprehensiv, care plasează patrimoniul cultural în centrul proceselor sociale, economice și politice care au loc într-o societate, în raportul dintre indivizi, dintre indivizi și stat și dintre două sau mai multe state, incluzând aici și procesul de dezvoltare durabilă.

Cel de-al doilea capitol reprezintă nucleul lucrării, partea ce conectează abordările teoretice și studiul de caz. Urmărind perspectivele socială, economică și politică, în acest capitol sunt descrise relațiile de interdependență care gravitează în jurul elementelor precum „patrimoniu cultural”, „dezvoltare durabilă”, „identitate colectivă”, „tehnologii inovative” și „politici de dezvoltare a turismului durabil”. Înțelegând importanța patrimoniului cultural în societate, în cadrul acestui capitol am analizat modele teoretice și practice în ceea ce privește managementul patrimoniului cultural în diferite părți ale lumi, cu aplicabilitate în mediul socio-cultural, economic și politic românesc. Concluziile acestui capitol reprezintă baza studiului de caz.

Capitolul final al lucrării a fost construit pe baza metodei calitative de colectare a datelor, utilizând trei dintre instrumentele acesteia (interviul semi-structural, cel nestructurat și observația participativă). Prin îmbinarea acestor tehnici s-au obținut date care justifică necesitatea unei propuneri de politică publică în domeniul patrimoniului cultural și s-au identificate acele recomandări care ar putea reprezenta punctul de pornire în cadrul acestei propuneri. Lista de recomandări a fost gândită având în vedere structura standard a unei propuneri de politică publică. Acesta structură este similară celor care se utilizează în scrierea de proiecte și pornește de la identificarea unei probleme centrale, a cauzelor și efectelor acesteia, și a obiectivelor specifice care, prin activități concrete, contribuie la rezolvarea problemei identificate. Recomandările prezentate urmăresc creșterea nivelului de înțelegere, la nivel instituțional, a conexiunii dintre patrimoniul cultural și dezvoltarea durabilă și conștientizarea importanței acesteia, dar, mai ales, creșterea capacității instituționale a statului de a răspunde nevoilor societale de dezvoltare, ținând cont de aspectele legate de protejarea patrimoniului cultural.

Procesul de gestionare și protejare a patrimoniului cultural este condus de către indivizi, cetățeni care se identifică într-o măsură mai mare sau mai mică cu respectivul patrimoniu și care, fie că este conștient sau inconștient, sunt formați ca urmare a interacțiunii cu acesta. Această relație de influență reciprocă pe care omul o are cu patrimoniul cultural, același om o are și cu mediul înconjurător. Lanțul cauzal astfel descris este ilustrat în relația dintre patrimoniul cultural și procesul de dezvoltare durabilă.

În centrul relației dintre patrimoniul cultural, indivizi/societăți și mediul înconjurător se află dezvoltarea durabilă, eficientă și prosperitatea.

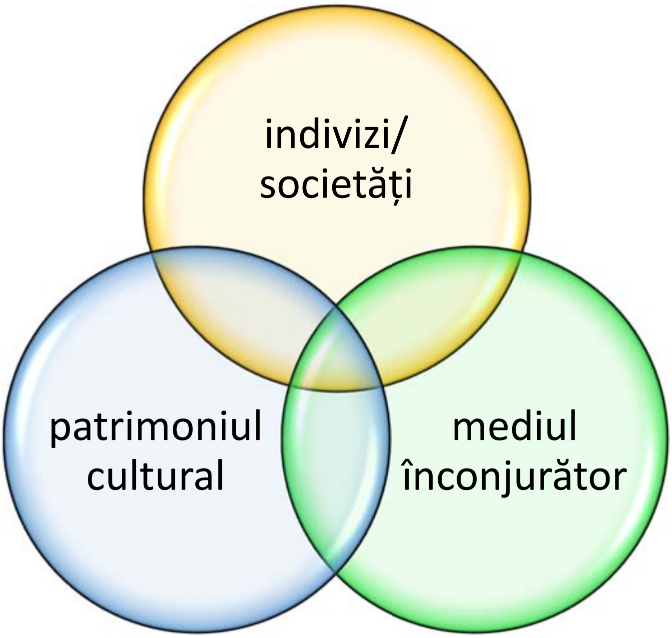

Figura 7. *Lanțul cauzal dintre indivizi, patrimoniu și mediu*

Capitolul final al lucrării, concretizat în interpretarea interviurilor semistructurate și nestructurate, urmată de cele 12 recomandări privind elaborarea unei propuneri de politică publică în domeniul patrimoniului cultural, oferă un răspuns la principala interogație de cercetare, enunțată în introducerea lucrării. Fiecare dintre celelalte capitole reușește să

sintetizeze răspunsurile la întrebările secundare de cercetare, astfel: primul capitol răspunde la întrebarea „Ce este patrimoniul cultural și cum este acesta înțeles în societate?”, analizând teoriile și noțiunile teoretice care creează cadrul conceptual al patrimoniului cultural, în vreme ce capitolul al II-lea asumă răspunsul la celelalte două întrebări de cercetare, „Care este rolul patrimoniului cultural în procesul de dezvoltare durabilă?” și „Care sunt modelele de bună practică în ceea ce privește managementul patrimoniului cultural și în ce măsură pot fi acestea replicate/adaptate de o țară cu specificul sociocultural al României?”, prin intermediul celor două subcapitole ale sale.

Bibliografie

Cărți

1. Adorno, Theodore, „The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture”, Routledge Classics, Londra, 2001.
2. Assman, Aleida, *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives,* Cambridge University Press, 2011.
3. Bacher, John, *Electronic Products and Obsolescence in a Circular Economy*, European Topic Centre Waste and Materials in a Green Economy, Mol, 2020.
4. Baudrillard, Jean, *Simulacra and simulation*, University of Michigan Press, 1981.
5. Brown, Michael F, *Heritage Trouble: Recent Work on the Protection of Intangible Cultural Property*, Cambridge University Press, 2005, https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-cultural-property/article/abs/heritage-trouble-recent-work-on-the-protection-of-intangible-cultural-property/5E95AF9EA1EA9BA5851B6E6A131CCD3F, accesat la 2 ianuarie 2021.
6. Dillon, Michele, *Introduction to Sociological Theory: Theorists, Concepts, and Their Applicability to the Twenty-first Century*, Wiley-Blackwell, Chichester, UK, 2010.
7. Durkheim, Emile, *The Division of Labor in Society,* Free Press of Glencoe, Illinois, 1960.
8. Geertz, Clifford, *The Interpretation of Cultures. Selected Essays by Clifford Geertz*, Basic Books, New York, 1973.
9. Giddens, Anthony, *The Constitutions of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Los Angeles, University of California Press, 1984.
10. Greffe, Xavier, *The economic value of Heritage,* 2005.

11. Halbwachs, Maurice, *On Collective Memory,* The University of Chicago Press, Chicago, 2020, https://www.perlego.com/book/1851648/on-collective-memory-pdf, accesat la 21 aprilie 2023.
12. Hoper, Lee, *A Brief Exploration of Functionalism within Cultural Anthropology*, Grin, Ebook, 2011.
13. Labadi, Sophia, *UNESCO, Cultural Heritage, and Outstanding Universal Values. Value-based Analysis of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions,* Alta Mira, UK, 2013.
14. Lowenthal, David, *The past is a foreign country*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
15. Lowenthal, Davis, *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge University Press, New York, 1998.
16. Luke, Christina și Kersel, Morgan M., *US Cultural Diplomacy and Archaeology: Soft Power, Hard Heritage*, Routledge, New York, 2013.
17. MacDonald, Sharon, *Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today*, Londra, Routledge, 2013.
18. Maschio, Thomas, *Digital Cultures, Lived Stories and Virtual Reality*, Routledge, 2021.
19. Meadowns, Donnela, Meadowns Dennis și Randers, Jorgen, *The Limits to Growth. A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, Universe Books, New York, 1972.
20. Merriman, Nick, *Beyond the Glass Case: The Past, the Heritage, and the Public in Britain,* Leicester University Press, 1991.
21. Meskell, Lynn, *The Nature of Heritage: The New South Africa*, Walden, MA: Wiley-Blackwell, 2011.
22. Pedersoli, Jose Luiz, *A Guide to Risk Management of Cultural Heritage,* Canadian Conservation Institute, Ottawa, 2016.
23. Pribac, Sorin, *Orientări și curente în antropologia culturală,* Editura Universității de Vest, Timișoara, 2004.
24. Punch, Keith, *Introduction to social research. Quantitative and qualitative approaches,* Sage, Londra, 2013.
25. Ricoeur, Paul, *Memory, History, Forgetting,* University of Chicago Press, Chicago, 2004.
26. Sandis, Constantine (ed.), *Cultural Heritage Ethics. Between Theory and Practice,* Open Book Publisher, Cambridge, UK, 2010.

27. Schneider, David Murray, *American Kinship: A Cultural Account*, University of Chicago Press, Chicago și Londra, 1980.
28. Silverman, Helaine, Waterton, Emma, Watson, Steve, *Heritage in Action: Making the Past in the Present,* Springer, 2017.
29. Smith, Laurajane, *Uses of Heritage*, Routledge, New York, 2006.
30. Spradley, James, *Participant Observation,* Reissued, SUA, 2016.
31. Taylor, Charles, *The Ethics of Authenticity*, Harvard University Press, Cambridge, 1992.
32. Tenny, Steven, Brannan, Janelle M., Brannan, Grace D., *Qualitative Study*, StatPearls Publishing, 2023, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK470395/, accesat la 22 februarie 2023.
33. Turner, Jonathan H., *Theoretical Sociology*: *A Concise Introduction to Twelve Sociological Theories*, SAGE Publications, Londra, 2014.
34. Young, James O. și Brunk, Conrad G. (ed), *The Ethics of Cultural Appropriation*, Wiley-Blackwell, Oxford, 2012.

Articole de specialitate

1. Aiftincă, Marin, „Culture, Freedom and Democracy", în (ed.) George F. McLean, *Cultural Heritage and Contemporary Change,* seria IV A, vol. 16, The Council for Reasearch in Values and Philosophy, Washington, D.C., 2001, p. 6.
2. Ammani, Aliyu, „Challenges to Sustainability: Applying the Problem Tree Analysis Methodology to the ADP System in Nigeria", în *Journal of Agricultural Extension,* vol. 14, nr. 2, pp. 35-45, https://www.researchgate.net/publication/229431224_Challenges_to_Sustainability_Applying_the_Problem_Tree_Analysis_Methodology_to_the_ADP_System_in_Nigeria#fullTextFileContent, accesat la 14 august 2023.
3. Anderson, Bengt, Skrede, Joar, „Planning for a sustainable Oslo: the challenge of turning urban theory into practice", în *Local Environment, The International Journal of Justice and Sustainability*, Taylor and Francis, Vol. 22, nr. 5, 2017, pp. 581-594.
4. Appleton, Michael, „A Global Register of Competences for Protected Area Practitioners", *Gland, Switzerland*, IUCN, 2016, https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/PATRS-002.pdf, accesat la 9 iunie 2023.
5. Ashworth, Gregory, „Do tourists destroy the heritage they have come to experience?", în *Tourism Recreation Research,* vol. 34, nr. 1, 2009, pp. 79-83.

6. Assmann, Jan, Czaplicka, John, „Collective Memory and Cultural Identity”, în *New German Critique*, vol. nr. 65, 1995, pp. 125–133, https://marcuse.faculty.history.ucsb.edu/classes/201/articles/95AssmannCollMemNGC.pdf, accesat la 21 aprilie 2023.
7. Bille, Mikkel, Simonsen, Kristen, „Atmospheric Practices: On Affecting and Being Affected”, în *Space and Culture*, vol. 24, nr. 2, 2021, pp. 295-309.
8. Boutsiouki, Sofia, „Prioritizing Youth in the National Policy Agendas: The Role of the Youth Guarantee in Three European Countries”, în C*onsumer Behavior, Organizational Strategy and Financial Economics Proceedings of the 21st Eurasia Business and Economics Society Conference*, Springer, 2018, pp. 316-341, http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/62048/1/91..pdf#page=316, accesat la 26 august 2023.
9. Boutsiouki, Sofia, Damou, Maria, „Digital Activities as Online Getaways to Cultural Heritage: The Paradigm of Greek Museums During the COVID-19 Era”, în (ed.) Katsoni, V. *Tourism, Travel, and Hospitality in a Smart and Sustainable World*, Springer Proceedings in Business and Economics, 2023, pp. 365-385.
10. Breznitz, Dan, Ornston, Darius, „EU financing and innovation in Poland”, în *European Bank for Reconstruction and Development*, nr. 198, 2017, https://www.ebrd.com/documents/oce/eu-financing-and-innovation-in-poland.pdf, accesat la 9 august 2023.
11. Buckland, Michael, „Cultural Heritage (Patrimony): An Introduction”, în (ed.) Mirna Willer, Anne J. Gilliland și Marijana Tomić, *Records, Archives and Memory: Selected Papers from the Conference and School on Records, Archives and Memory Studies*, Universitatea din Zadar, Croația, 2013, pp. 11-25.
12. Cannon-Brookes, Peter, „Cultural-Economic Analysis of Art Museums: A British Curator’s Viewpoint”, în (ed.) Victor Ginsburgh and Pierre-Michel Menger, *Economics of the Arts: Selected Essays*, Amsterdam, 1996, pp. 255–277.
13. Carls, Paul, „Émile Durkheim (1858-1917)”, în *Internet Encyclopedia of Philosophy*, Universitatea din Montreal, https://www.iep.utm.edu/durkheim/, accesat la 29 mai 2021.
14. Cecotti, Humbert, „Cultural Heritage in Fully Immersive Virtual Reality”, în *Virtual Worlds*, vol. 1, 2022, pp. 82-102.
15. Cragoe, Matthew, „'We Like Local Patriotism': The Conservative Party and the Discourse of Decentralisation, 1947-51” în *The English Historical Review*, Oxford University Press, Vol. 122, No. 498, 2007, pp. 965-985.

16. Dąbrowski, Marcin, „Structural funds as a driver for institutional change in Poland”, în *Europe-Asia Studies*, vol. 60, nr. 2, 2008, pp. 227-248.
17. Daly, Patrick, Chan, Benjamin, „Putting broken pieces back together”: Reconciliation, justice, and heritage in post-conflict situations”, în (ed) William Logan, Máiréad Nic Craith, Ullrich Kockel, *A companion to heritage studie*s, John Wiley and Sons, 2015, pp. 491-506.
18. Davison, Graeme, „The meanings of 'heritage” în (ed.) Graeme Davison și Chris McConville, *A Heritage Handbook*, North Sydney, Allen & Unwin, 1991, p. 12.
19. Della Torre, Stefano, „Conservation of built cultural heritage, laws enabling preventive approach: the case of Italy”, în (ed.) Mitja Guštin, Terje Nypan, *Cultural Heritage and Legal Aspects in Europe*, Koper, 2010, https://ehhf.eu/wp-content/uploads/2020/11/Cultural-heritage-and-legal-aspects-in-Europe-BOOK.pdf, accesat la 26 august 2023.
20. Dempsey, Nicola, Bramley, Glen, Power, Sinéad, Brown, Caroline, „The Social Dimension of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability”, în *Sustainable Development*, vol. 19, 2011, pp. 289-300.
21. Des Chene, Mary, „Symbolic Anthropology”, în *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, Henry Holt and Co., New York, 1996, p. 1274.
22. Dumitrașcu, Alina Ligia, Iordache, Lucia, „Performanțele Poloniei în realizarea unei economii de piață sustenabile”, în *Revista de Economie Mondială*, vol. 7, nr. 2, 2015, link de accesare articol, accesat la 9 august 2023.
23. Durkheim, Emile, „The Dualism of Human Nature and Its Social Conditions„, în *Durkheimian Studies / Études Durkheimiennes*, vol. 11, 2005, pp. 35-45. JSTOR, www.jstor.org/stable/23866721, accesat la 29 mai 2021.
24. El Serafy, Salah, „The Environment as Capital”, în (ed.) Robert Costanza, *Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability*, Columbia University Press, New York, 1991, pp. 168–175.
25. Elena Korka, „Greece: Cultural Heritage Management”, în *Encyclopedia of Global Archaeology*, Springer, New York, 2014, pp. 3119-3125.
26. Emas, Rachel, „The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles”, pentru *Global Sustainable Development Report 2015,* Organizația Națiunilor Unite, https://asset-pdf.scinapse.io/prod/2184349672/2184349672.pdf
27. Feinberg, Richard, „Schneider's Cultural Analysis of Kinship and Implications for Anthropological Relativism”, în (ed.) Richard Feinberg, Martin Ottenheimer, *The Cultural Analysis of Kinship. The Legacy of D. Schneider*, University of Illinois Press, 2001.

28. Fields, Jessica, Copp, Martha, Kleinman, Sherryl, „Symbolic Interactionism, Inequality, and Emotions” în (ed.) Jan Stets, Jonathan Turner, *Handbooks of Sociology and Social Research,* Springer, Boston, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-0-387-30715-2_8, accesat la 17 iunie 2021.
29. Flynn, Bernadette, „The Morphology of Space in Virtual Heritage”, în *Theorizing Digital Cultural Heritage*, 2007, https://www.academia.edu/545521/The_Morphology_of_Space_in_Virtual_Heritage, accesat la 5 iulie 2023.
30. Gaizutyte-Filipaviciene, Zilvine, „Cultural Memory, Cultural Capital and Visuality”, în *Logos-Vilnius,* nr. 84, 2015, pp. 68-76, https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000363438300008, accesat la 08 iunie 2023.
31. Groizard, Jose, Santana-Gallego, Maria, „The destruction of cultural heritage and international tourism: The case of the Arab countries”, în *Journal of Cultural Heritage,* vol 33, 2018, pp. 285-292.
32. Hajirasouli, Aso, et al., „Virtual reality-based digitisation for endangered heritage sites: Theoretical framework and application”, în *Journal of Cultural Heritage*, vol 49, 2021, pp. 140-151.
33. Harding, Jennifer, Pribram, E. Deidre, „The power of feeling: Locating emotions in culture”, în *European Journal of Cultural Studies*, vol. 5, nr. 4, 2002, pp. 404-426.
34. Harrison, Rodney, „Beyond ‘Natural’ and ‘Cultural’ Heritage: Toward an Ontological Politics of Heritage in the Age of Anthropocene”, în *Heritage and Society*, vol. 8, nr. 1, 2015, p. 9.
35. Iordache, Lucia, „Polonia (Poland)”, în *Conjunctura Economiei Mondiale*, 2012, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2775613, accesat la 9 august 2023.
36. Irwin, Aisling, *War can destroy cultural heritage twice – in conflict and in clean-up,* interviu cu dr. Margarete van Ess, pentru Comisia Europeană, martie 2018, https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/horizon-magazine/war-can-destroy-cultural-heritage-twice-conflict-and-clean, accesat la 27 februarie 2023.
37. Johan Flybring, „2019-11/ High/ Low Culture”, articol online, https://johanflybringessays.wordpress.com/2011/10/07/2009-11-highlow-culture/, accesat la 31 august 2020.
38. Johnson, Michelle C., „Symbolic and Interpretive Anthropology” în (ed.) Reece Jon McGee, Richard L. Warms, *Theory in Social and Cultural Anthropology: An Encyclopedia*, Vol. 2, CA: SAGE Reference, Thousand Oaks, 2013, pp. 841-846.

39. Kane, Mamadou, „Cultural Identity: A Historical Perspective”, în *Educafrica*, Bulletin of the UNESCO Regional Office for Education in Africa, nr. 8, 1982, p. 122, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000053835, accesat la 26 aprilie 2023.
40. Kangkhao, S., Louhapensang, C., Noobanjong, K, „Expressions of Local Identity via Architectural Practice in UNESCO World Heritage Sites”, în (ed.) Kang, T., Lee, Y., *Proceedings of 2021 4th International Conference on Civil Engineering and Architecture. Lecture Notes in Civil Engineering,* vol. 201. Springer, Singapore, 2022, pp. 615–623. https://doi.org/10.1007/978-981-16-6932-3_53
41. Karl, Raimund, „Conserving and Managing Ancient Monuments. Heritage, Democracy, and Inclusion, by Keith Emerick”, în *Archaeological Journal*, vol. 173, nr. 2, 2016, pp. 406-407.
42. Kasiola, Areti, Metaxas, Theodore, „Studying COVID-19 Impacts on Culture: The Case of Public Museums in Greece”, în *Heritage,* vol. 6, 2023, pp. 4671-4691, https://www.mdpi.com/2571-9408/6/6/248, accesat la 11 august 2023.
43. Kirshenblatt-Gimblett, Barbara, „From Ethnology to Heritage: The Role of the Museum”, 2005, https://www.researchgate.net/publication/238714489_From_Ethnology_to_Heritage_The_Role_of_the_Museum#fullTextFileContent, accesat la16 aprilie 2023.
44. Korostelina, Karina V., „Understanding Values of Cultural Heritage within the Framework of Social Identity Conflicts” în (ed.) Erica Avrami, Susan Macdonald, Randall Mason, David Myers, *Value in Heritage Management. Emerging Approaches and Research Direction,* Getty.edu, disponibil online la https://www.getty.edu/publications/heritagemanagement/part-two/6/.
45. Kovacs, Iosef, „Patrimoniul, între protejare și distrugere”, cap. 4 în *ABC-ul Patrimoniului*, online la www.patrimoniu100.ro, accesat la 26 iunie 2021.
46. Król, Karol, „Assessment of the Cultural Heritage Potential in Poland”, în *Sustainability* 13, nr. 12, vol. 6637, 2021, https://www.mdpi.com/2071-1050/13/12/6637, accesat la 21 iulie 2023.
47. Lau, Ricky WK, „Revisiting authenticity: a social realist approach”, în *Annals of Tourism Research,* vol. 37, nr. 2, 2010, p. 484.
48. Lee, Hyuck-Gi, Chung, Sungwon, Lee, Won-Hee, „Presence in virtual golf simulators: The effects of presence on perceived enjoyment, perceived value, and behavioral intention”, în *New Media & Society,* vol. 15, nr. 6, Sage Journals, pp. 930–946.

49. Leslie, Sydney, „The Key Role Of VR In Preserving Cultural Heritage”, în *Arts Management and Technology Laboratory*, Carnegie Mellon University, https://amt-lab.org/blog/2022/4/motivating-usages-of-virtual-reality-in-cultural-heritage, accesat la 5 iunie 2023.

50. Liebermann, Oren, „Two Muslim families entrusted with care of holy Christian site for centuries”, articol online pentru *CNN*, 2016, https://edition.cnn.com/2016/03/26/middleeast/easter-muslim-keyholder/index.html, accesat la 17 ianuarie 2023.

51. Lindholm, Charles, „The Rise of Expressive Authenticity”, în *Anthropological Quarterly*, vol. 86, nr. 2, pp. 361-395.

52. Logan, William, Wijesuriya, Gamini, „New Heritage Studies and Education, Training, and Capacity”, în (ed.) William Logan, Máiréad Nic Craith și Ullrich Kockel, *A Companion to Heritage Studies*, Wiley Blackwell, Chichester, 2016, pp. 557-573.

53. Lowenthal, David, „Heritage and the English Landscape”, publicat în *History Today*, Volumul 41, nr. 9, 1991, https://www.historytoday.com/archive/heritage-and-english-landscape, la 17 ianuarie 2023.

54. Lowenthal, David, „Heritage is not History”, articol online, https://www.geog.ucl.ac.uk/news-events/news/news-archive/2017/october-2017/heritage-is-not-history, accesat la 17 ianuarie 2023.

55. Mabel, Berezin, „Politics and Culture: A Less Fissured Terrain”, în *Annual Review of Sociology,* vol. 23, JSTOR, 1997, pp. 361–383, http://www.jstor.org/stable/2952556, accesat la 10 ianuarie 2023.

56. MacDonald, Kevin, „Evolution, Psychology, and a Conflict Theory of Culture”, publicat în aprilie, 2009, https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/147470490900700206 accesat la 12 ianuarie 2021.

57. Matthes, Erich Hatala, „The Ethics of Cultural Heritage”, (ed.) Edward N. Zalta, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2018, https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/ethics-cultural-heritage, accesat la 5 iunie 2023.

58. Mouratidis, Kostas, „Commute satisfaction, neighbourhood satisfaction, and housing satisfaction as predictors of subjective well-being and indicators of urban livability”, în *Travel Behaviour and Society*, vol. 21, 2020, pp. 265-278.

59. Nora, Pierre, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire”, în *Representations*, vol.26, 1989, pp. 7–24, https://www.jstor.org/stable/2928520, accesat la 21 aprilie 2023.

60. Ocaña-Fernández, Yolvi, „The bibliographical review as a research methodology”, în *Revista Tempos e Espaços em Educação*, vol. 14, nr. 33, 2021, https://www.redalyc.org/journal/5702/570272348038/570272348038.pdf, accesat la 22 septembrie 2022.
61. Ortner, Sherry, „Theory in Anthropology Since the Sixties”, în *Comparative Studies in Society and History*, Cambridge, 1984, p. 136.
62. Paschalidou, Evangelia, et al., „A Strong Sustainability Framework for Digital Preservation of Cultural Heritage: Introducing the Eco-Sufficiency Perspective”, în *Heritage*, vol. 5, 2022, pp. 1066-1088.
63. Peacock, Alan, „A Future for the Past: The Political Economy of Heritage”, în *Proceedings of the British Academy*, vol. 87, 1990, pp. 189–243.
64. Pervolarakis, Zacharias, et al., „Visiting Heritage Sites in AR and VR”, în *Heritage*, vol. 6, 2023, pp. 2489-2502.
65. Poling, Jessica, *The Generalized Other During COVID-19,* articol online, https://www.everydaysociologyblog.com/2020/06/the-generalized-other-during-covid-19.html, accesat la 17 iunie 2021.
66. Puyt, Richard, Lie, Finn Birger, Wilderom, Celeste, „The origins of SWOT analysis”, în *Long Range Planning*, vol. 56, 2023, https://www.researchgate.net/publication/368734936_The_origins_of_SWOT_analysis#fullTextFileContent, accesat la 14 august 2023.
67. Rachlinski, Jeffrey J., „Bottom-Up versus Top-Down Lawmaking”, în *Cornell Law Faculty Publications*, 2006, https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=5374&context=uclrev, accesat la 21 august 2023.
68. Richey, Sean, „The Influence of Local Patriotism on Participation in Local Politics, Civic participation, Trust in Local Government and Collective Action”, în *American Politics Research,* Sage Journals, 2022. https://doi.org/10.1177/1532673X221125449
69. Ronström, Owe, „Memories, tradition, heritage” în (ed.) Owe Ronström și Ulf Palmenfelt, *Memories and Visions Studies in Folk Culture,* vol. IV, Departamentul de Folclor Eston și Comparat și Departamentul de Etnologie, Universitatea din Tartu, 2005, p. 6.
70. Roussou, Maria, „Virtual Heritage: From the Research Lab to the Broad Public”, în *BAR International Series 1075,* 2002, pp. 93-100.
71. Roussou, Maria, „ The components of engagement in virtual heritage environments”, în *Proceedings of New Heritage: Beyond Verisimilitude – Conference on Cultural Heritage and New Media,* Hong Kong, 2008, pp. 265-283.

72. Sable, Karin, Kling, Robert, „The Double Public Good: A Conceptual Framework for «Shared Experience» Values Associated with Heritage Conservation" în *Journal of Cultural Economics,* Kluwer Academic Publishers, vol. 25, 2001, pp. 77-89.

73. Schifirneț, Constantin, „Teoria Formelor fără Fond despre Mentalități și Disfuncționalități Instituționale", în *Mentalități și Instituții*, Ars Docendi, București, 2002, https://www.researchgate.net/publication/258508047_TEORIA_FORMELOR_FARA_FOND, accesat la 19 august 2023.

74. Serageldin, Ismail, „Very Special Places: The Architecture and Economics of Intervening in Historic Cities", în *Culture in Sustainable Development,* The International Bank for Reconstruction and Development/THE WORLD BANK, Washington, 1999, pag. 31.

75. Shelby, Tommie, „Foundation of Black Solidarity: Collective Identity or Common Oppression?" în *Ethics*, vol. 112, nr. 2 (ianuarie 2002), The University of Chicago, pp. 231-266, https://www.jstor.org/stable/10.1086/340276?seq=1, accesat la 10 ianuarie 2021.

76. Silverman, Helaine, „Heritage Theories", în (ed.) Clair Smith, *Encyclopedia of Global Archaeology,* New York, Springer, 2014, pp. 3332-3337.

77. Skrede, Joar, Anderson, Bengt, „The emotional element of urban densification", în *Local Environment*, vol. 27, nr. 2, 2022, pp. 251-263.

78. Skrede, Joar, Berg, Sveinung Krokann, „Cultural Heritage and Sustainable Development: The Case of Urban Densification", în *The Historic Environment: Policy & Practice,* Taylor and Francis, Vol. 10, nr. 1, 2019, pp. 83-102.

79. Spencer, Andrew, „The Ethics of Authenticity - A Review", în *Ethics and Culture*, http://www.ethicsandculture.com/blog/2023/the-ethics-of-authenti city-a-review, accesat la 20 aprilie 2023.

80. Suh, Ayoung, Prophet, Jane, „The state of immersive technology research: A literature analysis" în *Computers in Human Behavior*, vol. 86, Elsevier, 2018, pp. 77-90.

81. Teresa, Patricio, „Conservation in changing societies: heritage and development", în *Proceedings of the International Conference on the occasion of the 30th anniversary of the Raymond Lemaire International Centre for Conservation (1976 -2006),* Leuven, 2006, UNESCO Digital Library, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381337, accesat la 26 august 2023.

82. Thompson, Erin, „Legal and Ethical Considerations for Digital Recreations of Cultural Heritage", în *Chapman Law Review,* vol. 20, nr. 1, 2017, pp. 153-176, https://digitalcommons.chapman.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1395&context=chapman-law-review, accesat la 5 iunie 2023.

83. Throsby, David, „Culturally Sustainable Development: Theoretical Concept or Practical Policy Instrument?" în *International Journal of Cultural Policy*, vol. 23, nr. 2, 2017, pp. 133-147.
84. Throsby, David, „Heritage Economics: Coming to Terms with Value and Valuation", în (ed.) Erica Avrami, Susan Macdonald, Randall Mason, David Myers, *Value in Heritage Management. Emerging Approaches and Research Direction,* Getty.edu, disponibil online la https://www.getty.edu/publications/heritagemanagement/part-two/14/.
85. Toma, Alexandru, „Metode calitative de analiză a problemelor de implementare a proiectelor și programelor în administrația publică", în *Materiale ale Conferinței Științifice Internaționale ,,Contribuția tinerilor cercetători la dezvoltarea administrației publice''* ediția a V-a, pp. 88-92, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/88-92_19.pdf, accesat la 14 august 2023.
86. Vaida, Ovidiu, „Marea schimbare de la Cluj-Napoca", în *Sfera Politicii*, vol. 112, 2004, pp. 6-11, https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=110334, accesat la 17 august 2023.
87. Verina, Natalja, Astike, Kristina, Grybaite, Virginija, Budanceva, Jelena, „Culture as a Driver of Sustainable Development in Europe", în *Economics and Culture*, vol. 18, nr. 2, 2021, pp. 73-82, https://www.researchgate.net/publication/357507443_Culture_as_a_Driver_of_Sustainable_Development_in_Europe#fullTextFileContent, accesat la 26 august 2023.
88. Vorontsov, Dmitry, Shikhalev, Anatoly, Semushina, Ksenia, „Using of Cultural Heritage in the Socio-economic Development Strategy of the EU Regions", în *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol, 188, 2015, pp. 163-169.
89. Zhang, Yan, Wildemuth, Barbara, „Unstructured Interviews", în (ed.) Barbara Wildemuth, *Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science, 2nd Edition*, Colorado, 2016, p. 242.
90. Zhao, Xiaoxin, „Playfulness, Realism and Authenticity in Cultural Presence: A Case Study of Virtual Heritage Players", în *Body, Space & Technology*, 20(1), 2021, pp. 106–115. DOI: http://doi.org/10.16995/bst.352.

Resurse Web

1. „Brera: another story". Intercultural trails in the Museum, 2013, http://patrimonioeintercultura.ismu.org/en/progetto/brera-another-story/, accesat la 15 iulie 2023.

2. AFCN, Apel de Proiecte Culturale, Sesiunea II, https://www.afcn.ro/media/Anunt%20lansare%20concurs%20proiecte%20sesiunea%20II%202022.pdf.
3. Agenda Europeană Pentru Cultură, Plan De Lucru Pentru Cultură, 2015-2018, *Rezumat. Guvernanța Participativă a Patrimoniului Cultural,* Raport al MDC (Metoda Deschisă De Coordonare) Grupul De Lucru al Experților Din Statele Membre, 2018, https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1efe98ad-437b-11e8-a9f4-01aa75ed71a1/language-ro.
4. Ancient Olympia: Common Ground, https://olympiacommongrounds.gr/explore/video-tour, accesat la 2 septembrie 2023.
5. ANZECC, Best Practice in Cultural Heritage Management (Historic Heritage on Parks & Protected Areas),2001, https://www.dcceew.gov.au/sites/default/files/documents/chm.pdf, accesat la 8 iunie 2023.
6. ARACIS, *Raportul Departamentului De Evaluare A Calității al ARACIS privind Evaluarea Externă a Calității Academice din Instituția de Învățământ Superior Acreditată Academia Națională De Muzică „Gheorghe Dima" din Cluj Napoca*, https://www.aracis.ro/wp-content/uploads/2022/07/EI2314_Raport-Departament_ANMGD_31.03.2022.pdf, accesat la 15 august 2023.
7. Art Bonus, https://artbonus.gov.it/, accesat la 15 iulie 2023.
8. Castelul din Nantes, https://www.chateaunantes.fr/, accesat la 15 iulie 2023.
9. Cazul Brățărilor Dacice, https://www.universuljuridic.ro/despre-protejarea-patrimoniului-cultural-national/, accesat la 21 august 2023.
10. Centre for Europe, University of Warsaw, https://www.ce.uw.edu.pl/en/about-the-centre/, accesat la 22 august 2023.
11. Comisia Europeană, https://culture.ec.europa.eu/ro/policies/selected-themes/cultural-heritage, accesat la 15 noiembrie 2022.
12. Comisia Europeană, *Raport al Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor privind dimensiunea culturală a dezvoltării durabile în cadrul acțiunilor UE*, Bruxelles, 9.12.2022, COM(2022) 709, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0709, accesat la 19 august 2023.
13. Comitetul Regiunilor, *Avizul acordat Raportului Comisiei „Spre o abordare integrată a patrimoniului cultural european"*, în cadrul celei de-a 111 ședință plenară, aprilie 2015, disponibil la https://webapi2016.cor.europa.eu/v1/documents/COR-2014-05515-00-00-AC-TRA-RO.docx/content, accesat la 15 noiembrie 2022.

14. Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, Bruxelles, Bruxelles, 22.5.2018, COM(2018) 267 final, disponibil la https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EN.
15. Consiliul Europei, *Culture without borders: Cultural heritage management for local and regional development,* 2021, https://rm.coe.int/culture-without-borders-cultural-heritage-management-for-local-and-reg/1680a28883, accesat la 8 iunie 2023.
16. Consiliul Europei, *European Cultural Heritage Strategy for the 21st century,* 2018, https://rm.coe.int/european-heritage-strategy-for-the-21st-century-strategy-21-full-text/16808ae270, accesat la 8 iunie 2023.
17. Consiliul Europei, *Herein System*, HEREIN System - Homepage - Herein System (coe.int), accesat la 15 iulie 2023.
18. Consiliul Europei, *Rutele culturale ale Consiliului Europei*, https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/culture, accesat la 15 iulie 2023.
19. Consiliul Județean Cluj, *Buget General Propriu al Județului Cluj pe anul 2022*, https://cjcluj.ro/bugetul-cjc/, accesat la 17 august 2023.
20. Consiliul Județean Cluj, The World Bank, *Studiului de Fondamentare privind Patrimoniul Cultural*, 2020, https://www.patjcluj.ro/rezultatele/studii-de-fundamentare/studiul-de-fundamentare-privind-patrimoniul-cultural.html, accesat la 15 august 2023.
21. Convenția de la Paris privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural (16 noiembrie 1972), https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/50265, accesat la 9 august 2023.
22. Convenția UNESCO asupra măsurilor ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale (14 noiembrie 1970), https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/50685, accesat la 9 august 2023.
23. Convenție pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (Haga, 14 mai 1954), https://www.arduph.ro/files/articles/Conven%C5%A3ie%20(Regulament%20%C8%99i%20Protocol)%20pentru%20protec%C5%A3ia%20bunurilor%20culturale%20%C3%AEn%20caz%20de%20conflict%20armat,%20Haga,%2014%20mai%201954.pdf, accesat la 9 august 2023.
24. COSME- Europe's programme for small and medium-sized enterprises, https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/cosme_en.
25. CRCC3: the Heritage Commission is up and running, https://loirevalley-worldheritage.org/News/Articles/All/CRCC3-the-Heritage-Commission-is-up-and-running, accesat la 15 iulie 2023.

26. CulturEU, https://culture.ec.europa.eu/funding/cultureu-funding-guide.
27. Departamentul de Studii Medievale al *Central European University*, „The Concept and History of Cultural Heritage”, https://medievalstudies.ceu.edu/concept-and-history-cultural-heritage, accesat la 31 august 2020.
28. Departamentul pentru Dezvoltare Durabilă al Guvernului României, *Strategia Națională pentru DEZVOLTAREA DURABILĂ a României 2030*, pag. 72, https://www.edu.ro/sites/default/files/Strategia-nationala-pentru-dezvoltarea-durabila-a-Rom%C3%A2niei-2030.pdf.
29. Digital activities – Kotsanas Museum of Ancient Greek Technology, https://icom-greece.mini.icom.museum/en/digital-activities-kotsanas-museum-of-ancient-greek-technology/, accesat la 2 septembrie 2023.
30. EKA University of Applied Sciences, https://www.augstskola.lv/?parent=95&lng=eng, accesat la 22 august 2023.
31. Engelsman, Steven, *Privatization of Museums in the Netherlands: twelve years later*, Blackwell Publishing, UNESCO, 2006, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000148660, accesat la 3 septembrie 2023.
32. Eurobarometru, *Cultural Heritage, 2150/466*, 2017, https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2150.
33. Europe Tours, https://www.europetour.tips/, accesat la 15 iulie 2023.
34. European Capitals of Culture, https://culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/european-capitals-of-culture.
35. European Court of Auditors, *Special report No 08/2020: EU investments in cultural sites: a topic that deserves more focus and coordination,* 2020.
36. European Cultural Routes, https://www.coe.int/en/web/cultural-routes.
37. European Heritage Days, https://www.europeanheritagedays.com/, accesat la 15 iulie 2023.
38. Europeana Research collaborations: University of Warsaw, Faculty of History, https://pro.europeana.eu/page/europeana-research-collaborations-university-of-warsaw-faculty-of-history, accesat la 2 septembrie 2023.
39. Eurostat, *Culture statistics - cultural employment*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_employment, accesat la 21 august 2023.
40. Eurostat, *Culture statistics - cultural participation*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_participation, accesat la 21 august 2023.

41. Eurostat, *Culture statistics - household expenditure on culture*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_household_expenditure_on_culture, accesat la 21 august 2023.
42. Eurostat, *Culture statistics - use of ICT for cultural purposes*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_use_of_ICT_for_cultural_purposes&oldid=574961, accesat la 21 august 2023.
43. Eurostat, *Culture Statistics*, 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10177894/KS-01-19-712-EN-N.pdf/915f828b-daae-1cca-ba54-a87e90d6b68b, accesat la 9 august 2023.
44. Eurostat, *General government expenditure on cultural services, broadcasting and publishing services, 2021 (% of total expenditure*), https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_cultural,_broadcasting_and_publishing_services, accesat la 9 august 2023.
45. Explorarea virtuală a sitului Stonehenge, https://www.wessexarch.co.uk/our-work/explore-stonehenge-landscape, accesat la 15 iulie 2023.
46. Festivalul Internațional „George Enescu”, https://www.festivalenescu.ro/ro/, accesat la 15 august 2023.
47. Festivalul Internațional de Carte Transilvania (FICT), https://clujulcultural.ro/festivalul-international-de-carte-transilvania-fict-progamul-complet/, accesat la 15 august 2023.
48. Fondation Rurale de Wallonie, https://www.frw.be/, accesat la 15 iulie 2023.
49. Google Arts & Culture, https://artsandculture.google.com/partner?hl=en&tab=map, accesat la 6 iulie 2023.
50. Guvernul României, Hotărârea nr. 905/2016 pentru aprobarea tezelor prealabile ale proiectului Codului patrimoniului cultural, https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/185068, accesat la 3 septembrie 2023.
51. Guvernul României, *NOTĂ DE FUNDAMENTARE la Hotărârea Guvernului nr. 905/2016 pentru aprobarea tezelor prealabile ale proiectului Codului patrimoniului cultural*, https://www.gov.ro/fisiere/subpagini_fisiere/17-01-03-08-56-03NF_HG_905-2016.pdf, accesat la 21 august 2023.
52. HERITO, https://mck.krakow.pl/herito-2, accesat la 15 iulie 2023.
53. Horizon Europe, *Work Programme 2021-2022. 5. Culture, creativity and inclusive society*, European Commission Decision 2975, 2022, pag. 6, https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/wp-call/2021-2022/wp-5-culture-creativity-and-inclusive-society_horizon-2021-2022_en.pdf.

54. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR20_08/SR_Cultural_investments_RO.pdf.
55. Indigenous Heritage Circle, https://indigenousheritage.ca/what-is-indigenous-cultural-heritage/, accesat la 26 aprilie 2023.
56. Institute of Ethnology and Folklore Research, https://www.ief.hr/, accesat la 15 iulie 2023.
57. Institutul Național de Statistică, *Turismul României, Breviar Statistic*, 2022, https://insse.ro/cms/files/Publicatii_2022/74.Turismul_romaniei_breviar_statistic/turismul_romaniei_2019-2021_breviar_statistic.pdf, accesat la 11 august 2023.
58. Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală, *Vitalitatea Culturală a Orașelor. Raport de Cercetare 2018*, https://www.culturadata.ro/vitalitatea-culturala-a-oraselor-din-romania-editia-2018/, accesat la 18 august 2023.
59. Institutul pentru Politici Publice, *Parteneriatul public-privat, soluție pentru un mai bun management al comunităților locale din România – ghid practic pentru consiliile județene*, aprilie 2004, p. 14, https://old.ase.md/files/catedre/mgs/Parteneriatul%20public%20privat%20ghid%20practic%20pt%20CJ.pdf, accesat la 18 august 2023.
60. Institutul pentru Politici Publice, *Parteneriatul public-privat, soluție pentru un mai bun management al comunităților locale din România – ghid practic pentru consiliile județene*, aprilie 2004, p. 14, https://old.ase.md/files/catedre/mgs/Parteneriatul%20public%20privat%20ghid%20practic%20pt%20CJ.pdf.
61. Jazz in the Park, https://jazzinthepark.ro/, accesat la 15 august 2023.
62. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, *Concluziile Consiliului cu privire la Planul de lucru în domeniul culturii pentru perioada 2019-2022 (2018/C 460/10)*, Bruxelles, 2018, pag. 2, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG1221(01)&from=EN.
63. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, *Tratatul Privind Funcționarea Uniunii Europene (Versiune Consolidată)*, 2016, pag. 2. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0020.01/DOC_3&format=PDF.
64. L'outil en main France, https://www.loutilenmain.fr/, accesat la 15 iulie 2023.
65. Liszt Academy wins Europa Nostra Award, https://concert.lisztacademy.hu/en/liszt-academy-wins-europa-nostra-award-112706, accesat la 15 iulie 2023.

66. MET, *Raportul de activitate al Muzeului Etnografic al Transilvaniei* pe anul 2022, https://www.muzeul-etnografic.ro/_Files/Raport-activitate-MET-2022.pdf, accesat la 15 august 2023.
67. MET, *Regulamentul de Organizare și Funcționare al Muzeului Etnografic al Transilvaniei,* https://www.muzeul-etnografic.ro/_Files/ROF-MET.pdf, accesat la 15 august 2023.
68. Ministerul Culturii, *Planul Strategi Instituțional (PSI) al Ministerului Culturii, 2024-2027*, 2023, p. 18, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/FINAL_PSI%20Ministerul%20Culturii%202024%202027.pdf, accesat la 14 august 2023.
69. Ministerul Culturii, *Planul Strategic Instituțional, 2021-2024*, p. 11, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/PSI%20MC%202021%202024_livrabil%20SIPOCA612.pdf, accesat la 19 august 2023.
70. Ministerul Culturii, Planul Strategic Instituțional, 2024-2027, p. 17, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/FINAL_PSI%20 Ministerul%20Culturii%202024%202027.pdf, accesat la 19 august 2023.
71. Ministerul Culturii, *Raport de activitate*, 2022, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/Raport%20MC_2022.pdf, accesat la 9 august 2023.
72. Ministerul Investițiilor și Proiectelor Europene, *Stadiul absorbției fondurilor UE*, https://mfe.gov.ro/stadiul-absorbtiei-fondurilor-ue/, accesat la 18 august 2023.
73. Monitorul Oficial al României, Dezbateri parlamentare. Partea a II-a, vol. 19, ed. 34-44, 2008, https://www.google.ro/books/edition/Monitorul_oficial_al_Rom%C3%A2niei/9M8lAQAAIAAJ?hl=ro&gbpv=0&bsq=exercitarea%20dreptului%20de%20preemptiune%20a%20statului, accesat la 3 septembrie 2023.
74. Monitorul Oficial, *Legea muzeelor și a colecțiilor publice, nr. 311 din 8 iulie 2003, art. 21*, http://cimec.ro/muzee/lege/Legea311muzee.htm#4, accesat la 17 august 2023.
75. Monitorul Oficial, *Legea nr. 32 din 19 mai 1994 privind sponsorizarea*, https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/4058, accesat la 17 august 2023.
76. Muzeul Bibracte, https://www.bibracte.fr/en, accesat la 15 iulie 2023.
77. Muzeul de Artă, https://www.macluj.ro/misiune, accesat la 15 august 2023.
78. Muzeul de Artă, https://www.macluj.ro/palatul-banffy, accesat la 15 august 2023.

79. Muzeul de Artă, *Raportului de Activitate al Muzeului de Artă din Cluj-Napoca* pe anul 2022, https://www.macluj.ro/2023_documente_muzeu/rapoarte_anuale/raport_2022.pdf, accesat la 15 august 2023.
80. Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, *Conferința „Rădăcinile economiei circulare în gândirea românească”*, https://traditiicreative.ro/precursori/video-conferinta-radacinile-economiei-circulare-in-gandirea-romaneasca/, accesat la 19 august 2023.
81. Narodowy Instytut Dziedzictwa, https://nid.pl/en/, accesat la 9 august 2023.
82. National Center for Culture, *Polish Culture Yearbook*, Varșovia, 2016, https://es.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/qpr/polish_culture_yearbook_2016.pdf, accesat la 9 august 2023.
83. Organizația Națiunilor Unite, *Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development*, A/RES/70/1, https://sdgs.un.org/.
84. Orizont Europa, https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en.
85. Parlamentul European, *Fișa tehnică pentru cultură 3.6.1 din 2022*, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/ro/FTU_3.6.1.pdf.
86. Perseum Digital Library, http://www.perseus.tufts.edu/hopper/, accesat la 2 septembrie 2023.
87. Primăria Cluj-Napoca, *Componenta multiculturală a strategiei municipiului Cluj-Napoca 2014–2020*, http://cmpg.ro/wp-content/uploads/2014/01/Strategie_Cluj_2014-2020_Wg_Multiculturalism.pdf, accesat la 17 august 2023.
88. Primăria Cluj-Napoca, *Regulamentul de organizare și funcționare a Serviciului Public pentru administrarea obiectivelor culturale*, https://storage.primariaclujnapoca.ro/userfiles/files/568(2).pdf, accesat la 15 august 2023.
89. Primăria Cluj-Napoca, *Serviciul public pentru administrare obiective culturale*, https://primariaclujnapoca.ro/organigrama/consiliul-local/serviciul-public-pentru-administrare-obiective-culturale/, accesat la 15 august 2023.
90. Raportul SERDE pentru anul 2021, https://issuu.com/smg.serde/docs/gada_gr_mata_2021, accesat la 11 august 2023.
91. Reuniunea Consiliului European, 14 decembrie 2017, EUCO 19/1/17, pag. 4, https://www.consilium.europa.eu/media/32223/14-final-conclusions-rev1-ro.pdf.
92. Senatul UBB, *Regulamentul de Organizare și Funcționare al Direcției Patrimoniu Cultural Universitar*, https://senat.ubbcluj.ro/wp-content/uploads/2020/06/Regulamentul-Directiei-Patrimoniu-Cultural-Universitar.pdf, accesat la 15 august 2023.

93. SERDE, *About Us*, http://www.serde.lv/?q=node/18, accesat la 11 august 2023.
94. Society for Cultural Heritage Education, https://kulttuuriperintokasvatus.fi/, accesat la 15 iulie 2023.
95. Society of Friends of Dubrovnik Antiquities, https://dpds.hr/, accesat la 15 iulie 2023.
96. Standard Eurobarometer 87 - Spring 2017, https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2142, accesat la 18 octombrie 2022.
97. State Inspection for Heritage Protection, *Protection of Cultural Heritage Latvia*, 2018, https://www.nkmp.gov.lv/lv/media/1552/download, accesat la 11 august 2023.
98. Statista, *Number of UNESCO world heritage sites in Europe as of 2021, by country*, https://www.statista.com/statistics/1080406/world-heritage-site-unesco-europe-by-country/, accesat la 9 august 2023.
99. Târgul Denkmal, https://www.denkmal-leipzig.de/en, accesat la 15 iulie 2023.
100. Transilvania International Film Festival, https://tiff.ro/, accesat la 15 august 2023.
101. UNESCO Institute for Statistics, 2009, https://en.unesco.org/fieldoffice/almaty/silkroads/cultural-heritage, accesat la 26 aprilie 2023.
102. UNESCO, *A World Decade for Cultural Development*, Paris, 1987, p. 5, https://digitallibrary.un.org/record/75606?ln=en, accesat la 13 septembrie 2023.
103. UNESCO, *Accredited NGOs located in this country (Latvia)*, https://ich.unesco.org/en/state/latvia-LV?info=accredited-ngos, accesat la 11 august 2023.
104. UNESCO, *Competence framework for cultural heritage management: a guide to the essential skills and knowledge for heritage practitioners*, 2021, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379275, accesat la 8 iunie 2023.
105. UNESCO, *Creative Cities Network*, https://en.unesco.org/creative-cities/cluj-napoca, accesat la 15 august 2023.
106. UNESCO, *Digital Library*, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379275, accesat la 9 iunie 2023.
107. UNESCO, *Framework for Cultural Statistics and International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM), Risk Preparedness: A Management Manual for World Cultural Heritage*, 1998, UNESCO, *Traditional Restoration Techniques: A RAMP Study*, 1988, http://uis.unesco.org/en/glossary-term/conservation-cultural-heritage, accesat la 26 aprilie 2023.

108. UNESCO, *Our Vision,* https://www.unesco.org/en/brief, accesat la 9 iunie 2023.

109. UNESCO, *Technical assistance for the safeguarding, management and development of the Historic Centre of Riga, Latvia*, https://whc.unesco.org/en/activities/32/, accesat la 11 august 2023.

110. UNESCO, *World Heritage List,* https://whc.unesco.org/en/list, accesat la 9 iunie 2023.

111. UNESCO, *World Heritage sites and museums: A pact for sustainable development*, https://whc.unesco.org/en/activities/941/, accesat la 26 aprilie 2023.

112. United Nations Population Fund, 2007, https://www.unfpa.org/icpd/urbanization.

113. University of Macedonia, https://www.uom.gr/en, accesat la 22 august 2023.

114. UNTOLD, https://untold.com/, accesat la 15 august 2023.

115. Wallonia, Planul de investiții pentru perioada 2019-2024, https://www.wallonie.be/en/plans-wallons/walloon-investment-plan-2019-2024, accesat la 15 iulie 2023.

ISBN: 978-606-37-2114-4